

84(2=411.2)/52

Л 492

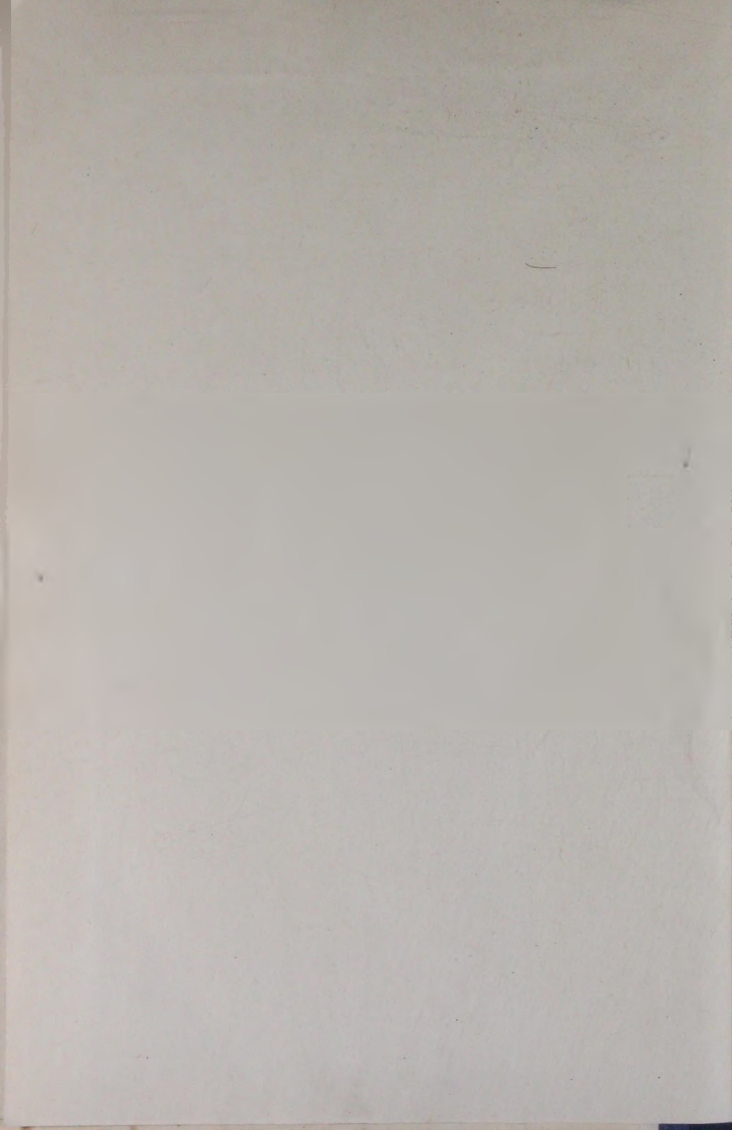
М. Ю. Лермонтов

**БИСТИН
ОЙДОГИ
ГЕРОЙ**

85658

Sp

Р1
Л49

М. Ю. ЛЕРМОНТОВ

БИСТИН ӨЙДӨГИ ГЕРОЙ

Алтай тилге

Е. Арыкпаева көчүргөн

11978
кр.
00

ГОРНО-АЛТАЙСКИЙ ОБЛАСТНОЙ
БИБЛИОТЕКА

Горно-Алтайский
книжный издательство * 1958

$$84(2 = 4.1.1. 2) 52-4$$

Λ 492

5-AM 10=5

МАКСИМ МАКСИМЫЧ

Мен Максим Максимычла айрылыжып, Терекский ле Дарьяльский капчалдарды өткүрө түргөн мантадып, эртен тура Казбекте ажанала, Ларседе чай ичеле, (Казбек ле Ларсе Военно-Грузинский жолдо станциялар), энгиргери ажанар бийдө Владикавказка једип келдим. Слерди кырлар керегинде бичииринен, кандый да учуры јок мактаныштан, нени де көргүспей турган картиналардан (анчада ла ондо болбогон кижилер болзо) ла тунгей ле оны кандый да кижилер кычырбас учуралдарды тоолоорынан мен јайладып турум.

Мен бастыра јорыкчылар токтоп туратан гостиницада токтодым, је мында фазан¹ каарып ла мун кайнадып ийзин деп јакару бергедий кижилер јок болгон, ненин учун дезе бу ишти будуретен кемжигип калган уч кижиден, торт тенек пе айса эзирик пе болгонынаг улам, бир де туза алары јок болгон.

Меге мында база уч кун јадар керек дештилер, ненин учун дезе, «оказия» Екатериноградтан эм тургуза келгелек, онойдордо ойто кайра барып болбос. Кандый мындый оказия болотон!. Је коомой, кокпыр орус кижиге соотту неме эмес, онойып мен ой билдирбезинен өтсин деп, Максим Максимыч-

¹ Ф а з а н — балык.

тын Бэла керегинде айткан куучынын чийеин деп шуунип алдым, же ол мындый узун колбулу куучындардын баштапкызы болор деп сананбагам: көрзөгөр, жезигинде жаан учуры жок керек учы-учында канайда катулана берип жат!.. Слер, айса болзо, «оказия» дегени не, билбей жадыгар? Ол Кабарданы ажыра Владикавказтан Екатериноградка жетире обозторды удежип жүрөтөн жарым рота пехотадаг ла бир пушкадаг турган каруул.

Баштапкы күнди мен коркушту кунукчылду өткүрдим; экинчизинде эртен тура эжиктеги чеденге повозка кирип жат!.. А! Максим Максимыч!.. Бис экү алдынан тургуза таныш уяус болуп тушташтыбыс. Мен оны бойымнын комнатамга кычырдым. Ол чүмделбеди, керек десе менин жардымга согуп ийеле, оозын каткырган кеберлү тыртытып ийди,—каткымчылу кижил!

Максим Максимыч амтанду курсактар белетеерин сүрекей жакшы билетен: ол фазанды кайкамчылу жакшы каарала, ого тузаган огурчыннын суузын жарамыкту уруп ийди, ол жогына мен кургак курсак жип конор эдим деп, жартын айдар керек. Болуштоптогы кахетинский аракы бистин сок ло жагыс жүзүндү курсактын байлык эмезин ундуп саларга биске болушты, оног бис канзаларысты камызып алала, отура бердибис, — мен көзнөктин алдында, ол десе от салып койгон печкенин жанында, ненин учун десе чыкту ла соок күн болгон. Унчукпай отурганыбыс. Бис нени куучындажатаныбыс?.. Ол бойынын жүрүминде не ле жакшы болгонын — ончозын меге куучындап берген, менин десе куучындаарым жок болгон, онойып мен көзнөк жаар көрүп отурдым. Улам сайын жалбайып барааткан Терек суунын жаказында чачыгы турган көп тоолу жабызак туралар агаштардын кийини жанынан көрүнгилей турды, оног ары десе кырлардын баштары тиштиг кырлайыжып көрүнгилеп турдылар, олардын ары жанында Казбек бойынын кардинальский ак бөрүгүн кийген көрүнип турды. Мен ологло санаамда эзендежип отурдым: меге оло ачу боло берди...

Бис онойдо узак отурдыбыс. Кун кырлардын соок баштарынын кийинине жажынып, жалаңдарда агарып турган туман таркап баштап турарда, тышкары кончоктордын шыгырты ла жорыкчылардын кыйгызы угулды. Гостиницанын эжигине

балкашталып калган армяндарлу бир канча повозкалар ла олордын кийининен куру жеңил абырачак кирдилер; онын жеңил жорыгы, эпту эдилген будуми ле байлык чуми гран ары жанынан келген кеберлу көрүнөт. Бу жеңил абырачактын кийининен жаан сагалду, венгеркалу, жалчы кижиге көрө жакшы кийинген кижиге базып клеетти; кангазынын кубалыны омок кактап, ямщикке чала кыйгырып турганын көрүп турала, бу кандый кижиге болгонын билерге күч эмес болды. Бу, байла, жалку баринниг бош салып койгон, чала орус фигарого туней, балыр жалчызы болор. — «Айтсаң, көөркий, бу — казия келген болотон бо? — деп, мен ого көзнөктөн кыйгырдым. Ол чала чукулду кылчас эделе галстугын түзөдип ийеле, тескери баштана берди, оныла коштой келип жаткан армянин каткырынып, чын, казия келген, эртен тура ойто атанар деп, онын учун каруузын айтты.

— Кудайга баш! — деп көзнөккө жууктай базып келген Максим Максимыч айтты. — Кандый жараш абырачак! — деп, ол кожуп айтты: — байла кандый да жамылу Тифлис жааршылу эдерге барып жат. Бистин кырларды билбес ошкош, көрүнип туру! Жок, ойнобо, көөркий, олор биске карындаш эмес: английскийди ле оодо согул салар ла! — «Акыр ол кем болотон, барып угалыктар...» Бис коридорго чыктыбыс. Коридордын учындагы комнатанын эжиге ачылып калган эмтир. Жалчы ла извозчик ол комнатага чемодандарды тажыгылап турдылар.

— Уксаң бери, карындаш, — деп онон штабс-капитан сурады: — бу мындый жараш кемниг абырачагы?.. а? — Сүрекей жакшы абырачак!.. — Жалчы кайра көрбөй, нени де бойында кими ректенип, чемодан чечип турды. Максим Максимович ачына берди. Ол укпастың ийинине тийип ийеле айтты: «Мен сеге айдып жадым, көөркий... Кемниг абырачагы?..» — Менин господинымнын...

— Сениг господинымнын кем?

— Печорин...

— Сен канайып туруң? Канайып туруң? Печорин? О-о, кудай дезеге база!.. Ол Кавказта армияда болды эмеш пе? — деп Максим Максимыч кыйгырып ийеле, менин жеңимнен тартты. Онын көстөри ырысту жалтыражып турды.

— Служить эткен ошкош эди — мен олардо бу жууктаг ла бери.

— Же ондый... Ондый!.. Григорий Александрович?.. Ады ондый ба?.. Бис сениг баринын ла эку наҗы улус болгонис — деп, ол жалчынын ийинине нөкөрлик кеберлү согуп кожып айтты, онозы торт таралҗый берди...

— Акырыгар сударь; слер меге чаптык эдип туругар, — деп жалчы кабагын жуурып айтты.

— Ээ сен, карындаш!.. Бис сениг баринын ла эку качаннан бери наҗы улустар деп билеринг бе, кожо јатканыбыс... Же ол бойы кайда артып калды?..

Печорин полковник Н.. — да ажанарга ла копорго артып калган — деп, жалчызы айтты.

— Же ол энирде бого келгей не? — деп, Максим Максимыч айтты — айла сен, көөркий, ого не-не керегинде барадын эмеш пе? Баргадый болзонг, мында Максим Максимыч деп айт; онойдо ло айт... ол билер... Мен сеге аракыга сегизен акча берерим...

Јалчы мындый чала ас јал берерин угуп, јүзин тыйртытып ийди, је ондый да болзо онын јакылтазын бүдүрер болуп, Максим Максимычка сөзин берди.

Эмди ле јүгүрип келери ийне!.. — деп, меге Максим Максимыч сүүнчүлү айтты — оны сакырга воротаныг тышты јар барадым... Эх! Мениг полковник Н.. ла таныш эмезим ачу болды.

Максим Максимыч воротаныг тышты јанындагы скамейкага отура берди, мен десе бойымнын комнатамга јуре бердим. Јартын айдып јадым, Печориннинг келерин мен база эмештен токынап болбой сакып тургам; штабс-капитанныг куучыны ажыра мен оны сүрекей де јакшы кижиде биллип алган эмес болзом, је кезик кылыктары онын меге сүрекей јарап турган. Бир частын бажында гостиницада иштеп турган кемжигип калган кижиде кайнап турган самовар ла чайник алып келди. — «Максим Максимыч, чай ичеригер бе?» — деп мен ого көз-нөктөг кыйгырдым.

— Быйаным болзын, нениг де учун күүним тартпай туру.

— Эй, ичип алыгар, көрзөгөр, орой до, соок то боло берди не.

— Кем жок, быйан болзын...

— Же, бойыгарда! — Мен чайды жагыскайын иче бердим; он минуттыг бажында апшыйагым мениг кирип јат. — «Слер чын айтканыгар: чай ичип алза, артык болор, — мен дезе сакып ла отургам. Онын јалчызы барганынан бери узак ой отти, неге-неге тутурып калган ошкош».

Ол бир аяк чайды капшагай ичип ийеле, экинчизин ичпей кандый да токынаазы јогынан воротаныг тышты јаар катап ла јуре берди: апшыйакты Печориннинг керексибей турганы иле көрунип турды, ого узеери ол меге бу ла јуукта оны ла бойынын најылыгы керегинде куучындап, Печорин онын адын угуп ла ийзе јүгүрүп келер деп будумјилу айдып турганынаг бери, бир ле час өткөн болор.

Качан мен көзнөкти катап ачала, Максим Максимычка уйуктаарга ой једип келди деп кыйгырып турарымда, карануй эңир кире берген болгон; ол тиштери өткүре та нени де айтты; мен катап кычырарымда, ол каруузына нени де айтпады.

Мен шинельге оронып алала, тактаныг устине свечини артызып койоло, диванга јада бердим, оног Максим Максимыч гунде комнатага кирип, мени ойгоспогон болзо, мен карамтыгып, амыр уйуктай берер эдим. Ол кангазын столго чачып ийди, комнатаныг ичине ары-бери базып, печкениг ичин ужеп, учында јада берди, је узак јөдүлдөп, түкүрүп, анданып турды...

— Клоптор слерди тиштеп туру эмеш пе? — деп, мен оног сурадым.

Ээ, клоптор... — деп, ол уур ушкүрүп айтты.

Экинчи кунде мен эрте ойгондым, је Максим Максимыч меге озолоп айдып салган. Мен оны воротаныг јанында скамейкада отурып јатканын таап алдым:

— «Меге комендантка барып келер керек; Печорин келгелдий болзо, меге киж ийе беригер...» — деп, Максим Максимыч айтты.

Мен јөбим бердим. Онын уйе-сөөгине катап ла јит күч кожулган чылап, ол јеп-јенгил јүгүре берди.

Эртен тура кей ару јакшы болгон. Алтын булуттар кырлардын бажында кейдег буткен жагы кырлардый чокпорложып турдылар; воротаныг алды јанында јаан площадь јайытып јаткан; онын ары јанында базарда албаты каймыгып тур-

ды, нениг учун дезе воскресенье күн болгон: жылагаш осетин уулчактар жардында мөтту жүктүктүлөр мени айланыжып турдылар, же мен оларды сүрип ийдим: олар ло берижерге меге бош жок болгон, мен штабс-капитанның токынап болбой турганын билип, бойым да токынабай бардым.

Он минут өткөлдөктө, площадьтын учында бистинг сакып турган кижибис көрунип келди. Ол полковник Н... ла кожо келип жаткан, онызы дезе Печоринди гостинницага жетиргизип салала, жакшылажып, крепость жаар бурулды. Мен кемжиккенди тургуза ла Максим Максимычка ийе бердим.

Печоринге удур жалчызы чыгала, эмди ле немелерди саларыбыс деп айдып, ого сигаралу коробко берди, онон бир канча жакылталар алып, оны будурерге жүре берди. Онын господины сигарды камызып алала, бир эки катап эстеп ийеле, воротаның экинчи жанындагы скамейкага отура берди. Эмди мен слерге онын будумин көргүзип берер учурлуум.

Ол тал орто сынду болгон; онын коп-коо, чичкечек сыны ла жалбак ийни көчкүн жүрумнинг бастыра кату учуралдарын ла климаттын улам сайын солынтызын өдүп, төс жердинг балыр жадынына да санаа-шуултезининг кубулгазынына да жендирбеген кату будумин керелеп турды; онын алдындагы ла эки толчызына топчыланып алган тоозынду килинг сюртугынын алдынаг кос чактыккадый ару кийим көринип турды, мынызы ару чек кижини керелеп турган; кирленип калган перчатказы онын кичинеке аристократический колына өнөтөйин түнейлеп көктөгөндий болды, качан ол бир перчатказын суурып ийерде, мен онын куу сабарларынын чичкезин кайкап көрдим.

Онын базыды кожуун ле жалку болгон, же ол базар тужында колдорун кыймыктатпай турганын ажарып көрдим — мынызы кылык-жаннын ачык-жарык эмезиниң бир кезик темдеги болгон. Айла, бу мениң бойымнын, шинжилеп жүргенимнен улам айдып турган акту санаам. Онын учун ого удурумга будүгер деп албадап турганым жок. Качан ол скамейкага отура берерде, онын коп-коо сыны. белинде бир де сөөк жок немедий, корчойо берди; онын бастыра будуми кандый да токыназы жок кизи деп көргүзип турган; ол, бальзактын одус жашту кокетказы чылаазынду балдын кийининде бойынын жумду

жымжак отургужында отургандый, отурып жатты. Баштап ла көргөн бойынча, мен ого жирме уч жаштан көп бербес эдим, же кийининде көрөлө, одусты да берерге белен болдым. Онын каткызында балага түгөй не де бар болды. Онын калынын терези апагаш, жымжак болгон; бүдөрдөй быыраш ак чачы онын куу, же жараш магдайын элту жарандырып турды. Оны узак ла аяктаза, бирузи-бирузин кечире жаткан чырыштары билдиргендй болды. Ол чугулданып эмесе ич жанында токыналы жок болуп турза, чырыштары, байла, жарт билдире берер эди. Чачынын биги ак та болзо, сагалы ла кабактары кара болгон, -- онызы, ак аттыг жалы ла куйругу кара болгондый. кижинин бойынын бүткөн будуми. Онын будумин жетире көргүзөргө мен мынайда айдар учурлу: -- тумчугы эмеш таңкак, тиштери ап- апагаш, көстөри күрөңтир болгон; көстөри керегинде мен база бир канча сөстөр айдарга турум.

Озо баштап, качан ол каткырганда, онын көстөри каткырышпайтан! -- Бир кезик улустарда мындый кайкамчыкту учуралдар барын слерге көрөргө келишпеди бе?. Мынызы кату кылык жанын ба айса жаантайын терен кунугып жүргениниг темдеги. Қирбиктеринин алдынан көстөри, онойдо айдарга келишкөдий болзо, кандый да фосфорический кеберлу жылтырап турды. Онызы ич жанынын изузин айла ойноп турган кылыгын көргүспеген: бу суркурууш, килег болоттыг суркуруужынды, жылтырап та турза, же соок көрүнөт; онын көрүжи -- узак эмес, же өткүн ле уур, -- коомой сурактыг кандый да эби жок шуултезин артызып турган, ол бойы керексиз, жобош кижин эмес болгон болзо, ол кату чуулчы кижин деп көрүнөт эди. Бу мындый шуултелер, айса болзо, онын жүрүмининг бир кезигин билетем учун мениг самаамга киргилеп жат. Айса болзо, өскө кижиге онын будуми башка шуулте жетирер эди; же слер онын кеберин мениг өскө кижиден угуп -- болбос учун, эрик жоктон бу мениг айтканымла жопсинер учурлу. Тегин көрзө, Печорин коомой будумду кижин эмес, анчада ла светский үй улуска жарайтан жараш чырайлулардын бирузи болгон деп, учында мен айдарга турум.

Аттарды жегил салган болгон; козочок ой бажында дуганын алдында шыгырап турды, жалчызы бастыразы белен деп Печоринге эки катап келип айтты, же Максим Максимыч десе

мынчага јетире келбеди. Карын, Печорин Кавказтыг көгөри-
жил турган кырларын көрүп, нени де сананып, атанарга мен-
дебей отурган ошкош. Мен ого јууктай базып келдим: «Слер
база бир эмеш саказыгар, бойыгардын эскидеги најыгарга
туштарыгар» деп айттым...

Э-э, чын! Меге кече айткандар; је ол кайда болотон? —
деп турген каруузын берди. Мен площадь јаар баштанала, бас-
тыра күчиле јүгүрип келеткен Максим Максимычты көрүп
нйдим... Бир канча минуттын бажында ол бистин јаныбыста
болды; тынарысып, тер јүзинег тоголонып төгүлип турды; буу-
райа берген улуш чачтары бөрүгинин алдынан чыгып, ман-
дайына јапшыныжып калган; онын тизелери тыркыражып
гурды... Ол Печориннинг мойынынан кучактап аларга санан-
ды, је онызы, каткырынып уткуп та турза, чала соок кепту
ого колын чөйө тутты. Штабс-капитан бир минутка неме он-
добой тура береле, је онын кийининде Печориннинг колын
капшагай эки колыла тутты: бойы дезе эрмек айдып болбой
турды.

— Мен сүреен суунип турум, Максим Максимыч! Је слер
кандый јадырыгар? — деп, Печорин айтты.

— А... сен?.. а слер?.. — деп, көзинег јаш мөлтиреп ап-
шыпак нени де айтты...

— Канча јыл... канча күн... Је бу кайдаар?..

— Персия јаар барып јадым — оног до ары...

— Эмди ле эмеш пе?.. Сакып алзагар, көөркийим!.. Эмди
ле айрылыжа бередис эмеш пе?.. Канча өйдин туркунына кө-
рушпедибис...

— Меге атанар керек, Максим Максимыч,—деп каруу бе-
рилди.

— Кудайла дезен база, кудайла дезен база! Бу слер кай-
даар мендеп барарга туругар?.. Мен слерге канча кирези көп
немелер айдарга... канча кирези сураарга санангам... је не?
отставкада ба?.. канайда?.. нени эдип туругар?..

— Кунугып јүргем — деп, Печорин араай кулумзиренди

— Бистин шибеедеги јаткан јадын-јүрүмис санаарга ки-
рет пе?.. Ангдаарга айдары јок јакшы јер!.. Слер адарга јил-
билү анчы болгон эмес бедигер... Бэла чы?..

Печорин чала кугара береле, тескери баштана берди...

— Э-э, санаама кирет! — деп, ол албаданып эстейле, айтты...

Максим Максимыч оны база эки часка артып калзын деп сурап турды. «Бис јакшы ажанып аларыбыс — деп ол айтты — менде эки фазан бар; кахетинский аракы дезе мында сүрекеј јакшы... Грузиядагызындыј эмези јарт, је ондый да болзо, эң артыгын ичерибис... Бис куучындажарыс... Слер меге Петербургта бойыгардыг јатканыгарды куучындап береригер... А?...»

— Јартын айтса, менде куучындаар неме де јок, кайран Максим Максимыч... је јакшы болзын, меге атанар керек... Мен мендеп турум... Ундубаган учун быйанымды јетиргизип турум... — деп, Максим Максимычтыг колынан алып ол айтты.

Апшыјак кабагын јуурып ийди... Ол јажырып та турган болзо, кунукчыл ла чугулду болгону билдирип турды. «Ундуган! — деп, ол кимиректенди — мен дезе нени де ундубагам... је, ондый да болзо канайдар... Слерле мынайда туштажарга мен сананбадым...»

— Је болды, болды! — деп најылык кеберлу кучактап, Печорин айтты — мен ол ло бойым эмезим бе?.. Нени эдер?.. кажыла кижининг бойыныг јолы... База катап туштажарга келижер та јок (кудай оны билер!... Мынайда айдып турарда, боны коляскада отурган, јемжик дезе боожолорын алып јатты).

— Акыр, акыр! — деп, Максим Максимыч калясканын эжигинен тудуп алала, кепетийин кыйгырып чыкты. — Эмеш ле болзо, ундуп салар эдим... Григорий Александрыч, менде слердин чаазындарыгар артып калган... Мен оморды бойымла кожо алып јүргем... слерди Грузияда таап аларга санангам, је кудай бисти кайда тушташтырды... Олорло мен нени эдейин?..

— Нени эдетен эдигер, бойыгарда. Јакшы болзын...—деп, Печорин каруузын берди.

— Онойдордо, слер Персия јаар барып јадыгар?... Качан ойто келеригер?.. — деп кийининен ары Максим Максимыч кыйгырды.

Коляска ыраак јуре берген болгон; је Печорин колыла

темдек берди, оны мынайда ондогодый болгон: келерим та жок, айла келер де керек жок.

Коңочоктордын шыгырты да, таш јолло бараткан колесолордын табыжы да узак угулбай барган, је көөркий карыган ол ло јеринде терен санаркап калган тура калды.

— Је — деп, көзинин јажы кирбиктеринде ачынганан улам мөлтиреп те турза, је ол, керексибей турган кижн болорго албаданып учы-учында айтты. — Бис најылар болгоныбыс, је эмдиги өйдө најылар неме беди!... Ого мен не керек? Мен бай эмес, јамылу эмес, јажым ла болзо ого нөкөр эмес... База ла Петербургта бололо, кандый байыркак боло берген... Қолясказы да кандый!.. Қанча кирези јөбжө!.. Јалчызы да ондый ок оморкок!.. — Бу сөстөрдн өчөгөн айанду күлүмзиренип айтты...

— Айтсагар, деп ол менен сурап, оног ары айтты. — слер ол керегинде нени сананып туругар?.. Је кандый көрмөс эмдн оны Персия јаар тартып јат?.. Каткымчылу, чын ла каткымчылу!.. Ол салкын ошкош кижн, ого иженерге јарабас деп, мен јаантайын билип туратам... чынын айтса, онын јуруми учында коомой болоры меге ачу... Је оног башка болор учуры жок! Кем бойынын алдындагы најыларын ундуп јат, ондо јакшы жок деп, мен јаантайын айдып туратам!.. Ол бойынын ачынганын көргүспеске тескери баштанала, бойынын колясказын көрүп турган кижн болуп, онын јанында базып јурди, көстөри десе минут ле сайын јашла толуп турды.

— Максим Максимыч, Печорин слерге кандый чаазындар артызып салды? — деп, мен ого јууктай базып келеле айттым...

Кем оны билер! Кандый да бичип салган чаазындар...

— Олордон слер нени эдеригер?

— Нени? Патрондор октоп салзын деп јакарарым.

— Меге оны торт берип ийеер.

Ол мен јаар кайкаган кеберлү көрөлө, та нени де тиштериг өткүре кими ректенеле, чемоданын коскоро берди; бир тетрадьты чыгарып келеле, кыртыштанып јерге чачып ийди; оног экинчизине, үчүнчизине, онынчызына база ондый ок учуралдар келишти, онын ачыныжы кандый да баланын

ачыныжына түгей болгон; меге каткымчылу да, ачу да боло берди...

— Бу бастыразы — деп, ол айтты — слерди тапкан јоојо-горлө уткуп турум...

— Мен олорло нени ле эдейин дезем эдерим бе?

— Керек болзо газеттерге де салыгар. Мениг кандый керетим бар!.. Мен онын нөкөри бе, айса төрөгөни бе? Чындап бис узак ойгө јангыс јабымынын алдында јатканыбыс.

... Мен кандый улустарла кожо јатканым кемге керек?..

Мен чаазындарды капшагай ла кабыра тудуп, штабс-капитан ойто алып албазын деп коркуп, түрген алып бардым... Уч частын бажында оказия кыймыктанар деп, удаган јок ло биске айдарга келдилер: мен немелерди салзын деп јакардым. Качан мен бөрүгимди кийип јадарымда, штабс-капитан комнатага кирип келди; ол атанарга шыйдынбаган ошкош: онын бүдүжи кандый да кунукчылду, соок болды.

— А слер, Максим Максимыч атанбай јадыгар ба?

— Јок.

— Нениг учун?

— Мен керек дезе комендантты да көрбөдим, ого кандый бир казеный немелер табыштырып ийер керек.

— Слер ондо болгон эмезеер бе?

— Болгом — деп, ол эпсинбей айтты... — Је ол уйде јок болгон... Мен дезе оны сакып албагам.

Мен оны билип алдым: кайран өрөкөн, айса болзо, чыгардаг ала, чаазыннын тилиле айтса, баштапкыла катап акту бойынын кереги учун службанын керектерин чачып ийген — је онын учун ого кандый сый болды!

— Сүрекей ачу — деп, мен ого айттым, — бистинг өйинеиг озо айрылыжып јатканыбыс сүрекей ачу, Максим Максимыч.

— Бис, бичик билбес карыган улус слердин кийинигердег канайып сүрүжип чыдайтан эдибис!.. Слер светский јүрүмдү, оморкок јашөскүрүм: мында черкестердин огынын алдында тужында анаар-мынаар эрмектежип јадыгар... Качан кийининде тушташкан тужында бистий улуска колыгарды да чөйө тударга уйалып јадыгар.

— Мени мынайда каарып айдарга келишпей јат, Максим Максимыч.

— Је мен, билеригербе, тегин, сөскө лө келижерде айдып жадым; айла слер ырысту жүрүмдү ле сүүнчилү жолду болыгар деп слерге куунзеп турум.

Бис чала соок кеберлү жакшылажып алдыбыс. Жакшынак Максим Максимыч чугулчы ла ачынчаак штабс-капитан боло берди! Неден улам? Качан Мақсим Максимыч Печоринниг мойнынан кучактай аларга сананарда, онызы керексибегенинен бе, айла өскө шылтакту ба ого жангыс ла колын бергенинен улам. Качан жиит кижиге бойынын эн артык ижем-жизин ле амадузын жылытып, качан онын керегин ле куун-санаазын бектеп турган «жажытту көжөгө» онын алдында ачыла бергенде, је эскидеги куун-санаазын жангы, онон жеңил эмес өдөтөн, је онон коомой эмес шуултелерле солуп алар деп ижем-жизиге бар да болзо, ондый кижини көрөргө кунуучылду... Је Максим Максимычтын жажында оларды не ле солыыр?.. Арга жокто жүреги сооп, кууни јана берер.

Мен жангыскаан атана бердим.

ТАМАНЬ

Тамань Россиянын талай жаказында городторынаг сырагай коомой городы болуп јат. Мен ондо арай-арайла торолоп калбагам, ого үзеери мени ондо сууга салып ийерге санагылаган. Мен орой түнде станциялар сайын селинип турар абырада келдим. Ямшик арып калган, коштоп јегип салган үч атты сок жагыскаандыра турган таш туранын јанына токтодып ийди. Каруулчык, черноморский казак, күзүгинин шынгыртын угуп ийеле, уйку аразында јоон униле: «Кем келип јат?» — деп кыйгырды. Урядник ле десятник чыгып келдилер. Мен олорго офицер, казенный керектү јуулажып турган отрядка барып јадым, меге казенный квартира берзин деп айттым. Десятник бисти городло злып барды. Кандый да турага јортып келзебис — бош эмес. Соок болгон, мен үч тун уйуктабагам, арып калгам, онойып чала чугулданып турдым. «Мени кайдаар да болзо апар, кулугур! Керек болзо, көрмөскө дө апар, жагыс ла конор јер болзын!» — деп мен кыйгырдым. — База бир фатера бар — деп, јиткезин тырманып айтты — жагыс слерге јарабас: ондо амыр эмес! Калганчы сөстин чын учурын ондобой туруп, мен оны ичкери бассын деп айттым, оног балкашту оромло узак јортып барган сонгында, бис сырагай ла талайдын жаказында јаан

эмес турага једип келдибис, јол айас меге айландыра јагыс ла чирип калган чедендер көрүнип турды.

Толу ай менин жаңы јуртымнын кулузуннан эткен јамынчызын ла ак стенелерин јарыдып турган. Ташла манап салган оградада кыйың салып калган, баштапкызынан кичү ле эски, экинчи турачак турды. Онын стенелеринин јанынан ла јарат талай јаар тужип, төмөн узуги јок табыштанып, каракөк толкулар чайбалыжып турат. Ай араайынан амыры јок, је оног кыйыжы јок ар-бүткен јаар көрүп турган, меге онын јаркынында талайдың јаказынан ыраакта эки кереп көрүнди. Онын кара армакчылары јөргөмөштинг уйазынды, кыймыгы јогынан тенеринин өчөмүк јаркынына јаба көрүнип турды. «Пристаньда керептер бар — деп, мен санандым. — Эртең Геленджик јаар атанарым».

Менин деншигим¹ линейский казак болгон. Оны чемоданды тужурип, извозчикти божодып ийзин деп айдала, бойым айылдың ээзин кычырдым, је озор унчугушпайт; токулдатсам, база унчугушпайт... мынызы не? Учында сенектен он төрт јашту уулчак чыгып келди.

«Айылдың ээзи кайда?» — «Јок». — «Қанайып? Торт јок по?» — «Торт», — «Уй кижизи кайда?» — «Слободка јаар барган». — «Кем меге эжикти ачып берер?» — деп, мен эжикти будымла тееп айттым. Эжик бойы ачыла берди; турадаг чыкту кей јытанып келди. Мен серенкени јарыдып, оны уулчактың тумчугына јууктадып ийеримде, онын эки ак көстөри көрүнди. Онын көстөри энеден чыгарда көрбөс эмтир. Ол менин алдымда кыймыктанбай турды, мен онын јүзин ајыктай бердим.

Јартын айдып јадым, мен көс јоктордың, кенеп калгандардың, кулак јоктордың, тил јоктордың, бут јоктордың, корчоктордың — оног до өскөзинин једикпестерин јакшы билетем. Кижинин тыш кебери ле ич јанынын ортозында кандый да кайкамчылу колбу барын мен шинжилеп јүретем. Бир санын јылыйтканыла кожо кизи кандый бир аргазын база јылытып салатан ошкош.

¹ Денщик — Революциядан озо офицерлерди удежип кожо јүрер солдат.

Онойдо мен көс жоктыг жүзин аяктап көрдим: же көс жок кижинин жүзинен нени кычырып аларыг деп айдар?.. Мен арга жокто ого ачынып, оноор узак көрүп тургам, же кенетийин оныг жукачак эриндери арайданг ла билдирлү күлүмзиренип ийерде, мениг санаама сырагай эп жок боло берди — неденг улам, билбей јадым. Мениг бажыма бу уулчак көс жок эмес, ол онойдо билдиртип жат деген сагыш кирди. Же нени эдер? Мен көбининде сезинериме бүдүп јадым...

«Сен айыл ээзининг уулы ба?» — деп, мен оног учында сурадым. — «Жок». — «Кем сен?» — «Жокту жок өскүс». — «Айылдынг ээзи үй кижиде балдар бар ба?» — «Жок, кыс бар болгон, онызы да талай ары јаны јаар татарла кожо жүре берген». — «Қандый татарла?» — «Ийт оны билер! Крымский татар, керчтеги кемечил».

Мен турага кирдим: эки такта ла стол, база печкенинг јанында јаан кайырчак турды, бастыра тудунар-кабынары бу ла болды. Стенеде бир де кудайдын сүри жок — коомой темдек! Оодылып калган шилденг талайдынг салкыны киркиреп турды. Мен чемоданнан восконынг күйүп калган учын таап алып, оны жарыдып алала, немелерди чыгарып салдым, толыкка мылтык ла улдуни јөлөп салдым, кол мылтыкты столго салып койдым, јакымды тактага јайып алдым, казак он минуттыг бажында козырыктай берди, же мен уйуктап болбой јаткам: мениг алдымда бөчөмүкте көс жок уулчак узуги жок көрүнип турды.

Онойдо часка јуук өй өдө берди. Ай көзпөктөнг чалып, јаркыныла јер полдо ойноп турган. Кенетийин полды кечире туҗип турган айдынг јаркынында көлөткө элес этти. Мен өрө туруп келеле, көзпөктөнг көрдим: кем де экинчи катап өткүре жүгуреле, кайда јылыа бергенин — кудай оны билер. Бу јаратынг каскагыла жүгуре берген деп айдарга мен болбой тургам; же оног башка оныг барар јери жок болгон. Мен туруп келеле. бешмелимди јамынып, кинжалымды курга кийип алала, турадаг араай чыктым; меге удурга көс жок уулчак келди. Мен чеденинг јанына јажына бердим, ол тынг, же чебер базыдыла мени коштой өдө берди. Колтыгынын алдында ол кандый да туунчек апарып јатты. Пристань јаар бура соголо, чичкечек ле кадалгак толло төмөнг тушти. Ол кунде тил јоктор кыйгырар,

көс жоктор көрөр — деп мен сананып, оны көстөн жылытпай ла көрүп, ээчий бардым.

Ол ортозында ай булутла бүркелип, талайда туман көдүрүлүп чыкты; оны өткүрө жууктагы керептин кийин жанында фонари арайдаг ла жалтырап турды. Талайдын жаказында оны минута сайын агыза бергедий толкуулардын көбүгү кажайып турды. Мен арайдаг ла түжүп, каскакты өдүп бараадала, көрүп турзам: көс жок токтой түшти, онон төмөндөй он жаны жаар буруды; ол сууга сырагай жуук барып жаткан, толку оны эмди ле кабыра тудала, алып жүрө бергедий, же ол ойдыктарды алтап, таштаг ташка калып барааткан. Онын бүдүмчилү базыдынан көрзө, мынызы баштапкы жорык эмес деп бодоорың. Учунда ол токтоп, нени де тыгдап турды, оног жерге отуруп, туунчекти бойынын жанына салып алды. Мен ичкери энчейген таштын кийинине жажынып алала, онын кыймыктанганын айкапта турдым. Бир канча минуттын бажында одоштой жанынан кижинин ак сомы көрунип келди; ол көс жокко жууктап келеле, онын жанына отура берди. Салкын кезикте олордын эрмегин меге жетиргизип турды.

«Не болды, көс жок?»—деп, үй кижинин уни айтты — «Жоткон тың, Янко болуп албас». — «Янко жотконног коркубай жат» — деп, онызы кунукчыладу жөпсинбей айтты.

«Туманда каруулчык кемелердин ортозыла өдөргө артык»,— деген каруу болды. — «Ол ага берзе?» — «Же не болзын? Сен воскресеньде церквеге жаңы шал жок баргайың».

Унчукпай бардылар; мени жаңыс неме кайкатты: көс жок мениле малороссийский тилле эрмектешкен, эмди ару орус тилле айдып жат.

— Кордин бе, мен чын айткам — деп, көс жок алакандарын согуштырып, катап айтты — Янка талайдан да, салкынан да, туманнан да, жараттагы каруулчыктардан да коркубай жат; уксанг ла мынызы суу чайбалып турганы эмес, мени төгүндөп болбозың — бу оның узун кайыктары.

Үй кижити туруп чыгала, токыналы жок ыраактай айкаптап турды.

— Сен улаарып жадын, көс жок — деп, ол айтты — меге не де көрүнбей жат.

Чып-чын айдып жадым, мен ыраакта кемеге туней нени-

нени көрөргө канайда да албаданган болзом, же калас ла не-
ме болды. Онойдо он минут кирези өткөн; оноң толкулардын
ортозында кара точка көрүнип келди: ол бирде жаандап, бир-
де кичинектеп турган. Толкулардын кырлажына араайдан
көдүрилип, оноң капшагай төмөндөп, кеме жаратка жууктап
клеетти. Мындый түнде өткүшти өткүрө жирме километрдин
туркунына жүзүп келген жалтанбас ок кемечил болгон эмтир,
оның албаданган шылтагы да жаан ошкош! Мынайда сананып,
мен жүрегим согулып, кеме жаар көрүп отурдым; же ол сугуш
чылап, чоңо берип, оноң канатту немедий, кайыктарыла кап-
шагай талбас эдил, көбуктердин ортозынаң чыгара калып
турды; эмди ол учкан бойынча жаратка согулып, такпайлап
берер деп мен санангам, же ол окпун туура бурулып ла кичи-
нек бухтага энчү чыгып келди. Оноң орто сынду кичи чыкты,
ол койдын терезинен эткен татар бөрүктү эмтир, колыла жа-
нып ийди, оноң училези кемеден нени де чыгара бердилер;
кош коркушту жаан болгон, мен эмдиге жетире ондобой жадым,
канайып ол чоңо бербеген. Кажызы ла ийинине бир түүнчек-
тен алала, озор жаратты кыйкап бардылар, узабай туруп, мен
олорды тапай калдым. Жанар керек болгон; же, жартын айдып
жадым, бу кайкамчылу немелер мени токунатпай турган, мен
арайдан ла тангныг адарын сакып алдым.

Мениң казагым ойгонып келеле, мени бастыра кийинип
алала отурганымды көрүп, сүрекей кайкай берген; же мен ого
шылтагын айтпагам. Мен көзнөктөн бозыраш булуттар жайы-
лып калган чанкыр тенерини көрүп, кубакай чийүле чөйлип
барып, каскак ла божоп, бажында маячний башня агарып
турган Крымның ыраак жарын бир канча айкап, жылбиркеп
көрүп отурала, Фанагория деген шибееге барып, канча часта
атанатам деп коменданттан угарга бардым.

Же! комендант меге жарттап нени де айдып бербеди. При-
станьдагы турган керептер ончолорыла каруулчык, эмезе ко-
ройымдардын болды, озор керек десе кошторын да салып
баштабаган.

«Айса болзо, үч, төрт күннинг бажында почтовый кереп ке-
лер, ол тужында көрөрибис» — деп, комендант айтты. Мен
ойто кунукчылду ла чукулду жанып келдим. Мени эжикте ка-
загым коркып калган будушту уткуды.

— Коомой керектер, слердин благородие! — деп, ол меге айтты.

— Ондый, карындаш, кем билер качан бис мынаг атанарыбыс!

Бу өйдө ол мен жаар там энчейип келип, шыбыштанды:

— Мында серемжилү. Мен бүгүн черноморский урядникке туштагам: ол меге таныш; өткөн жылда мениле отрядта болгон, мен ого бистинг кайда токтогонуыбысты айдарымда ла, ол меге: «Мында, карындаш, ару эмес, коомой улус!..» — деп айтты. Чындап та болзо, бу кандый сокор уул! базарга, калашка, сууга да — бастыразына бойы жагыскаан базып жүрер... мында бого ончозы темилип калган ошкош.

— Не болды? Ого жүк, айыл ээзи уй кижини көрүндү бе?

— Бу күн слер жокто эмеген кызыла кожо келген.

— Кандый кызы? Оңдо кыс жок.

— Кудай оны билер, кызы эмес те, кем болды эмеш; эмди ле эмеген бойыныг туразында отуры.

Мен турага кирдим. Печкеге отты изү эдип салып койгон эмтир, же жокту да болзо озор. жеткил байлык курсак кайнадып жаттылар. Эмеген менинг бастыра сурактарыма кулак жок, укпай турган кижини болуп турды. Оныла нени эдер керек болгон? Печкенин жагына отуруп алала, чырбаал салып отурган сокорго мен айттым: «Акыр, сокор көрмөзбөк, айт, тунде сен туунчекту кайдаар жүрдин?» — Кулагынаг чөйдим. Кенетийин менинг сокорым ыйлап, кыйгырып, калактай берди: «Кайда мен жүрдин? Кайда да жүрбедим... Туунчекту? Кандый туунчекту? Эмеген бу тужында түлейин ундуп, адылып чыкты: «Былардын тапкылап турганын, ого үзеери жоктууны! Нениг учун слер оны? Ол слерге ненин жамакын этти?» Бу бастыразы менин кууниме тийе берди, мен мыныг учурына чыгарга кату шүүнүп алала, чыга бердим.

Мен жақыма оронуп алала, чеденин жагындагы ташка отуруп, ырада көрүп отурдым; менин алдымда тундеги салкынга туйметкен талай чөйүлүп жатты, онын уйуктап барааткан табыжына тунгей, жагыс аай табыжы меге эскидеги жылдарымды эске алындырып, санаамды тундук жаар, бистинг соокгородыбыска көчүрди. Эскидегизи санаама кирип, мен ундуруп ийдим... Онойдо бир час өтти бе, айса болзо, оной көп по... Ке-

нетийин кожонго түнгей не де мениң кулагымды кайкатты. Чын, мынызы кожон болды, јитт үй кижининг үни. Је кайдан?.. Тыгдап турзам, кожонның уни сангбашкаары, бирде кунукчыладу чөйө тартып турар, бирде курч, капшагай угулат. Айландыра ајыктап көрзөм, кем де јок; катап тыгдап јадым — табыш тенгеридег түжүп турган ошкош. Мен өрө ајыктап ийзем, мениң турамның үстинде јолду платъелу, чачын јайа бош салып алган кыс турды, чын ла русалканын бойы. Козинкунниң чогынан алаканыла бектеп алала, ырада кезе ајыктап, кезигинде каткырып, кезигинде бойында эрмектенип, оноң ойто ло кожондоп турды.

Мен бу кожонды бажынан ала учына јетире эске алынып алгам:

Јайым јакшы јурумле
Јажыл торко талайла
Айланыжат керептер
Ак парустулар.
Ол керептер ортодо
Окпын мениң кемейим.
Окпын мениң кемейим
Эки јайым кайыкту.
Јоткон шуулап келгенде,
Јолды бектеп келгенде —
Эски чирик керептер
Ээн талайла эжинер.
Бажым салып, јабыстай,
Бажырадым талайга:
«Талай, талай, соок талай,
Табарбазан кемемге.
Бактыртпас мениң кемейим
Баалу јөбжө экелет.
Карангуй түнде кемемди
Јалтанбас кижн башкарат».

Мен түнде бу ла үнди уккам деп, кенетийин санаама кирди; мен бир минутка санандым, качан катап туранын усти јаар көрөримде кыс ондо јок болды. Кенетийин ол меге коштой, өскө нени де кожондоп өдөлө, сабарларыла тарсылдадып, эмеген јаар кирди, мында олордын ортозында кандый да кериш башталды. Эмеген чугулданаарда, ол тыг каткырып турган. Оноң көрүп турзам, мениң кызым секирип, катап ла југурип јат; меге

тегдежип келеде, менин мында отурганымды кайкаган неме чилеп, көзим жаар көрүп турды; оного керексизбизинен тескери бурулала, пристань жаар араайынан барды. Мыныла токтободу: ол кере ле тужине менин квартирамнын жанында айланышты: онын кожондооры ла секирери бир де минутка токтободу. Сан башкаары кижини! Онын жүзүндө санаазы жоктын бир де кичинек темдеги жок болгон; карын онын көстөри шулмус, меге кезе көрүп турды: ол көстөр кандый да жаан күчтү ошкош, кажы ла катап сурак сакып тургандый. Же мен куучынданып баштазам ла, ол жылбыгдууш күлүмзиренип, кача берер болды.

Мен мындый үй кижини качан да көрбөгөм. Ол тын жараш эмес болгон, мен жараш та жанынан бойым ажындыра шуултелүүм. Оңдо бойынын кандый да аңылу бүдүми бар болгон... үй улустын бүдүминде, аттын бүдүминдий ок, жаан учур бар; бу мынын табылганы жаш Францияга келижип жат. Ол бүдүм, көп сабазында колынан ла будынан көрүнүп жат: анчадала тумчугу жаан учурлу. Россияда чын жараш тумчук кичинек буттан ас болгон. Менин кожончыма он сегиз жаштан көп эмес. Онын үйези жок сынынын ээлгири, жаңыс онын бүдүмине келижип турган бажынын энгейени, узун, күрөң чачы, онын мойынынын ла ийининин эмештен күнгө күйүп калган алтындей өңи, анчадала чике тумчугу — бастыразы меге коркушту жарап турган. Онын кыйазынан көрүп турган көрүжинде мен кандый да сан башка сезинчктү неме көрүп, онын каткызы кандый да жарты жок болгон. Же, ажындыра шуултенин кучи ондый: онын жараш тумчугу меге коркушту жарады; мен Гётенин Миньонын таптым деп бойымда сананып турдым, мынызы немецкий санаа-шуултеде үй улустын жаражынын кебери; чын ла олардын ортозында түңгейи көп болгон коркушту токыналы жогынан торт кыймыгы жогына онойдо ок капшагай көчөри, ол ло жарты жок эрмектери, ол ло секирижи, кайкамчылу кожондоры...

Эңиргеери мен оны эжик алдына токтодып, мындый эрмек баштадым: «Айтсан меге, жаражай, сен бүгүн нени туранын устинде эттин?»

— «Кайдан салкын согорын көргөм». — «Ол сего не керек?» — «Кайдан салкын, оного ырыс». — «Не, сен кожонло ырыс кычырып турун ба?» — «Кайда кожондолуп жат, оңдо

ырысталып жат». — «Бойыңа түбек кожондоп алзан?» — «Же канайдар? Кайда жакшы болбозо, ондо коомой болор, жаманан жакшыга жетире узак эмес». — «Мындый кожонго сени кем үреткен?» — «Кем де үретпеген; кууним келзе, кожондоорым: кем угар болзо, угуп ийер; кемнин угар учуры жок болзо, ол ондоп болбос». — «Сенин адыг кем, менин кожончым?» — «Кем крестеген, ол билер». — «Кем крестеген?» — «Кайдан мен билерим». — «Кандый куучынчы эмес! Мен сенин керегинде нени-нени билип алгам». (Онын керегинде эрмек болбой тургандый, ол жүзин де кубултпады, эриндерин де кыймыкташтырбады). — «Кече сенин жаратка жүргениңди мен билип алгам». — Онон мында мен онын сагыжын кубултарга нени ле көргөнүмди — ончозын ого куучындап бердим; же ондый болбоду! Ол бастыра чагыла каткырып ийди. — «Көп көргөнүңер, ас ондоп алганыңар; нени билер болзогор, бектү тудугар» — «Же мен комендантка жетирерге сананган болзом?» — Мен соок, керек дезе кату кептү боло бердим. Ол кенетийин секирип ийеле, кожондоп, жыраадаг уркуп чыккан кучыйак чытап, жылыйп калды. Менин калганчы сөстөрүм торт ойинде эмес айдылган болгон; мен ол тужында олардын жаан учурын ондобой тургам, же учында тегин жерге айткам деп те сананып турар учуралдар бар болгон.

Бозом кире ле берерде, мен казакты походный жанла чөйгөндү жылытсын деп айдала, свечини куйдуруп алала, столдын жанында отуруп жаттым. Мен экинчи стакан чайды ичип божодып ла барадарымда, кенетийин эжик кыжырт эдип, платьенин жеңил шылырты ла кижинин базыды менин кийинимде угулды: мен селт эделе, кайра көрдүм, — онызы менин жаражайым болды! Ол менин одожымда араай отуруп алала, унчукпазынан мени көстөй берди, ненин учун билбей жадым, же бу көстөш сүрекей жымжак деп меге билдирген; ол озодо менин алдымда жаан кучтү ойноп туратан көрүштердин бирузин эске алынды. Ол сурак сакуп отургандый болды, же мен бир де эмес кемзинбей унчукпай отургам. Онын жүзи өчөмүк кугарып, ич жанындагы токуналы жогын керелеп турган: колы амадузы жогынан столдо кыймыктап турды, мен ондо жеңил калтырууш сезип ийдим, көксө онын бирде бийик көдүрилип, бирде тыныжын токтодоп турган ошкош. Бу ойин менин кууниме тийе берди,

онойып мен унчукпай отурган ойди сырангай ла прозаический будумду узе согул, ого стакан чай ичсин деп айдарга белен болгом, же кенетийин ол туруп чыгала, менинг мойнымды колыла кучактай алып эриндеримди жалбышту окшоп ийди. Менинг көстөрүм карангуйлап, бажым айланыжа берген, мен оны бастыра јнит күчимле кабыра кучактай алдым, же ол, јылан чылап, менинг колдорымның ортозынаг јылбырап чыга береле, кулагыма шымыранды: «Бу күн түнде, бастыразы уйуктай ла берзе, јаратка кел» — оного, саадактын огыдый, комнатадан чыгара јүгүрө берди. Сенектеги полдо турган чөйгөндө ле свечини антарып ийди. «Адаг да кулугур кыс бол!» — деп, арткан чайла өзөгүн изидип аларга саламда јаткан казак кыйгырып чыкты. Мен јангыс ла мында сгдонып келдим.

Бир — эки частыг бажында, качан пристаньда ончозы шык эдип каларда, мен бойымның казагымды ойгостым: «Мен колмылтыктаг аткадый ла болзом, јарат јаар јүгүр». Ол көстөрүн тазырайтып сананбай ла: «Угуп турум, слердин благородие» — деп каруузын берди. Мен колмылтыгымды курыма кыстанып алала, чыктым. Ол мени кажаттын кырында сакып турды, оның кийими јенгил болгон, ээлгир белни јаан эмес плат курчап турган.

— Менинг кийиминен ары барыгар! — деп, ол мени колымнаг алып айтты, оного бис эку төмөн түштибис. Капайып мен бойымның мойнымды сындырып албаганымды билбей јадым; төмөн түжеле, бис он јаны јаар бура соголо, јуукта мен сокорды иштеп јүргөн јолло бардыбыс. Ай чыккалак болгон, јангыс ла эки јылдыс, эки коручыл маяктар чылап, карангуй көк теңериде јылтыражып турдылар. Уур толкулар араайынаг ла јүргеери бирузи бирузининг кийиминен толголышылап, јаратка јууктап келген јангыс кемени эместенг көдүрүп турды. «Кемеге кирелик» — деп, менинг көкөрүм айтты. Талайла табылу јакшы амырап јүрерге, мен анчы эмезим деп аланзыл турдым, же тескеери болгодый ой эмес болгон. Ол кемеге калып ийди, мен оның кийиминенг, сгдолгологымда көрүп турзам бис јүзүп барааткан эмитирис. «Бу не мындый?» — деп мен чуғулданып айттым. — «Бу не дегени дезе, — ол мени тактага отургузып, белимди колдорула кучактай алып айтты — мен сени сууп турганым болор»... Оның жаагы мениийине

жапшына берди, мен бойымнын жүзимде онын жалбышту тыны-
жын сезип турдым. Кенетийин сууга не де табышту түже бер-
ди: мен курымнан тудунып көрзөм, колмылтыгым жок. Ээ, мын-
да коркушту санаа меге кирип келди, кан бажыма урулып
келди! Кайра көрдим: бис жараткан бежен кулашка жуук, мен
десе жүзүп билбезим! Оны бойымнан ийде салайын дезем, ме-
нинг кийинимде киске чылап сырмакталып калган, кенетийин
тыг тебү мени арай ла сууга чачып ийбеди. Кеме жайкана бер-
ди, же мен чыдажып ийдим, оной бис экүдин ортобыста тыг
тартыш башталды, калжуурганым меге күч берип турганын мен
билип турдым, же мен узак жоктог эпчилиимле оштүге жендирип
жатканымды сезип турдым. «Сеге не керек?» — деп, онын ки-
чинек колын тыг кабыра тудып, мен кыйгырып ийдим, сабар-
лары тырсылдажа берди, же ол кыйгырбады; онын жылан ош-
кош кылыгы бу тартышты өдүп чыткы.

— Сен көргөг, — деп ол каруузын берди. — Сен жетире-
ринг! — Оной ары жанынан, бастыра кучиле ол мени бортко
ыгып алды: бис экилебис курдакка жетире сууга салактай бер-
дибис; онын чачтары сууга тийип турдылар; калганчы минута
болгон. Мен тиземле кеменин түбине тизеленип, бир колымла
онын тулугынан тудуп, экинчизиле тамагынан туттым, ол ме-
нинг кийимдеримди салып ийди, мен оны чурче ле толкулар
жаар чачып ийдим.

Карангуй болгон; бажы онын талайдыг көбүгненин орто-
зында бир эки катап көрүнгөн, оной ары нени де көрбөгөм...

Кеменин түбинде мен эски кайыктын кабортозы жатканын
таап алала, жүк ле арайдан пристаньга једип келдим. Јаратла
бойымнын турам жаар тырмактанып јадала, мен жуукта сокор
түндеги кемечилди сакып отурган јер жаар билдирбес жанынан
ајыктап турдым; ай теңгериле жылып барааткан, јаратта кем де
ак кийимду отурып јат деп меге билдирди; мен јилбиркеп ого
жууктап, кадалгак јараттын үстинде өлөнтө јада бердим, ба-
жымды чыгарып алала, мен төмөн не ле болуп јатканын көрүп
отурдым, онойып менин русалкамды танып, бир де кайкабай,
карын сүүне бердим. Ол узун чачынан талайдыг көбүгүн сы-
га тудуп турды; үлүш чамча онын ээлгир сынын ла бийик тө-
жин көргүзип турды. Узак јогынан ыраакта неме көрүнүп, ол
капшагај жууктап келди; оной татарский бөрүктү, же чачын ка-

зак жаңла кезип салган, курынын кайыжында жаан бычак сырайып турган кижн чыгып келди. «Янко, ончозы божогон! — деп ол айтты. Олор онон ары эрмектештилер, же сыраңгай араай болгоньнаг улам, мен нени де угуп болбодым. — «Сокор кайда болотон?» — деп, Янко унин бийиктедип айтты. «Мен оны ийе бергем» — деп каруу болды. Бир канча минуттын бажында сокор арказында таарлу једип келди, оны кемеге салып койдылар.

« Уксан, сокор! — деп, Янко айтты. — Сен ол јерди чеберле... билерин бе? Ондо байлык јөөжөлөр... Мен ого (адын мен угуп болбой калгам) мынан ары јалчы эмезим; керектер коомойтый берди, ол мени катап көрүп болбос; эмди коркумчылу; өскө јерден иш бедиреп баратам, ол эмди менднн кижни таап болбос. Чындап, ол јалын јакшы төлөп турган болзо, Янко до оны таштабас эди деп айт; меге дезе, кайда салкын согуп ла талай табыштанып турган јерде бастыразында јол. Бу мениле кожо барар; ого мында артарга јарабас, карыганга дезе, өлөргө өй јеткен, байыган, ак-чек те болорын билер керек деп айт. Бисти база катап көрбөс».

— Мен кайдаар? — деп, сокор ачымчылу уннле сурады.

— Сен меге не керек? — деп каруу болды.

Бу өйдө менин јаражайым кемеге калып кирип, нөкөрине колыла жагып ийди; ол сокордын колына нени де салып айтты: «Ме, пряниктер садып ал» — «Бу ла ба?» — деп сокор айтты. — «Бу, сеге база» — онон јерге тушкен акча ташка согулып, шыгырай берди. Сокор оны көдүрүп албады. Янко кемеге отурып алды; салкын јардан согуп турган; олор кичинек парусты көдүргилеп алып, капшагай јускилей берди. Айдын јаркынында кара толкулардын ортозында ак парус узак јалбандап турды; сокор бу өйднн туркунына јаратта отурып јатты, онон менин кулагыма отурып ыйлаганына туней не де угулды; көс јок уулчак чын ла узак ыйлап отурды... Меге кунукчылду боло берди. Ненин учун меге энчу тоночылдардын тымык јуртын чачып ийерге керек болгон? Јылмырайган сууга чачкан таш чылап, мен олордын тымык јадынын кыймыраттым, база таш чылап арај ла бойым суунын тубине чөнбөдим!

Мен јанып келдим. Сенекте агаш табакта куйуп барааткан свеча тырсылдап турды, менин казагым јакаруны бүдүрердинг

ордына, мылтыгын эки колыла тудунып алган терег уйкузыла уйуктап жатты. Мен оны амырынча артызып, свечаны алып алала, турага бардым. Же! Менин кичинек кайырчагажым, мөңүн сапту үлдүм, дагестанский кинжалым (нөкөримниг сыйы), бастыразы жоголып калды. Жыду көс жок кандый немелер алып барганын мен мында ла билдим. Казакты ойинде кату силкишле ойгозып, мен оны айткыладым. Же эдер неме жок болгон! Көс жок уулчак мени тоноп, он сегис жашту кызычак арай-арай ла сууга салып ийбеди деп коптонорго уйатту неме эмес пе? Кудайга баш, эртен тура атанарга арга табылган, мен Таманьды артызып салдым. Карыган эмеген ле жокту көс жокло не болгонун билбесим. Же менин де, жердин устиле жожып жүрген офицердин, ого үзеери жолой казенный керектерле жүрген болзын, улустын ырызы ла түбегинде не керегим бар!..

К Н Я Ж И А М Э Р И

11-чи манда

Кече мен Пятигорскка келип, городтың учында, эң ле бийик деген жерде, Машуктың эдегинде, квартира јалдап алдым: күкүрт болор тужында булуттар мениң јуртыма јетире тужуп турат. Бу күн эртен тура беш часта туруп, көзбөкти ача согорымда, мениң комнатам јаан эмес палисадниктеги¹ өзүп турган чечектердин ыдыла толо берди. Чечектеп турган черешняның будагаштары мениң көзбөгиме кийдире көрүп турат, кезигинде оның чечектеринин ақ јалбырактары мениң бичинер столымды јабап койот. Мениң јаткан јерим уч јанынан көргөндө, суреен јараш. Күнбадыш јанында беш башту Бештау деп кыр јотконго тоскырткан «калганчы булутка түней» көгөрип јадат; тундук јанында јелбер түктү персидский бөрүкке түней Машук брө көдүрилип, тенгерини бу јанынан бектеп барган; күнчыгыш јаар көрөргө суунчилу: мениң алдымда јабыста ару, јаңы город чокурайып јат, аржан суулар шылыражып, јүзүн-башка тилдү албаты табыштанып, — ондо, онон ары, амфитеатрды² кырлар там ла көгөрижип, там ла туманду болуп бараадат, јайылып барган јаланг учында дезе, Казбектен ала, эки башту

¹ Палисадник — тураның јанында өзүп турган агаштар.

² Амфитеатр — эмештен көдүрилип барганы.

Эльбруска јетире монундий карлу туулар чөйбөктөлип барган... Мындый јерде јадарга јакшы! Бастыра ла мениг үйе-сөөгимде кандый да сүүнчилү санаа јайылып калган. Кей баланын окшонгонындый ару; күн јарык, тенери көгөлтирим — база не керек? Мында јилбиркеери, күүнзеери, ачынары не керек?.. Ой јетти. Елизаветинский аржан сууга барадым: ондо эмденерге келген бастыра улустар эртен тура јуулыжат деп айдыжат.

Городтыг ортозы јаар тужуп, мен бульварла бардым, ондо меге кыр өрө араайынан көдүрүлип бараткан кунукчылду бир канча чук улустар учурады; олар көп сабазында чөлдөн келген помещиктердин билелери болгон: мынызын өбөгөндөринин элен калган озодогы кептү сюртуктарынан ла үй улустарынын ла кыстарынын чүмдү кийингенинег улам тургуза ла танып ийгедий болгон: байла, олар сууга келген јашөскүрүмди ончозын билетен болгон ошкош, ненин учун дезе, олар мен јаар јилбилү јымжак көргүлөп турган: сюртугымнын петербургский будумин көрүп, олар јастыргылаган, је армейский эполеттерди көрүп ийеле, јескимчилү тескеери баштана бердилер.

Јербойынын үй улустары, эмезе суунын ээлери, эмеш күүнзек болды; олардо лорнет¹ бар, олар мундирге ас көргүлөп јат, Кавказта темдектү толчынын алдында изү јүрекке туштап, ак фуражканын алдында керсү сагышка туштап олар темигинп калган. Бу үй улустар сүрекей јакшы, айла узак өйгө! Олордыг күүнзегендери јылдын сайын јангы улустарла солулып јат, айса болзо, олардын чылаазыны јок күүнзейтенинин шылтагы мынызында. Екатерининский аржанга чичкечек јолло көдүрилип барадала, мен чук бараткан гражданский ле военный улустарды озолодым, кийнимде уксам, суудагы јаткан улустын ортозында башка јадынду улус бар эмтир. Олор ичип јат — је ичкени суу эмес, ары-бери ас базап јүргүлөйт, өткөн кыстардын кийининег ээчий баскылайт: олар көзөр ойногылап ла кунукчыл деп комуудагылап јат. Олор јазанчаактар: бойларынын стакандарын кычкыл серный сууга сугуп тура, бийиксинип кеберкегилейт; тегиндери јарык чанкыр өңдү галстук кийгилейт, военныйлары јаказынын алдынан брыжжи² чыгаргы-

¹ Лорнет — немелерди јаандадып, чокумдап корөтөн шили көстөр.

² Брыжжи — бийик бос јака.

лап алып жүргүлөйт. Төс жерден ыраак, алаа жерлердин тураларын олор шоодып, столичный аристократический гостинныйларды санагылап жүрөт, же оноор олорды божотпой жат.

Учынды колодещке једип келдим... Онын јанында агычакта ваннанын¹ үстин јапкан кызыл јамынчылу тура турды, онон ары дезе, јааш јааганда амырайтан галлерея бар эмтир. Шыркалу бир канча офицерлер тактада тайактарын јуунаткылап алган отурдылар, чырайлары дезе кугарыжып, кунугып калган. Бир канча үй улустар площадкада ары-бери капшагай баскындагылап, ичкен суузы эди-канына таркаарын сакыгылап турды. Олордын ортозында эки-үч ле јараш чырайлулар болды. Машуктыг келтей јанын бектеп турган виноградный аллеяларынын ортозында экүден жүрөргө күүнзегилейтен үй улустардын чоокыр шляпалары ой бажында көрүнип турат, мен мындый шляпалардын јанында военный, эмезе аайы-бажы јок тегерик шляпа көрүп турдым. Эоловый Арфа деп павильон турган кадалгак каскакта јараш жерлер көрөргө сүүйтендер туруп алала, Эльбрус јаар телескопты баштандырып турдылар, олордын ортозында золотухадан эмденерге келген үренчиктериле кожо келген эки гувернер² бар болгон.

Мен тынарысып, кырдыг учынды токтоп, туранын толугына јөллөнип алала, айландыра јараш жерлерди көрүп тургам, кенетийин кийинимде таныш үй уктым:

— Печорин! Мында сен узак па?

Кайра көрдим: Грушницкий! Бис кучактажа бердибис. Мен оныла јуулажып турган отрядта таныжып алгам. Ол будына шыркаладып, эм сууга мененг недеде кирези озо атанган.

Грушницкий — юнкер. Ол службада бир ле ыл. Кееркерге болуп, ол калын солдатский шинель кийип јат. Ондо георгиевский солдаттыг крести бар. Ол јараш бүдүмдү, кара-күрең чырайлу ла кара чачту; тыш кеберинен көрүп, ого јирме беш јаш бергедий, же чын ла јажы онын јирме бир ле. Ол, качан куучындажып турарда, бажын кайра кедейтип алып сол колыла минута сайын сагалын толгоп турат, онг колыла дезе тайак тайанып алган. Ол өткүрө көп эрмектенетен: ол јады-

¹ Ванна — ичине кирип јунунатан суулу карыт.

² Гувернер — озогы тужунда бай улустыг балдарын уредетен кичи.

нын бастыра учуралдарында айткадый белен жараш сөстөрлү жүретен улустардын бирузи болгон, же чын жакшы немени омор ондобой жат, омор көдүрингилу куунду, бийик жылбилу ле коркушту кунугуп жүрген улус болуп көрүнөргө албаданып жат. Улус кайкадары — омордын амадузы; ондый улустар романтически провинциалкаларга коркушту жарап жат. Карыыр алдында омор эмезе амыр жадар помещик боло берет, эмезе аракызак боло берет, — кезигинде онызы да мынызы да боло берет. Омордын жүрегинде жакшызы көп болотон, же поэзия жанынаг не де жок. Грушницкийдин жылбузи немени эске уредип алала, кычыратаны болгон. Качан эрмек тегин ле учурынаг кыйышкан сонгында, ол слерди сөстөрлө көмүп салар: мен оныла качан да тартыжып болбойтом. Ол слердин жөпсинбей турганыгарга каруузын бербес те, укпас та. Слер токтой ло берзегер, ол узун эрмек баштай берер, онызы слердин айтканыгарла кандый да колбулу болбой канайтсын, же чындап ла алза, бойынын — куучынын оног ары куучындап турар.

Ол чала чечен: онын айтканы көбизинде каткымчылу, же качан да курч ла кату болбой жат: ол жангыс сөслө кемди де жыга айдып болбос; ол улусты ла омордын једикпестерин билбес, ненин учун дезе бастыра жүрумнин туркунына бойын ла кичееп жүре калган. Онын амадузы—романнын геройы болорго куунзегени. Ол албатыга тузалу болуп бүткен эмес, кандый да жажытту кыйынду жүрум жүретен кичи деп, жаантайын өскө улусты бүдүндирерге албаданып жүретен. Оног улам ол бойынын солдатский шинелин онойдо оморкоп кийип жүретен. Мен оны ондоп алгам, онын учун бис тыш жанынаг жуук најылар да болзобис, ол мени суубей жат. Грушницкийди атту-чуулу жалтанбас кичи деп айдыжат; мен оны жуу тужында көргөм: ол үлдүле жангып, кыйгырып, көстөрин јумуп ийеле, ичкеери болот. Мынызы кандый да орус кичинин жалтанбазы эмес!..

Мен оны база суубей жадым: бис качан-качан чичкечек јолдо туштажып, бирубиске жакшы болбозын, мен сезип жүредим.

Кавказка келгени онын база ла романтический фанатизминин кереги: ол адазынын деревнезинен атанар тужында кандый-бир айылдаш јаткан жараш чырайлу кыска бүдүжин јамандадып ийеле, «Тегин ле служить эдерге бараткан эмезим,

өлүм бедиреп барып жадым, ленинг учун дезе... деп айткан болор. Байла колыла көзүн жаба туруп, онон ары: «Жок, слер (эмезе сен) мыны билер учурың жок!» — деп айдып турган болор деп, мен јарт билип турдым. Слердин ару јүрегигер сыстаар! Је айла не керек? Слерге мен не керек эдим? Слер мени ондоп болодыгар эмеш пе!.. Онон до ары.

Онын К. деген полкка киргенининг шылтагы эр јажына оны ла тегерининг ортозына јажытту артып калар деп ол бойы меге айткан.

Ол качан трагический кижин болуп кылынганда, оны көрөгө јараш та, јакшы да. Уй улустардын алдына онойдо кылынганда ол байла кичеенип јат деп мен санап адым!

Бис алдынан бери најы улус болуп тушташтыбыс. Мен онон сууга келген улустын жадыны керегинде ле көрүмјилү улустар керегинде сурадым.

— Бис прозаический жадын жадып жадыбыс — деп, ол үшкүрүп айтты: — эртең тура суу ичип тургандар бастыра оору улустый, чалдыгып калган бүдүштү, эңирде аракы ичкилеп тургандар дезе — бастыра кадык улустый неге де алдыртпас. Уй улустар бар; жагыс олордынгу тузазы ас: олор вист¹ ойнол, сан башка кийингилеп, французский тилле сүрекеј коомой эрмектенгилеп јат. Мында жагыс Москвадаг келген княжна Лиговская кызыла экү бар; је мен олорло таныш эмезим. Менин солдатский шинелим јескимчилү көрүнип јат. Качан ол кожо болгондо, мен суранчыктап јүргөмднй уур санап адым.

Бу өйдө бисти коштой колодец јар эки уй кижин өттн: бирүзи јаандај берген, экинчизи јаш, онызы чичкечек коо сынду эмитир. Олордынгу јүстерин шляпалары ажыра көрүп болбодым, је олор сүрекеј јакшы кийинип алган эмитир. Экинчизининг кийгени боро өңдү туйук платье болды; јенгил торко косынка онын чичкечек мойнынын ороп турды. Кара күрег өңдү ботинкалары онын буттарын кажыктарына јетире коркушту эпту кабыра тартып турган, керек дезе јараш та немелерди ајарбас кижин, кайкаганынан улам калактап ијер. Онын јенгил, је эпгү базыды бойында кандый да кыс будумин көргүзип, јартап айдып болбос, је көскө билдирлү көргүзип турды. Качан ол бис-

¹ Вист — көзөрлөп ойноор ойын.

ти коштой одо берерде, оноң јакшынак јыт јаба сокты, ондый јыт кезигинде сүүген кыстың бичиген бичигинен јытанып јат.

— Бу княгиня Лиговская — деп, Грушницкий айтты — оныла кожо кызы Мери, онойдо кызың английский ээжиле адап јат. Олор мында турганы ла уч кун.

— Ондый болзо, сен онын адын качан уктың?

— Ээ, мен ајарбас јанынаң уккам — деп, ол кызара береле айтты — јартын айдып јадым, мениң олорло таныжар кууним јок. Бу оморкок улустар бистер, армеецтер јаар кийик улуска туней коруп јат. Таңмалап салган фуражканың алдында агару санаа ла калың шинельдин алдында изу јурек бары олорго не керектү?

— Кайран шинель! — деп мен кулумзиренип айттым. — Ол базып келеле, онойдо куунзеп олорго стакан берип турган кандый господин?

— О! Бу московский франт¹ Раевич! Ол көзөрчи. Онызы онын јажыл желединин устиле јаткан јаан алтын илјирмезинен улам иле корунип туру. Тросты кандый жоон — сыраңай ла Робинзон Крузоның ошкош! Сагалы ла чачы да эш немеге јарабас.

— Бастыра албатынын угына сениң қаның каткан эмтир.

— Онын шылтагы бар...

— О! Чын ба?

Бу ойдө уй улустар колодецтен ырап, биске јууктап келдилер. Грушницкий тайагынын болужыла драматический кеберленип, меге французский тилле тың айдып турды:

— Көөркийим, мениң улусты суубей турганым, олорды јаман көрөргө эмес, оноң башка јурум өткүре учуры јок неме болор эди.

Јараш чырайлу княжна кайра көрөлтө, эрмектенип турганды јилбилу көстөриле узак көрди. Бу көрүштин учурын сыраңай ондоп болбос болгон, је электү эмес, онызыла мен Грушницкийди ичимде бар јурегимнен уткудым.

— Бу княжна Мери сурекеј јакшынак — деп, мен ого айттым. — Онын көстөри сыраңай килин ошкош, чындап ла килиндий: онын көстөри керегинде айдар тужунда бу сөстөр-

¹ Франт — јазанчак.

ди айдарын ундуба деп мен сеге жөптөн турум; алдындагы ла устүндеги кирбиктеринингу узунунаг улам, онын көстөрине күннинг жаркыны түшпей жат. Мен бу көстөрдү сууп жадым: олар суркурашпай жат, ыжжак, сени торт ло сыймап турган ешкош... Айла онын жүзүнде жакшызы ла ол ошкош... Кандый, онын тиштери апагаш па? Онызы сүрекей жаан учурлу! Сенин көдүрингилү сөстөринге онын каткырбаганы ачу болды.

— Сен жакшынак кыс керегинде, английский атка түнгей айдып жадыг — деп, Грушницкий ачуурканып айтты.

— Көөркийим, менин уй улустарды көрөр кууним югы не десе, мен оларды суубеске жадым, оног башка жадыг өйинег өткүре каткымчылу, арга жок болор эди.

Мен бура соголо, оног туура жүре бердим. Жарым час кирези виноградтыг аллеяларыла, ак корумдардын ла олардын ортозында өскөн жыраалардын ортозыла ары-бери амырап базып жүрдим. Изү түжүп бараткан, мен жанарга мендедим. Кычкыл аржан суучактыг жаныла өдүп барадала, мен жамынчылу галлерейаныг жанына онын көлөткөэине амырап алайын деп токтой туштим, мында меге бир чала жылбилу учурал көрөргө келишти. Ондо болгон улустар мындый кеберлү болгон. Княгиня московский франтла эку жамынчылу галлерейда отурдылар, олар экулези жаан керектү куучыны куучындажып отурган ошкош. Княжна, байла калганчы стакан сууны ичип ийеле, колодецтинг жанында нени де сананып базып жүрген. Грушницкий колодецтинг сырагай ла жанында турган; площадкада артык кем де жок болгон.

Мен жууктап келеле, галлерейаныг толугынан көрүп турдым. Бу өйдө Грушницкий бойынын стаканын кумакка түжүрүп ийеле, оны көдүрүп аларга энчейерге албаданып турды: оору буды ого чаптык эдип турган. Көөркий! Тайакка тайанып, ол канайда сүмеленбей турган — же бастыразы калас неме болды. Онын жүзинег чындап ла шыратап турганы көрүнүп турды.

Княжна Мери бу мыны бастыразын менег артык көрүп турган.

Ол кушкаштан да жеңил ого жууктай секирип келеле, энчейип, стаканды ого алып берди, оног коркушту кызара береле, галлерей жаар кайра көрди, же энези нени де көрбөгөнүн

көрөлө, ол ло өйдө токунай берген ошкош. Качан Грушницкий ого быйанын жетирерге сөс айдарга оозын ачып жадарда, ол жүгүрө берген. Бир минуттын бажында ол энезиле, франт-ла кожо галлерейдан чыгып, Грушницкийди коштой өдүп барадала, бийик, оморкок кеберленип, кайра да көрбөди, керек десе онын жылбиркеген көстөрүн де сеспеди, Грушницкий оны кырдан тужуп, бульвардын липаларынын кийинине кире бергенче ле көрүп турды... Эмди онын шляпказы ором ажыра көрунип калды; ол Пятигорсктын эн артык тураларынын бирузинин паратазына кире берди. Онын кийининен ары княгиня Раевичле паратанын жанында жакшылажып алала кирди.

Жаныс бу ла өйдө көөркий юнкер мени көрүп ийди.

— Сен көрдүң бе? — деп, ол менин колымды тын кабыра тудуп айтты — Торт ло ангел!

— Недең улам? — деп, мен сырагай ла керексибей турган кеберлү сурадым.

— Сен көрбөгөн бб?

— Жок, көргөм: ол сенин стаканынды көдүрүп берген...

Мында каруулчык та турган болзо, ол онойдо ок эдер эди, керек десе аракыга акча иштеп аларга, оной капшагай алып берер эди. Айла, ого сен ачу боло бергенниң јарт: качан сен шыркалу будына базып ийеринде, коркушту коомой бүдүштү боло берген...

— Онын жүзи бу минутада јаркындалып турганы, сеге кичинек те јарабады ба?

— Жок.

Мен төгүндөп тургам: је мен оны ачындырарга санангам. Мен чыгардан ала јөпсинери јок тартыжуга жылбилү болгом; менин бастыра јүрумим јүректин бе айла санаа-шуултенин бе кунукчылду ла буудакту тартыжузынын колбузы болгон. База ондый жылбилү кижжи кожо болгондо меге, крөценский соок тийип тургандый, эди-каныма тийет, онойып мен бир неме керексибес кижиле јаантайын туштажып јүргөн болзом, жылбилү мечтатель болуп калар эдим деп сананадым. Јартын айдып жадым, бу өйдө менин (јүрегимде эби јок, је таныш санаа элес этти) мынызы — күйүниш болгон; мен јалтанбазынан айдып жадым «күйүниш», невинг учун десе бойымда не ле барын јажырбас болуп теингип калгам — онойдо јинг уул ја-

раш кыска туштап, ого санаазын салып, кенетийин онын ла көзинче ол кыска ондый ок таныш эмес өскө кижиге арап турган болзо, (анчадала жакшы жадынду бай улустын ортозында өскөн кижиге) санаазына жаман болбос жиит уул табылат эмеш пе.

Бис Грушницкийле эку кырдан унчукпазынан тужуп келеле, бистинг жараш кызыбыс кире берген туранын көзнокториле коштой бульварла бардыбыс. Ол көзноктин алдында отурды, Грушницкий мени женимнен тартып ийеле, оноор бойынын боромтык-жымжак көстөриле көрүп турды, ондый көрүш уй улустын жүрегине ас тийип жат. Мен оноор лорнедимди ууландырып көрдим, ол Грушницкийдин көрүжине каткырынды, же менин лорнедим оны кирелу ачындырган эмес. Чындап та болзо, канайып кавказский солдат, московский княжна жарап шилини ууландырып көрөтөн учуры бар?..

13-чи майда

Бу күн эртен тура меге доктор Вернер кирди, же ол орус укту, мында кайкамчылу не бар? Мен бир Иванов деп кижини билетем, бойы дезе немец болгон.

Вернер көп жанынан сурекей жакшы кижиге. Ол бастыра медиктердий скептик ле материалист, ого коштой поэт (көп сабазында сөстөрлө поэт болуп турган), же бойынын жүрүминде эки стих бичибеген. Ол кижинин жүрегинин бастыра тынду тамырларын, өлгөн сөөктин тамырларын үренип тургандый, үренип туратан, же бойынын билериле качан да тузаланып билбейтен: онойдо кезигинде сурекей жакшы анатомик калтыраак ооруны эмдеп болбой жат! Кезикте Вернер бойынын оору улустарына каткырып туратан; же бир катап ол өлүп бараткан солдаттын алдында ыйлап турганын мен көргөм... Ол куу болгон, миллиондор керегинде сананып жүрөтөн, же акчага болуп артык алтам алтабас эди: ол меге бир катап нөкөрине өдүштегенче, өштүзине торт өдүштөөр деп айткан, ненин учун дезе куунзек болгоны өштүнүн ачынарын тыгыдып жат. Онын тили кату болгон: эпиграммалары аайынча жагыс кижиге тенеке болгон эмес, оныла кожо эм сууда иштеп турган куйунчек медиктер, ол бойынын оору улустарынын жаман сүрүн журап жат деп, эрмек божоткондор, оору улустар дезе ачынгылайла, он-

чолоры ого эмденбес дешкендер. Онын нөкөрлөри, Кавказта служить эдил турган бастыра чындык, онду улустар, онын жабызай берген аргазын көдүрерге тегин ле амадап турдылар.

Онын тыш кебери баштапкы ла катап көрөр тужунда слерге жарабас, је учында, качан көс жаман чырай ажыра, агару жүрек барын билип алза, кижиге жараар улустын бирүзи Ээлгон. Онойып уй улустар мындый улустарды санаазы чыккадый болуп суул, оморды сырангай ла жараш чырайлуга толубас куунду болуп туратан учуралдар бар болгон. Ондай уй улустардын куунин жарадар керек: омор ич жанындагы жарашты билип жат, айса болзо, онын учун Вернерге туней улустар уй улусты онойып тын суул жат.

Вернердин сыны кыскачак, арык ла, бала ошкош, чак жок; онын бир буды бирүзинин, Байроннын буды ошкош, кыскачак; бастыра сынына көрө, бажы онын жаан деп билдирип туратан, ол чачын кыскарта кезип алатан, онойып онын бажынын булдырлары иле көрунип, френологты¹ бойынын сан башкаары булгалышкан будумиле кайкадар эди. Онын кичинек кара көстөри жаантайын токыналы жок, слердин санаагарга өдөргө кичеенип туратан. Ол жакшы кийинип билетен; онын арык тамырлары кырлайыжып калган кичинек колдоры жарык сары онду перчаткалу жүретен. Онын сюртугы, галстугы ла жилетказы жаантайын кара онду болгон, жашөскүрум оны Мефистофель деп адап туратан; ол бу чолого ачынып турган кижиле болуп туратан, чынын алза, онызы ого жарал туратан. Бис бойы-бойыбысты капшагай ондоп, нажылар боло бердибис, ненин учун десе, мен нөкөрликке жарабас кижиле: эки нөкөрдин бирүзи жаантайын бирүзинин жалчызы болуп турат, је бирүзи де мындый керекти жарт айтпай жат; мен жалчы болуп болбозым, је жакару берип турарга десе бу учуралда — чылаазынду иш, ненин учун десе, бого коштой төгундеер керек, ого үзеери менде жалчылар ла акча бар! Бис мынайда нөкөрлөр болгоныбыс: мен Вернерге С...та жаан табышту, көп жашөскүримнин ортозында туштагам; энгирдин учында эрмек-куучыныбыс философско-метофизический учурлу боло берген; са-

¹ Френолог — баштап кижинин психологиязын билетен специалист.

наа-шуулте керегинде куучындашканыбыс: кажыбысла башка-башка шуултелерге јарт будуп турганыбыс.

— Мени алза, мен јангыс ла немени јакшы, будумјилу биллип јадым... — деп, доктор айтты

— Онызы неде? — деп, мен бу киреге јегире унчукпай отурган кижинин санаазын билерге сурадым.

— Эрте бе, айла орой бо, бир јакшынак күнде эртен тура мен олуп каларым.

— Мен слерден бай — деп, мен айттым, — менде онон башка база санаа бар, меге бир коомой энгирде чыгарга келишкен.

Ончолоры бис эш-кереги јок неме эрмектежип јадыбыс деп айдыштылар, чынын айтса, олардын кемизи де онон артык шуултелу нени де айтпаган. Бу минутадан ала бис бойы-бойыбысты улустын ортозында агылап, билиже бердибис. Бис ту душ ла туштажып, экү ыраак учурлу немелерди тыгыда эрмектежип, бойы-бойыбысты астыктырып јатканыбысты ондобогончо отуратаныбыс. Ол тужунда Цицероннын сөстөри аайынча римский белгечилер чылап, бис каткырып баштайтаныбыс, јеткенче каткырыжып алала, өткүрген энгирибисти јарадып айрылыжатаныбыс.

Качан Вернер менин комнатамга кирип келерде, мен диванда јадып алала, потолок јаар көрүп, колдорымды бажымнын алдына салып алала јаттым. Ол креслого отурала, тростын толыкка јөллөп, эстеп ийеле, тышкары изу деп айтты. Меге чымылдар амыр бербей јат — деп мен айттым — онойып бис экилебис унчукпай бардыбыс.

— Күндүлү доктор, биллип алыгар, — деп мен айттым — тегнектер јогына јердин үстинде сурекеј кунукчыл болор эди... Көрзөгөр, бис экү сагышту улустар; бастыра немелер керегинде учы-кыйузы јок былаажып тартыжарга јараар деп бис билерибис, онын учун тартышпай јадыбыс; бис бойы-бойыбыстын јуук санаа-шуултебисти билерибис, јангыс сөс — биске будун история, кажыбыстын ла санаа-шуултебистин үренин үч кабаа өткүре көрүп јадыбыс. Кунукчылду неме биске кайкамчылу, каткымчылузы кунукчылду, тегин чынын алза, бойыбыстан ла башка немелерди бис чала керексибес улус. Онойдордо, бис экүдин ортобыста толышкадый санаа-шуулте болоры јок:

бис бойы-бойлорыбыс керегинде билерге турган немелерди билерибис, оног артык билерге куунзебей жадыбыс; жагыс неме артып жат: солун табыштарды угужатаны. Меге кандый бир солун табыш айтсагар?

Узун куучыннан улам арып, мен козимди жумып, эстедим.

Ол сананып отурала айтты:

— Бистин булгакту куучыныбыста шуулте бар ошкош.

— Эки! — деп, мен каруузын бердим.

— Меге бирүзин айдыгар, экинчизин мен бойым айдайын.

— — Жакшы, баштагар! — мен потолокты оног ары айкап, бойым ичимде кулумзиренип айттым.

— Слер сууга келгендердин ортозында кемнинг де керегинде кандый бир жетирулер угарга жадыгар, кемнинг керегинде сананып жадыгар, мен сезип турум, ненинг учун десе слер керегинде ондо сурагылап турган.

— Доктор! Жартап биске эрмектежерге жарабас: бис бойы-бойыбыстын санаа-шуултебисти кычырып жадыбыс.

— Эмди экинчизи...

— Экинчи шуулте мындый: мен слерди нени-нени айтырарга санангам, ненинг учун десе, угуп отуурарга чылаазыны ас, экинчизи — жастыра сөс айтпазын, учунчизинде, окко кижининг жадынын билип аларыг, тортинчизинде — слердий сагышту улустар угаачыларды куучындаачылардаг артык сууп жат. Эмди чын керекти алалыктар; слерге княгиня Лиговская мен керегинде нени айтты?

— Княжна эмес... княгиня деп слер сыранай жарт будуп жадыгар ба?..

— Сурекей будумжилу.

— Ненинг учун?

— Ненинг учун десе княжна Грушницкий керегинде сураган.

— Слер немени бодоштырарына сурекей тын кижин. Княжна бу солдатский шинельду жиит уул солдатка дуэльдинг учун бурулаткан деп будуп турум деп айткан..

— Слер оны бу ла жакшынак жастырган санаазыла артызып салдыгар деп иженип жадым.

— Онызы жарт.

— Керек башталып жат! — деп, мен кодурунгулу кыйгырып чыктым... бу комедиянын учы канайда божойтонын бис таба-

рыбыс. Меге кунукчылду болбозын деп, коногым келишти-
рип жат.

— Кёбөркий Грушницкий слердин колыгарда болгонун мен
ажындыра сезип турум — деп, доктор айтты.

— Онон ары, доктор...

— Слердин чырайгар ого таныш деп княгиня айткан. Ол
слерди байла Петербуртта, бийик общественонун ортозында көр-
гөн болор деп мен ого айткам... Онон слердин адыгарды айт-
тым. Ол ого таныш болды. Слердин жүрүмгер ондо жаан та-
быш эдип салган болгодый... Княгиня слердин жүрүмгерди
куучындап баштады, байла светский копко бойынын кожылта-
ларын кожып турган болбой канайтсын... Кызы жилбилу угуп
турды. Онын санаазында слер романнын жагы будумду геройы
боло бергенигер. Княгиня төгүн айдып турганын билип те тур-
зам, же мен онон туура нени де айтпадым.

— Якшы наjš! — деп айдып, мен ого колым бердим. Док-
тор оны будумжилу тын кабыра тудуп, онон ары айтты:

— Куунзеп турган болзогор, мен слерди таныштырайын.

— Акарзагар! — деп, мен колдорымды чабыштырып айт-
тым—геройлоры таныштырып жат па? Олор бойлоры таны-
жып жат.

— Слер чындап ла княжнанын кийининен жүгүрерге туру-
гар ба?..

— Ондый эмес, сыранай ондый эмес!.. Доктор, учында мен
сүүнип жадым: слер мени ондобой жадыгар!.. Мынызы, ондый
болзо, мени корододып жат, доктор — деп, мен бир минут уч-
чукпай отурала. учында айттым — мен качан да бойымнын
жжыдымды ачпай жадым, оны бодоштырып билгенин сүрекей
сүүп жадым, ненин учун десе келишкедий учуралда мен олорло
жөпсинбезем де табым. Ондый болзо, слер меге энелу-кысту
керегинде куучындап берер учурлу. Олор кандый улустар?

— Элден озо, княгиня төртөн беш жашту уи кижн — деп,
Вернер каруузын берди — онын карды сүрекей жакшы, же каны
урелип калган, жаактарында кызыл тегериктер бар. Бойынын
калганчы жадынын ол Москвада өткүрген, мынайда амыра-
ганынаг улам семире берген. Ол анекдоттор угарга сүүп жат,
бойы да кезигинде, качан кызы комнатада жок болгондо, коо-
мой немелер айдып турат. Онын кызы кууле ошкош бир де ки-

линчеги жок деп ол меге айтты. Менин кандый керегим бар ондо?.. Мен кемге де нени де айтпазым, жалтанбазын деп каруузын берерге санангам! Княгиня ревматизмнен эмденип жат, кызы неден эмденип турганын кудай оны билер; мен экилезине кунине эки стаканнаг кычкыл аржаан суу ичип, неделезинде эки катап колыштырган суулу ваннада јунунзын деп айткам. Княгиня јакаруга темикпеген ошкош; ол кызынын керсууне ле уредууне максынып жат, онызы Байронды английский тилле кычырып ла алгебраны билип жат; Москвада кыстар уредуге урегилеп турган ошкош, онызы јакшы. Бистинг эр улустар сырагај куунзек эмес, онын учун сагышту уј кижилорло мындылышпас та. Княгиня јаш улусты сурекеј сууп жат; княжнанын оморды чала корор кууни жок — московский кылыкту! Омор Москвада јаныс ла тортон јашту чечендерле тушташкылап жат.

— Слер Москвада болдыгар ба, доктор?

— Ээ, мен ондо бир эмеш практикада болгом.

— Онон ары куучындагар.

— Је мен бастыразын айдып бердим ошкош... Чындап, база мынды немелер: княжна куун-санаа, јилбу ле онон до осконемелер керегинде шуужерим сууп туратан ошкош... Ол бир кыш Петербуртта болгон эмитир, ондо ого јарабаган, анчадала јаткан улустары: байла, омор оны соок кеберлу уткуган ошкош.

Слер бу кун омордо кемди де корбодигер бе?

— Карын; бир адъютант, бир коп-коо сынду гвардеец ле јаны келгендердег кандый да уј кижилорло, обогони ажыра княгинянын торогони, сурекеј јараш, је тын оору ошкош... Слер ого колдецинг јынында туштабадыгар ба? Ол орто сынду, сары чырайлу, чын јараш будумду, јузинде јодул оорунын огилор бар, он јанындагы јаагында кара менду; онын јузи бойынын јараш будумиле мени кайкатты.

— Мен!—деп, мен тижимди откоре эрмектендим — Ондый болды эмеш пе?

Доктор меч јаар королго, колын менин јурегимге салып, корор айтты:

—Ол слерге таныш!..

Менин жүрегим чын ла алдындагызынан тыг согулып турган.

— Эмди слердин көбөрөйтөн ойигер!—деп мен айттым.— Жаңыс мен слерге иженип жадым—слер мени сатпазыгар. Мен оны эм тургуза көрбөгөм, же слердин айткан кижиде эскиде сүнген бир уй кижини көрөр болорым деп будуп жадым... Ого мен керегинде бир де сөс айтпагар; ол мен керегинде сураза, жамандап айдыгар.

— Жараар болбой! — деп, Вернер ийиндерин кызынып айтты.

Качан ол жүре берерде, менин жүрегимде коркушту кунукчылду боло берди. Салымыбыс бисти Кавказта катап туштаты ба, айла ол меге мында туштаарын билеле, өнөтийин келди бе?..канайда бис тушташжайыс не? Айла ол бо, жок по?.. Менин жүрегимнин сезетени мени качан да мекелебейтен болгон. Жердин устинде мен чылап өткөн ойин ондый жаан учурлу болуп турган кижин жок. Өткөн өйдөги кунукканымды эмезе сүнгенимди эске алынгамда, менин жүрегим тыг сыстап, озодогы ла санаа-шуултем кирип турган... Мен коомой будумду кижин: нени де ундубай жадым — нени де!

Обедтин кийининде мен алты час кирезинде бульварга бардым; ондо улустар көп болгон, княжнала княгиня скамейкада ологро жапсып турган жашкөскурумге курчадып алган отурдылар. Мен бир эмеш ыраак лавкага отуруп, таныш эки Д... офицерди токтодып, ологро нени де куучындап баштадым. Менин кокурым, байла, каткымчылу болгон ошкош, ненин учун десе олог сагыжы жок немедий каткырыжып тургандар. Бого жилбиркеген бойынча княжна ла княгиняны курчап тургандардын бир канчазы менин жаныма келди; эмеш-эмештен бастыразы ологорды таштап, менин жанымдагы улуска једип келдилер. Мен токтобой тургам: анекдотгорым менин тенексүге јетире керсү болгон, коштой өдүп барааткандарды электеп турганым айдары жок кату болгон...Мен улустарды кун ашканча каткырттым. Княжна энезиле колтуктажып алган, кандый да аксак өбөгөнгө көдөчиледип канча катап мени коштой өдө басты; ол мен јаар канча катап көруп, же бийик тудунып, неме керексибей турган кижин болорго албаданып турды...

— Ол слерге нени куучындады? — оларды тарындыр-баска болуп, ойто келген јаш улустардын бурузинен ол сурады — байла, сырагај јилбилу история болбой кайтсын, ајса, бойынын јуудагы јалтанбазын мактады ба?..—Ол мынајда чала тыныда айдып, байла, мени кадај ајдарга турган болбой канайтсын. «Ээ! — деп мен санандым — Слер, кооркий княжна, кокурга ачынып турган эмезигер; онон тынды сакып алыгар!»

Грушницкий онын кийининен ары казыр андый кос салбай коруп турган: оны княгиняла таныштырзын деп, ол эртен кемди-кемди сураар болор деп јалтанып турум. Княгиня сурекеј суунер, ненин учун дезе, ого кунукчыл болуп јат.

16-чы майда.

Эки кунинг туркунына менин керектерим коркушту ичкерлей берди. Княжнанын мени торт корор кууни јок. Онын мен керегинде айткан бир-эки эпиграммаларын меге айдып бергендер, олар чала кадалгак, је ого коштой меге сурекеј јарамыкту. Мен јакшы улустарга темилип, онын Петербурттагы эжелери ле јенелериле эрмектежип турала, оныла канайып танышпай турганым, ого сурекеј кайкамчылу. Бис оныла кунинг ле сайын колодецтин јанында, бульварда туштажып јадыбыс: мен оны сууп, айланыжып тургандарды, мызылдашкан адъютанттарды, кугарышкан москвичтерди ле онон до осколорди айра согуп аларга албаданып тургам — онызы келижип турды. Мен бойымда айылчылар болгонын качан да суубейтем; эмди кунингле сайын турага толо улустар обедать, ужинать элип, ойноп јат, онойып, менин шампанскийим онын јараш косторинен кучту болды.

Кече мен ого Челаховтын магазининде туштагам; ол сурекеј јараш персидский ширдек садыжып турган. Ол энезин карамдабай садып берзин деп сурап, ширдек онын кыбын коркушту чумдеер деп турды! Мен тортон салковой артыгында толлойло, оны садып алдым, мынын учун ол мен јаар сырагај ачурканган косториле коруп турды. Обед ойинде мен онойтийин ле ол ширдекле јаап салган черкеский адымды онын кознокторинин алдынча откурзин деп айттым. Вернер ол ойинде олардын айылында болгон, бу кылыкты корорго княжнага

сыраңай куч болгон деп айтты. Княжна менен туура болор улустар жууп аларга жат; онын козинче мениле эки адъютант керек дезе кату жакшылашкылап турат, же ондый да болзо, күннин сайын менде ажангылап жат.

Грушницкий жажытту кеберлү базып жүрет: колдорын белине жүктенип алала, кемди де таныбай базып жүрет, — онын буды кенетийин жазыла берген. Ол эмештен ле аксап жат. Ол княгиняла эрмектешкедий учурал таап, княжнага кандый да жылбилү оос айткан; онызы немени тыг да ылгаштыратан эмес болгодый, ненин учун дезе, ол ло бйдон бери онын эзендешкенине сыраңай жымжак күлүмзиренип каруузын берет.

— Сен Лиговскойлорло торт ло танышпаска жадын ба? — деп, ол кече менен сурады.

— Торт.

— Акырзанг ла! Мында сыраңай ла жакшы деген айыл! Мындагы улустың эн артыгы...

— Менин нокорим, меге мындагызынан да оскөлөри коркушту кууниме тийип калган. Сен олардо болуп жадын ба?

— Эмди тургуза жок; мен княжнала бир эки ле катап эрмектешкем, артык жок. Билеринге бе, айылга бойы суранып барарга, айла мында ондый жан бар да болзо, чала эби жок неме... Мен эполеттер кийип жүрген болзом, ол тужунда оскө керек болор эди...

— Акыр! сен бу будужингле карын да жакшы көрүнерин! Сен торт ло бойыңнын жакшы кеберингле тузаланып билбей жадын... Солдатский шинель сени кажы ла ачынчаак кыстың алдына. герой эдип, куч жүрүм жүрген деп көргүзер.

Грушницкий бойын жараткан кеберлү күлүмзиренди.

— Кандый сан-башка куучын! — деп, ол айтты.

— Княжна сени сууп жат, мен будуп турум — деп, мен оног ары айттым.

Ол кулагына жетире кызара береле, унчукпай барды.

— О, бойыңды сүүйтениңди! Архимедтинг жерди көдүрерге сананган рычагы сен не!

— Сен жаантайын ла кокурлап жүрөтөң! — ол ачынып турган кижи болуп айтты — элден озо ол мени сыраңай ас билер.

— Уй улустар билбейтен улусты сүүп жат.

— Же мен ого жараарга торт сананбай жадым: жагыс ла жакшы айылла таныжып аларга турбай, мен кандый бир ижемжилу болгон болзом, каткымчылу болор эди... Темдектезе, слер — онызы өскө керек! Слер петербургский жегучил, көрзөгөр, уй улустар жагыс ла кайылгылап жат... Билеринг бе, Печорин, княжна сен керегинде нени айтканын?..

— Канайып? Ол сеге мен керегинде айткан ба?..

— Же сүүнбе. Мен оныла колодецтинг жанында канайда да учурал эрмектежип баштагам; онын учунчи сөзи мындый болгон: Слерле ондый курч, уур көстөрлү кандый господин мында кожо болгон? Ол алдындагы күнди эске алынып кызара береле, база сөс айтпады.

— Слерге күнин айдарга керек жок, — деп мен ого каруузын бергем — оны качан да ундубазым... Менинг нөкөрим, Печорин! Мен сеге күйүнбей жадым, сен онын коомой тоозында... Чынын алза, ачу! Ненинг учун десе Мери сурекей жакшынак!..

Грушницкий жагы ла танышкан уй улустар керегинде куучандап турза, ол ого жарап турган болзо, оны менинг Мерим, менинг Софьям деп айдып туратан улустын бирүзи болгонын темдектеер керек.

Мен кату будүштенип, ого каруузын бердим:

— Чын, ол коомой эмес... Жагыс чеберлен, Грушницкий! Орус кыстар көп сабазында жагыс ла сүүрине куунзейтен, кижиге баратаны сагышта да жок, жагыс ла санаала сүүйтени десе сырагай амыры жок неме. Княжна ой өткүреринг сүүйтен уй улустын бирүзи ошкош; ого сенинг жанында эки минуттын туркунына кунукчылду болзо, сенинг божогонын ол. Сенинг учкпазын оны жылбиркедер керек, сенинг эрмегинг качан да онын куунине тийбес учурлу, сен оны минута сайың токунатпай турар керек, ол улус ортозында сеге болуп санаазынан туура болор, онызын сеге жакшы эткеним деп айдар, онын учун, сени шыралалдып, оного сени көрөр кууни жок деп торт айдар. Сен оны колго тудуп албазан, керек десе баштапкы катап окшогонунун кийининде экинчизинде окшоп болбозың. Ол кууни жеткенче мындылып алала, бир эки жылдын бажында энезинин сөзинен чыкпай, кенеп калганга барып алала, ол ыры-

зы жок, ол жагыс ла сени, сууп жат деп айдар, же оны сениле те-
гери кабыштырбаган, ненинг учун десе сен солдатский шинель-
дү болгон, же бу калыг боро шинельдин алдында агару ла кү-
үнзек жүрек согулып турганын кем де билбеген деп айдар...

Грушницкий столго јудуругыла согуп ийеле, комнатала
ары-бери базып турды.

Мен ичимде каткырып тургам, керек десе бир эки катап
кулумзиренип ийдим, же карын ол мынызын билбей калган.
Онын суугени јарт болды, ненинг учун десе ол алдындагызы-
наг будумкей боло берген; керек десе, онын колында мында-
гы јерде эткен боромтык өндү јүстүк табылып келген, онызы
меге чала сезинчиктү билдирип турды... Мен оны ајыктап көр-
дим, не деп туругар?.. ич јанында огожок букваларла Мери-
нинг адын бичип алган, ого коштой ол Грушницкийдин атту-
чуулу стаканын өрө көдүрип берген кунин бичип салган эмтир.
Мен бойымнын көргөнимди јажырып ийдим; менинг оны чыга-
ра айттырар кууним жок; ол мени бойы будумчилу кижн эдип
алзын деп турум, — мен ол тужунда маказырым.

Мен орой турдым; колодецке келзем — кем де жок болды.
Изү болуп бараткан; ак казыр булуттар карлу кырлардан
капшай жылыжып, јааш јаарын көргүзип турды. Машуктын
бажы, өчүрип салган турун чылап, бырыксып турды; оны ай-
ландыра боро булуттардын узуктери, јыландар чылап, кой-
руйыжып жылыжыл, бойларынын амадузынан буудактанып,
аткакту карганага сыралыжып калгандый болды. Кей электри-
честволо толуп калган. Мен виноградтын ортозындагы аллея-
га тереңжиде кире бердим, меге коркушту кунукчыл болгон.

Мен доктордын айткан јаагында менду јаш уй кижн кере-
гинде сананып тургам... Ненинг учун ол мында? Ол эмеш пе?
Айла, мен ненинг учун ол деп сананып јадым? Ненинг учун мен
мынайда будуп јадым? Ас уй улустар јаагында мендү болды
эмеш пе? Мышайда сананып, мен гротко јууктап келдим. Кө-
руп турзам: онын јамынчызынын көлөткөзинде таш скамей-
када саламнаг эткен шляпалу, кара шальла оронып, бажын
төмөн тудуп алган уй кижн отурды. Качан ол мен јаар көрө-
динг кажы ла јанында, мен онын тымык санаазын буспаска,
ойто базарга санангам.

— Вера! — деп мен билбес јанынаг кыйгырып ийдим.

— Ол чочып, кугара берди. «Слер мында деп мен билип тургам» — деп ол айтты. Мен ого коштой отуруп, колынаг ала койдым. Качан бу койу ун угуларда, мениг тамырымла узактаг бери ундулып калган калтыраак өдө берди; ол мениг көзим јаар бойынын чанкыр ла јобош көстөриле көрди. Онын көстөринег бүдүмчизи јогы ла кандый да јарбынганга түнгей неме көрунип турды.

— Бис узак көрүшпедис — деп, мен айттым.

— Узак өй өтти, экилебис сүрекей тыг кубулып калганыбыс.

— Онын учун сен мени эмди суубей јадын ба?..

— Мен кижиге барып калгам!.. — деп ол айтты.

— Катап ла? Ондый болзо, канча јыл мынаг озо бу буудак база бар болгон, је ондый да болзо...

Ол колын мениг колымнан суура согуп, јаактары кызара берди.

— Айса болзо, сен бойыннын экинчи өбөгөнигди сууп јадын?..

Ол эрмек айтпай тескери баштана берди.

— Ол сүрекей күнүркек пе?

Унчукпайт.

— Не? Ол јаш, јараш, байла, бай, онын учун сен коркып јадын...

Мен ого удур көрөлө, коркый бердим: онын јузи коркушту кородоп, көстөринде јаш мөлтүрей берди.

— Айтсаг меге—деп, ол учында шымыранып айтты,—мени кыйнаарга сеге сүрекей јакшы ба? Мениг сени көрөр күүним јок болор керек. Бис экү танышканыбастаг бери сен меге сарнаркаарынаг башка нени де бербеген... — Онын уни тыркыража берди, ол меге јөлөнип, бажын мениг төжимге салды.

«Айса болзо, — деп мен санандым — сен мени онын учун сууген; суугени ундулып калар, кунукканы дезе качан да...»

Мен оны тыг кучактадым, онойып бис узак өйгө артып калдыбыс. Учында бистин эриндерибис јууктажып ла изү, јымжак окшонышла кабыжа берди; онын колдоры таш ошкош соок, бажы изип турды. Мында бистин ортобыста чаазынга

бичизе учуры билдирбес, такып айдып болбос, керек десе, эске де алынып болбос эрмектердин бирузи башталды: унибистинг учурын итальянский операда чылап, сөстөрдүн учуры солуп ийди.

Ол мени өбөгөниле торт танышпазын деп айдат, — онын өбөгөнүн, карыган апшыйакты мен бульварда көстин кырыла көргөм. Ол ого уулынын учун барган. Ол бай, ревматизмнен шыралап жат. Мен оны бир де кичинек шоотпогом; Вера оны адазына түнгей сүйүп, өбөгөнине түнгей төгүндөп жат... Кижининг жүреги саң-башка неме, анчадала уй кижининг.

Веранын өбөгөнү, Семен Васильевич Г-в, княгиня Лиговскаянын ыраак төрөгөнү. Ол Лиговскаядан ыраак жок жадып жат; Вера княгиняда жаантайын болот. Мен Верага сезингилебезин деп, Лиговскойлорло танышып, княжнала соодожор болуп ого сөзим бердим. Онойып менин амадуум бир де кичинек бузулбады, меге жыргалду болор..

Жыргалду!.. Же, мен жадыннын жаңыс ла ырыс бедирейтен, качан кижининг жүреги кемди-кемди тыг ла изү сүүрге күүнзөйтөн ойин өдүп калгам: эмди мени бойымды сүүзүн деп жадым, ондой да болзо, көбизине эмес; керек десе жаңыс та кижиле жаантайын колбулу болгоны болор эди деп сананадым: жүректин арга жок темиккени!..

Меге жаңыс ла каткымчылузы: мен качан да сүүген уй кижининг жалчызы болбогом, карын, бойым амадабазам да, мен жаантайын омордын күүнин ле жүрегин тыг бактырып алатам. Мынызы недег улам? Мен качан да, нени де кысканбазымнаг ба, онойып омор мени колынан божодып ийеринен минута сайын коркуп турган болотон бо? Айла, мынызы жаан күчтү организмниг тармалу ийдези бе? Айла меге кату күүндү уй кижиге туштаарга келишпеген бе?

Жартын айдар керек, мен кату күүндү уй кижини сүүбөй жадым: омордын кереги бе ол?..

Чындап, эмди санаама кирип келди: бир катап, бир ле катап мен кату күүндү уй кижиге сүүгөм, оны качан да жегип болбогом. Бис өштүлөр болуп ырашканыбыс.

Же оныла да болзо беш жыл кирези орой тушташкан болзом, бис өскөрө берер эдибис...

Вера бойы айтпай да турган болзо, ооруп жат, тың ооруп жат; мен коркып жадым, ол чемет оорулу эмезе калтыраак оору болбозын. Ол оору орус жердин оорузы эмес, онын учун бистинг тилде онын ады жок.

Бис гротто отурганчабыс, күкүрт болуп келди, ол бисти жарым час артык тутты. Мен оны мекелебей жадым деп, ол менин акту сөзүмдү де айттыртпады, бис ырашканыбыстан берн, мен өскө үй улусты суугем бе, айла жок по, оны да сурабады. Ол меге катап ла алдындагы бүдүм-жизиле бүде берди. Мен де оны мекелебезим: ол жердин устинде жаңыс үй кижн, менин оны мекелеер аргам жок. Мен билерим, бис удабас катап ла ыража берерибис, айса болзо, экилебис межикке жетире башка жолдорло барарыбыс, же ол менин санаамда бүткүл артып калар. Мен ого мынайда жаантайын айдып туратам, ол меге бүтпей турум деп айдып та турза, бойы будуп жат.

Учында бис айрылыштыбыс: мен онын шляпазы жыраалар ла каскактар ажыра көрүнбей калганча, кийининен ары узак көрүп турдым. Менин жүрегим эн ле баштапкы катап айрылышканыбыстан тың сыстап турды. Бу санаага канайда суундим дейин! Лиит жүрүм бойынын жакшынак жоткондорыла меге катап келерге туру ба, айла бу онын эзендешкен көзи, калганчы сыйы, — кереске болды ба?.. Мен тыштынан көрзө, уулчакка туней, каткымчылу, жүзим куу да болзо, же эм тургуза ару, колы-будым ээлгир ле коо, койу чачым быжыраш, көстөрим күйүп жат, каным кайнап туру...

Жанып келеле, мен таң атка минип, жалаң жаар мантаттым; мен ылгым атка минип алала, бийик өлөңгө, чөлдин салкынына удурга желерге сууп жадым, мен жараш жытту кейди ачаптынып тынып ла көстөрүмдү көгөргөн жалаң жаар уландырып минут сайын там ла жарталып көрүнүп келеткен бозомтык немелердин сомын көстөрүмдө көрүп аларга албаданып турдым. Мындый өйдө жүрегимде кандый да корон бар болзын, санаанды не де амыратпай турган болзын, же бастыразы бир минутта жайыла берер; жүрегин жеңилип, үйе-сөбгиннин арыганы, санаангын токунабазы жоголып калар. Мен туштүктеги күннин чогына жарыткан быжыраш кырларды, чанкыр теңерини көрүп, эмезе каскактан каскакка тужуп турган суунун табыжын

угуп турала, үй улустардын көстөрүн ончозын ундуп салатам.

Таскактарынын устінде тургулап алала, эстегилеп турган казактар менин жереги ле амадузы јогынан мантадып баратканымды көргүлөп, мынын аайына чыкпай, узак тургулаган болор, эмезе кийимимнөң көргүлөп черкес деп бодогондор болор деп мен сананып турдым. Мен чындап та, черкес кийим кийип алала, таң атту барып јаткамда, кезик кабардиндерден артык кабардинге түңгей көрүнөт деп айдыжатандар. Бу јакшынак јуучыл кийим меге сүрекеј јарап јат: бир де артык чингемери јок; баалу мылтык-јепсели тегин кеберлү чүмдеп салган, бөрүгинин түги тың узун эмес, тың кыскачак эмес, өдүгин өп-өй эдил көктөм салган; бешмеди ак, черкесказы кара-күрөң. Мен горецтердин таң атка јүрөрин узак шиндеп јүргөм; улус менин атту јүргенимди мактаганда, онызы меге јарал јат. Јаңыскан јаланла јортып јүрөргө кунукчылду болбозын деп, мен төрт ат тудуп јадым: бирүзин бойыма, учүзин најыларыма. Олор менин аттарымды күүнзөп мингилейт,¹ је качан да мениле жоко јүрүгүлөбөј јат. Качан обөд эдер өй јеткен деп менин санаама кирерде, түштин алты чазы болгон: адым менин арып калган, мен Пятигорсктан немецкий колония¹ јаар баратан јолго чыгып келдим, оноор сууга келген улустар амырап, аракы ичерге јүргилеп туратан. Јол јыраалардын ортозыла койрыйы-жыл, бийик өлбөңнин алдыла агып јаткан табышту кара суучактарлу јаан эмес јарлар төмөн түжүп баратты; айландыра Бештунын, Змеиныйдын, Железный ла Лысыйдын көбөришкен кайалары көдүрүлип турды. Мындыј јерлердин бирүзине (оны мындагы јердин тилиле балкалар деп адап јат) мен түжүп келеле, адымды сугарып аларга токтој түштим; бу өйдө јолдо јаан табышту ла јалтырашкан јазалду чук барааткан таң аттарлу эр ле үй улустар көрүнди, үй улустары кара ла шанкај өңдү амазонкалулар², эр улустар черкесский ле нижегородский кебери алышкан костюмдулар; алдында Грушницкий княжна Мери ле эку, јортып бараатты.

Сууга келген үй улустар түштин ортозында черкестер тавару эдерине бу өйгө јетире будуп турган, байла, онын учун

¹ Немецкий колония — амыраар јер.

² Амазонка—үй кижинин атка минерде кийетен узун платьези.

Грушницкий солдатский шинелиниг устине улдү ле эки колмылтык кийип алган ошкош, ол мындый күлүк бүдүмиле каткымчылу көрүнип турган. Бийик жыраа мени олордонг бектеп турды, је онын жалбырактары өткүре мен ончозын көрүп ле олордын чырайларынаг улам эрмек қууш керегинде болуп турганын бодоштырып турдым. Учында олор кажатка жууктап келдилер; Грушницкий княжнанын адынын тискинин алды, ол тужында мен олордын эрмегинин учын угуп калдым:

— Слер эр жажына Кавказта артып каларга жадыгар ба?— деп, княжна айтты.

— Россия меге не керек?— деп кавалери айдат.— Ол ороондо мундар тоолу улустар, олор менен бай, мен жаар жескимчилү көргүлсер, мында дезе меге бу калын шинель слерле таныжып аларга чаптык этпеген.

— Онын ордына... — деп княжна, кызара береле айтты.

Грушницкийдин жүзи сүүнчилү болды. Ол оног ары айдып турды:

— Мында менин жүрүмим дикарьлардын огынын ортозында эрикченгдү эмес, жүрүм билдирбезинен ле капшагай өдөр, база кудай меге жылдын сайын кыстын мындый жарык көстөрин ийип турган болзо...

Бу өйдө олор меге коштой жорткылап келдилер; мен адымды камчылап, жыраанын кийининен чыгып келдим...

— Кудаймай, черкес! — деп, княжна коркыган бойынча кыйгырыл ийди.

Оны аланзыбазын деп, мен эмештен энгейип келеле, француз тилле айттым:

— Коркыбагар, сударыня, мен слердин кавалеригерденг коркымчылу эмезим.

Ого эп жок боло берди,— је неден улам? Бойынын жастырганынан ба, айла менин каруум ого кату билдирди бе? Калганчызы чын болзын деп, мен кууңзеер эдим. Грушницкий мен жаар кылас этти.

Орой энирде, он бир часта, мен липовый аллеяга амыраарга бардым. Город уйкуда болгон, жаңыс ла бир кезек көзнөктөрдө оттор жылтыражып турды. Уч жаынаг каскактардын, Машуктын айрыларынын баштары карарыжып турдылар,

олордыг үстүндө казыр булут жатты; күнчыгышта ай көдүрүлүп келееткен; ыраакта, мөңгүндий чөйлип, карлу кырлар жалтыражып жатты. Каруулчыктардыг кыйгылары түнге агызып салган изү кара суулардыг табыжыла алыжып турды. Кезигинде оромло нагайский абраныг кыжурты кунукчылду татарский кожонгло колыжып, аттын туйгагынын тибирти угулып турган. Мен тактага отурып алала, санана бердим... Мен бойымнын санаа-шуултемди жуук кижиге куучындап, чыгара айдар кууним бар болгон... Же кемге?.. «Эмди Вера нени эдип жат не?»—деп, мен сананып отургам... Бу минутада оныг колын кабыра тударга мен баалу төлбөр эдим.

Кенегийин түрген ле алыс-телис базыт уктым... Байла Грушницкий... Ол ло бойы!

— Кайдан?

— Княгиня Лиговскаядан, — деп, ол сырагай көдүрингилү айтты. — Мери кандый кожондоп жат!..

— Билеринг бе не? — деп мен ого айттым — мен маргыжып жадым, ол сени юнкер деп билбей жат, байла, жамызын төмөндөткөн офицер болор деп бодоп жат.

— Айса болзо! Мениг кандый керегим бар!.. — деп, ол неме керексибей айтты.

— Лок, мен тегин ле айдып турбай..

— Сен оны бу күн коркушту чугулдандыдыг деп билип турун ба? Мынызы кижиге укпаган кату эрмек деп ол сананган: сен якшы тазыккан ла бай улустын жадынын якшы билетен кижиге, оныг учун оны жаман айдарга сананбаган деп арай ла мен жөптөдим; ол сениг көрүжинг кату байла, бойын бийик сананып жат деп айдып турган.

— Ол жастырбай жат... Сен оныг адаанын аларга турун эмеш пе?

— Менде эм тургуза ондый учур жогы ачу...

«Ээ! — деп санандым — ондо, байла ижемжи бар...»

— Сеге ок коомой — деп, Грушницкий оной ары айдып турды — эмди сеге олорло таныжып аларга күч, онызы ачу! Мен билер айылдардан, бу сырагайла якшы айыл...

Мен нчимде каткырындым.

— Меге эмди эн ле якшы айыл мениг бойымнын айы-

лым, — деп мен айдала, эстеп ийеле, жанарга туруп чыктым.

— Ондый болзо, кородоп жадын деп жартын айт?

— Кандый саг башка неме! Мен барайын дезем, эртен ле энгирде княгиняда болорым...

— Көрөрибис...

— Керек десе сени көрзин деп княжнанын кийининен жүгүрөрим.

— Же ол сениле куучындажайын деп сананза...

— Мен жагыс сенин куучынын онын күүнине тийген ойди сакып аларым... жакшы болзын!..

— Мен десе базып жүрөрим, эмди мен сырангай да уйуктап болбозым... Уксаг, онын ордына ресторацияга¹ баралык, ондо ойын... меге бугун жыргаар керек...

— Ойлоттырып ийзин деп күүнзеп турум...

Мен жана бердим.

21-чи майда

Неделе кирези ой өтти, мен десе бу ойгө жетире Лиговской-лорло танышпадым. Эпту ой сакып жадым. Грушницкий княжнанын кийининен ары көлөткө чилет базып жүрет; олордын куучынынын учы-кыйузы жок: качан ол онын күүнине тийгей не?.. Энези бого тын ажару салбайт, ненин учун десе, ол аларга турган кижиси эмес. Энелердин шуултези мындый ине! Мен эки, уч жыжак көрүш сезип алдым, мынын учына чыгар керек.

Кече колодентин жанына баштапкы ла катап Вера келди... Ол бис экунин готто тушташканыбыстан бери айылынан чыкпаган. Бис жагыс ойдө стакандарыбысты сууга суктыбыс, ол энчейип келеле, меге шымыранды:

— Сенин Лиговскойлорло таныжар куунин жок по! Бистин жагыс ондо туштажар аргабыс бар...

Жарбыныш!.. Кунукчыл!.. Же мен оны иштеп алгам.

— Чындап, эртен ресторациянын залында кычыртулу бал болор, мен ондо княжнала кожо мазурка танцевать эдерим.

22-чи майда

¹ Ресторация — ресторан.

Ресторациянын залы жыргалдулардын залы боло берди. Тотус часта ончолоры жуулыжып келдилер. Княгиня кызыла экү учкаары келген улустардын тоозында болдылар: көп үй улустар олорго ичтери күйүнгилеп оноор чала жаман көргүлөп турдылар, ненинг учун десе княжна Мери эптү жакшы кийинип жат. Мындагы жерде бойлорын аристократтар деп бодоп тургандар күйүнгендерин жажырып, же олорго ок жууктагылады. Қанайдар? Кайда ла үй улустар отурган болзо, эмди ле ондо бийик те, жабыс та тоомжылулар жуулыжып келгилеер. Көзнөктин алдында, тыгылышкан улустын ортозында, Грушицкий жүзин шилге жапшырып алган, көстөрин бойынын кудайынаг албай турды; онызы коштой өдүп браадала, эмеш ле билдирлү ого бажын кекиди. Ол күнге түней жалтырай берди. Танец польскийле башталды; онон вальс ойнодылар. Шпоралар шыгыражып, айланыжа бердилер.

Мен куштын куакай өгдү канадыла бүркелип калган бир этту-канду үй кижининг кийининде турдым; онын платъезининг көбужеги фижда¹ кийер өйдөгизиндий болды, ару эмес эдининг чоокыры десе, кара бөстинг чоокырына түней болды. Онын мойнындагы сырагай ла жаан деген менги жиндилериле бектелип калган. Ол бойынын кавалерине, драгунский капитанга² айдып турды:

— Бу княжна Лиговская кижининг көрөр кууни жок кызычак! Бодозогордо, мени ийде салып ийеле, ачынбагар да деп айтпай, ого үзеери кайра бурулып, лорнеди өткүре көрүп ийген. Санг башкаары!.. Незиле ол мактанып жат?.. Оны үредип салар керек болгон...

— Керек тутап калбас! — деп, сөстөнг кыйышпас капитан каруузын берип ийеле, коштой комната жаар кире берди.

Мен ол ло өйдө княжнага жууктай басып, мындагы жан аайынча, таныш эмес үй улустарла танцевать эдерге жарайтаныла тузаланып, оны вальсировать эдерге кычырдым.

Ол каткырынбаска ла бойынын сүүне бергенин көргүс-

¹ Ф и ж м а — XVIII—XIX чактарда юбканын алдына кодуруни болзын деп жаба көктөп кийетен курчуул.

² Д р а г у н с к и й к а п и т а н — каан жагы тужында ла өскө до иностранний черулерде танг атла жүрер офицер.

песке албаданды, је ондый да болзо, неме керексибей турган кижн болуп, кату будумду боло берди... Ол мениг ийнимге колын бош салып, бажын эмештенг кыйындай тудып ийди, бис эбирилиже бердибис. Мен оног эпту ле ээлгир сын көрбөдим! Онын ару тыныжы мениг жүзимге тийип турды; кезигинде вальстынг куйунына жайылып турган локоны,¹ мениг күйүп турган жаагымга табарып турды... Мен уч катап эбиреде айланжып келдим! (Ол кайкамчылу жакшы вальсировать эдип жат). Ол тынарып, көстөри бозомтый берди, эмеш ачык эриндери арайдан ла шымыранышты: „**Merci monsieur.**“²

Бир канча минут унчыкпай отурала, мен сырагай ла жалакай будумденип ого айттым:

— Княжна, мен слерге торг таныш эмес тужумда, слер мени жаман көрүп туры деп уккам... слер мени кату кижн деп айтканыгар... бу чын болды эмеш пе?

— Слер эмди мени бу санаамга будундирерге жадыгар ба? — деп, ол ченеген чырайлу айтты.

— Мен слерди неле-неле ачындырган болзом, эмди меге тарынбагар деп сураарга турум... Чынын айтса, слер мен керегинде жастырып жадыгар деп көргүзерге мен куунзеер эдим...

— Мынызы слерге куч болор...

— Нениг учун?

— Нениг учун десе, слер бисте болбой жадыгар, мындый бал. байла катап-катап болбос болор.

Онойдордо, олордын эжиги мениг алдыма бөктү болотон эмтир деп санандым.

— Билереер бе, княжна, — деп, мен чала кыртыштанып айттым, — жастырдым деп турган бурумды качан да ийде салбас керек: каныркаганынаг ол эки катап бурулу болуп калардан магат жок... ол тужында...

Бисти курчап тургандардынг каткызы ла шыбыштарынаг улам мен кайра көрүп, эрмегимди үзе соктым. Мэнег бир канча алтамда чук эр улустар турдылар, олордынг ортозында жакшынак княжнаны уялтарга сананган драгунский капитан болды; ол неге де коркушту маказып, каткырып ла нөкөрлө-

¹ Локоны — жараштыра-түрбектеп салган чач.

² Merci monsieur — (фр.) бийаным жетсин, сударь.

риле имдежип турды. Олордын ортозынан фрак¹ кийген, узун сагалду ла кызыл жүстү бир господин таралып, княжна жаар чип-чике басты. Ол эзирик болгон. Эпсинбей барган княжнага ол одоштой токтойло, колдорун белине жүктенип ийеле, өчөмүк боромтык көстөриле ого көрүп, тыркырап турган униле айтты:

— Лөпсингейнеер? Же мында не бар!.. Көндүрзинең слерди мазурканы танцевать эдерге кычырып жадым...

— Слерге не керек? — деп, ол айландыра болуш сурагандый аыжтап, тыркырууш униле айтты. Же, энези оноң ыраак, таныш кавалеринен жуукта кем де жок болгон; бир адьютант² мыны бастыразын көргөн ошкош эди, же бу керектег кыйыжып, улустың кийинине кире берди.

— Же не? — деп, эзирик господин ого жемежип турган драгунский капитан жаар көзин сыкыйтып айтты — слерге жарабай жат па? Мен слерди ондый болзо катап мазуркага кычырып турум. Слер, айса болзо, мени эзирик деп бодоп турган болорыгар? Онызы кем жок!.. Слерди ижендирип турум.

Оның ачынганынан ла коркуганынан улам тала да бергедийин мен көрүп турдым.

Мен эзирик господинге жууктай базып келеле, оны чала тыгыда колынан тудуп, көзине кезе көрөлө, мынан ары ырада барзын деп сурадым, нениң учун десе, княжна мазурканы мениле кожо танцевать эдер болгон деп, мен кожуп айттым.

— Же эдер неме жок!.. база бир тужында болзын! — деп, ол каткырала айтты, оноң бойының уялышкан нөкөрлөрине жана басты, олор оны тургуза ла өскө комната жаар аллап жүре бердилер.

Княжна мени терең, жалакай көрүшле сыйлады.

Княжна энезине келеле, бастыразын айдып берген; онызы мени улустың ортозынан бедиреп таап алала, быйанын жетирди. Ол мениң энемди билетем, база тоозы көп эжелеримле таныш болгом деп айтты.

— Мен билбей жадым, канайып бис бу киреге жетире таныш

¹ Фрак — озодо эр улустың кийетен эдегинин алды ачык, кийини узун кийим.

² Адьютант — жаан чинду офицердин кодөчизи.

эмес болгоныбыс — деп, ол кожуп айтты — је јѳсинигер, мынызында јангыс слер бурулу: слер бастыразынан аңыланьп јүрезигер, онызы неге де тўней эмес. Менинг гостинныймнын¹ кейи слердин кунукканыгарды јайа согуп салар деп, мен иже-нип турум... Чын эмес пе?

Мен ого мындый учуралда кандый ла кижиде белен болотон учурлу сѳстѳрдин бирѳзин айттым.

Кадриль сырагай узак чѳйиле берген.

Учунда мазурка јынгырай берди; бис княжиала эку отура бердибис.

Мен катап эзирик господин керегинде, бойымнын эткен кылыгым керегинде, Грушницкий керегинде нени де эске албадым. Эзирик господиннын кылыгынан улам онын санаазында јаман болгоны эмеш-эмештен јайыла берди; јѳзи онын чечектей берген: ол сырагай эпту кокурлап турды; ол сырагай курч керсѳ куучынду кижиде болуп кѳрѳнерге албаданбай, шулмус ла јенил куучынданып турды; онын эрмеги кезигинде терен шуѳлтелѳ болгон... Ол меге узактан бери јарап јат деп, мен ого сѳрекей булгакту сѳстѳрлѳ айттым. Ол бажын тѳмѳндѳдил, бир эмеш кызара берди.

— Слер кайкамчылу кижиде! — деп айдала, ол мен јаар бойынын килигидий кѳстѳриле кѳрѳп, албанла кулѳмзиренди.

— Мен слерле танышпаска санангам — деп, мен онон ары айттым, — ненинг учун дезе, слерди сѳѳп турган кѳп улустар курчап јат, олардын ортозына торт кѳрѳнбей калар болорым деп коркуп јѳргем.

— Слер тегин ле јалтанып јадыгар! Олар ло кожо эрикчегдѳ...

— Бастыразы! Бастыразы ла болды эмеш пе!

Ол мен јаар кезе кѳрѳп, нени де эске алынарга албаданып тургандый болды, онон база эмеш кызара береле, учунда аланзыжы јогынан «бастыразы!» — деп айтты.

— Менинг нѳкѳрим Грушницкий база ба?

— Ол слердин нѳкѳригер бе? — деп, ол бир кезек аланзып айтты.

¹ Гостинный — айылчылар отурап кып.

— Ээ.

— Ол кунукчылдардыг тоозыңа кирбей јат...

— Је ырызы јоктордыг тоозында — деп, мен каткырып айттым.

— Ондый эмей база! Слерге каткымчылу ба? Слерди онын ордында болзын деп мен куунзеер эдим.

— А не? Мен бойым юнкер болгом, чынын айтса, онызы мениг јурумимде эн ле јакшы ой болгон!

— Ол юнкер бе?.. — деп ол капшагай айдала, онын ары кошты — мен бодогом ол...

— Слер нени сананганыгар?..

— Нени де эмес!.. Бу кандый уй кижиге?

Мында эрмек осколон берди, бого ойто бурулбады.

Мазурка божогон, туштажарына јетире бис айрылыштыбыс. Уй улустар атангылай берди... Мен энирде ажанарга барала, Вернерге туштадым.

— Ээ! — деп, ол айтты — ондый ба былар! Слер княжнаны олумнен айрып алган кижиге болуп, оныла таныжарга сананганыгар.

— Мен онын артык керек эттим, — деп, мен ого каруузын бердим, — оны бал тужында талып браадарда айрып алгам!..

— Мынызы канайда? Куучындазагар!..

— Јок бойыгар бодоштырыгар, о слер, јердин устинде ончозын бодоштырып билетен кижиге!

23-чи майда

Јети час кирезинде мен бульварда амырап јургем. Грушницкий мени ыраактан коруп ийеле, јууктай базып келди: кандый да каткымчылу суунери онын косторинде јалтырап турды. Ол мениг колымды тын кабыра тудып, ачуурканган униле айтты:

— Быйанымды јетирип турум сеге, Печорин... Сен мени ондоп јадыг ба?..

— Јок, је кандый да болзо, быйан јетиргизер неме јок — деп, мен кандый да јакшы эткенимди билбей каруузын бердим.

— Канайда? Кече чиге? Сен ундуп салдыг ба?.. Мери меге ончозын куучындап берген...

— Не? Слер бугүниги күнде бирлик боло бергенер бе? Меге быйанды экү жетирип жадаар ба?

— Уксаң, — деп, Грушницкий сүрекей бийиксинип айтты — мениң нөкөрим болуп артарга турган болзон, мениң сүүгенимди электебе... мен оны санаа жок сууп жадым... Мен сананып жадым, мен иженип жадым, ол мени онойдо ок сууп жат... Мениң сеге бир сурагым бар: сен бу күн энгирде олордо болорун, бастыразын шиндеп көрүп жүрерин деп меге сөзин берзен. Мен билерим, сен бу керектерде таскадылу, сен уй улусты менен артык билерин... Уй улустар! Уй улустар! Кем олорды ондоор? Олордын күлүмзиренгени олордын көрүжине келишпей жат, олордын сөстөри ижендирип ле кычырып жат, уни десе ийде салып жат... Кезигинде олор бир минутада бистин сыраңай ла жажытту сагыжыбысты билип ийет, кезигинде сыраңай ла жартап теерип айтканын ондогылабай жат... Княжна да болзо: кече онын көстөри мен жаар көрүп, жилбилү күйүп турган, бугүн олор өчөмүк ле соок...

— Эм суудан онойдо берди эмеш пе — деп, мен каруузын бердим.

— Сен бастыра немелердин коомой жанын көрүп жадын... матерьялист! — деп ол каныгып, кожуп айтты. — Айла бу материя керегинде эрмекти солуйлык — ол учында бойынын коомой кокпырына тапсынып, чырайы жарый берди.

Тогус часка барадарда, бис княгиняга кожо бардыбыс.

Веранын көзнөктөрүн коштой өдүп барадала, мен оны көзнөктин алдыда көргөм. Бис бойы-бойыбыс жаар кылчас эдип көрүштибис. Ол удабай туруп бистин кийинибистен ары Лиговскойлордын гостинныйына кирип келди. Княгиня оны бойынын төрөгөнү деп мениле таныштырып турды. Чай ичтибис; айылчылар көп болгон; бастыразынын эрмеги бирлик болгон. Мен княгиняга жараарга албаданып, кокпурлап, оны канча ла катап талганча каткырттым; княжнанын да жангыс катап каткырап кууни келип турган эмес болгон, же ол жакшынак кеберин бузуп ийеринен жалтанып токтодынып турды: жо-бош бүдүмдү болоры ого жарап жат деп, ол бодойт. Айса болзо, жастырбай жат. Мениң шулмузым оны тын керекситпей турганын Грушницкийди тын сүүндирип турган ошкош.

Чайдын кийининде ончозы зал жаар бардылар.

— Сен мениг кылыгымды жарадып турун ба, Вера? — деп, мен оныла коштой базып барадала, сурадым.

Ол мен жаар сууген ле бойын жетиргискен көрүжиле көрди. Мен бу көрүшке темигип калгам; је кезигинде олор мени суундирип туратан. Княгиня кызын фортопьянонын кийинине отургызып салды; бастыралары оны нени-нени кожондозын деп сурагылап турды, мен унчукпай тургам, онон каймыгыжып тургандардын ортозында бис Верала экү көзнөк жаар база бердибис, ол биске экилебиске сүрекей керектү нени де айдарга сананган... Же керектинг аайы коомой болды...

Онын кожонгын мениг керексибей турганымга княжнанын караганы кадып турган деп, мен онын көзинег сезип тургам... Мындый куучынды мен кайкамчылу ондоп жадым, уни жок, је билдирлү, кыскачак, кучтү куучын!..

Ол кожонгододы: онын уни коомой эмес, је коомой кожондоп жат... айла мен укагам. Же Грушницкий ого одоштой рояльга жөлөнө чагчактанып алала, көстөрин онон албай, минута сайын жарым униле: „**charmant! délicieux!**“¹ — деп айдып турды.

— Уксаг — деп, меге Вера айтты — мен сени өбөгөнимле танышпазын деп сурап жадым, је сен княгиняга кыйалтазы жогынан жарайтан учурлуун; мынызына јединерге сеге јенгил, сен нени ле эдейин дезен, ончозын эдил аларыг. Бис жагыс мында туштажарыбыс...

— Жагыс ла ба?..

Ол кызара береле, онон ары айтты:

— Сен билеринг мен сениг кулыг, мен качан да сенен туура тартып билбейтем... мынын учун мен буруладарым: сен мени суубей барарыг. Мен ого јүк бойымнын адымды чыгарбаска жадым... бойымга болуп эмес — сен мынызын сүрекей јакшы билип жадыг!.. О, мен сени сурап жадым: сен мени алдындагызы ла чылап куру аланзуунгла, мекелү соок будүмингле кинчектебе — мен, айса болзо, удабас олуп каларым, мен билип жадым, күнүн сайын чагым чыгып жат... ондый да бол-

¹ Charmant! délicieux!—(фр.) кайкамчыкту! Сүрекей јакшы!

зо, мён келер өйдөги жүрүмүмди сананып болбозым, мен жангыс ла сен керегинде сананып жадым. Слер, эр улустар, көслө көрүп жылбиркеп, колды кабыра тутканын ондобой жадыгар... мен десе, сеге акту сөзим берип жадым, сенин унинди угуп турала, сүрекей ырысту болодым, керек десе сыраңгай изу окшоныш оны солуп болбос.

Ол ортозында княжна Мери кожондоп токтой берди. Оны мактаган табыш айландыра угулды; мен ого бастыразынын кийининде жууктай базып келип, онын уни керегинде керекси-безинен айттым.

Ол алдындагы эрдин бүртейтип, жүзин тыртыйтып ийеле, сүрекей каткымчылу отура түшти.

— Мынызы меге карын жакшы, — деп ол айтты, — слер мени торт укпаганыгар, айса болзо слер, музыканы сүүбей жадыгар?

— Карын тын... анчада ла түштин кийининде.

— Слердин музыканы жакшы сүүр куунигер жок деп, Грушницкийдин айтканы чын эмтир.. Мен де көрүп турзам, слер музыканын ордына жакшы ажанып аларын торт сүүп турган эмтиригер.

— Слер база ла жастырып жадыгар: мен торт жакшы ажанын сүүйтен кижини эмезим — менин карыным сүрекей коомой. Же мени музыка обедтин кийининде жакшы уйуктадып жат, обедтин кийининде уйуктаарга десе сүрекей жакшы: онойдордо, мен музыканы медицина жанынан сүүп жадым. Энгирде десе ол менин үйе-сөбгимге амыр бербей жат; меге өткүрө кунукчылду, эмезе өткүрө сүүнчилу болот. Качан кунугарына ба, айла сүүнерине бе шылтак жогында, баштапкызы да, экинчизи де чылаазынду болот, ого үзери жуулган улустын ортозында кунукканы каткымчылу болор, өткүрө тын шулмустанарга эби жок...

Ол жетире укпай туура базала, Грушницкийдин жанына барып отура берди, олардын ортозында кандый да жымжак эрмек баштала берди: княжна онын сүүген сөстөрүн жазап угуп турган кижини болорго албаданып та турза, чала жазап каруузын бербей ле жастырып турган ошкош, ненин учун десе, Грушницкий оноор кайкамчылу көрүп, онын токынап болбой турган

көстөринен улам ич жанындагы токыналы жогынан шылтагын билип аларга албаданып турды...

Же мен слерди билип алдым, көөркий княжна, чеберленигер! Слер меге ол ок жес акчала төлөөргө, мени ачындырарга жадыгар, же онойдо не де келишпес! Слер меге коомой эткен сонгында, мен де куун-кайрал жок болорым.

Эңирдин туркунына мен өнөтөйин канча ла катап олоордын эрмегине кирижерге албадангам, же ол менин сөстөримди чала соок уткуп турды, учында мен, кородогон кижин болуп, жүре бердим. Княжна маказып турды; Грушницкий база. Маказыгар, менин нажаларым, мендегер... слерге сууверге узак эмес!.. Нени эдер? мен ажындыра сезип жадым... Уй кижиле таныжып турала, ол оной ары мени суур бе, айла суубес пе, ажындыра јарт билип турадым...

Эңирдин арткан бөлүгүн мен Веранын жанында өткүрүп, өткөн ой керегинде јеткенче ле эрмектежип алдым... Ненин учун ол мени онойдо сууп јат, чынын айтса, билбей жадым! Ого үзеери менин бастыра оогош једикпестеримди, тенек јилбүлеримди билип алган сок жагыс уй кижин бу... Канайып јаманым улусты бойына мынайда јаба тартатан болотон?

Бис Грушницкийле кожо чыктыбыс; ол мени колтыктап алала тышкары чыкты, унчукпай узак барала айтты:

— Же не?

— «Сен тенек» — деп, мен ого каруузын берерге санайла токтодынып, жагыс ла ийиндеримди кызындым.

29-чы майда

Бу бастыра күндерде мен бойымнын амадуумнан кайра болбодым. Княжнага менин эрмегимнин јараары башталып јат; мен ого бойымнын жадынымнан бир канча кайкамчылу учуралдар куучындап бердим, онойып ол мени тегин кижин эмес деп бодоп јат. Мен ак-јарыктагы улустарга бастыразына каткырып жадым, анчада ла суушкендерге: бу оны чочыдып јат. Ол менин көзимче Грушницкийле јымжак куучындажарга болбой јат, онын јууктаганына ол канча ла катап күлүмзиренип каруузын берди, же мен, качан Грушницкий ого јууктап келгенде, јобош бүдүмденип, олоор экүни артызып жадым;

баштапкы катап Мери бого сууне берген, айла онойдо корунерге сананган ба; экинчи катап меге ачынган; учунчизинде — Грушницкийге.

— Слер бойыгарды сурекей ас сууп жадыгар! — деп ол меге кече айтты. — Ненин учун слер меге Грушницкий ле кожо суунчилу деп бодоп жадыгар?

Мен нокоримнин ырызына болуп, бойымнын суунчилу ойим божодып жадым...

— Мендийин база — деп, кожуп айтты.

Мен ого кезе королло, кебимди соодып ийдим. Онон керетужине оныла бир де сос эрмектешпедим... Энгирде ол санааркап калган болгон, бу кун эртен тура колодецтин жанында онон тын санааркап калган болды. Качан мен ого жууктап келеримде, ол керексизбизинен Грушницкийди угуп турган, онызы ар-буткенди коруп јилбиркеп турган ошкош, је мени коруп ле ийеле княжна каткырып (сырагай ла ойинде эмес), мени корбой турган кижип болуп турды. Мен ырай береле, онын кийининен ары јажытту ајыктап коруп турдым: ол бойыннын эрмектежил отурганынан тескеери королло, эки катап эстеди. Јарт, Грушницкий онын куунине тийе берген. База эки кун оныла эрмектешпезим.

3-чи июньда

Ненин учун јаш кызычак мени суузин деп тын албаданып турганымды мен бойымнан тудужына сурап туратам. Оны мен мекелеп саларга сананбай жадым, је оны качан да албазым. Бу уј кижинин мындылыжы не керек? Вера мени княжна Мери качан-качан сууринен тын сууп јат; је ол јентип болбос, суреев јараш болгон боязо, айса болзо мен оны јенерге албаданар эдим...

Је не де јок! Бу бир уј кижиден бир уј кижиге барып туратан сууштин амыры јок кылыгы эмес, је качан бисти керексизбей турган уј улус туштаганда — мында бистин токыналыбыс башталып јат, мында бистин учы-кыйузы јок јилбибис башталып јат, оны чикелеп айтса, точкадан тужуп турган чийуле тундештирерге јараар; бу учы-кыйузы јок неменин јажыды — јангыс ла амадууга јединип болбозында.

Неден улам мен албадамып жадым? Грушницкийге күйингенин бе? Қөбкый! Ого күйинер неме жок. Айла мынызы бисти жуук кижибисти јилбилу амадузына чаптык эдип, качан ол ачуурканып, неге ол бүдетен учурлу деп сурап турза:

— Нөкөрим, мениле база ондый ок болгон! Эмди көрүп турун не — мен обедать, ужинать эдип, амыр уйуктап, кыйгы ла көстинг јажы јогынан өлөриме иженип турум! — деп каруузын айдып, ого маказырап аларга турган эмезис пе.

Је јаш, јангы ла чечектелип келген јүрекле жуукташканда сүрекеј јакшы. Ол күннинг баштапкы чогына уткуј јайылып турган эг ле јараш јытту чечек ошкош; оны бу минутада узуп алар керек, онын јараш јыдын тойгончо ло јытап алала, јолго чачып ийер: айса болзо кем-кем көдүрип алар. Менинг бойымда ондый куун барын билип туратам: јолымда не ле учураза, ончозын јудуп саладым, мен өскө улустын шыразына ла сүүнгенине бир де көрбөй, олардын да меге тузалузын көрбөйдим. Мен бойым артык јилбүден улам санаам чыгып јүрер аргам жок: бойымды бийиксинетем менинг айалгаларымла јаба колбуулу, је ол эмди башка кеберлу болуп билдирет, ол эмезе бойын бийиксинери — јаан јангду болорына амадаганы болуп јат, баштапкызы дезе—менинг макадуум — не ле мени курчап турган болзо, бастыразын бойымнын куунимге бактыратаны; бойын суудирерин, мекелетирбезин ле коркыйтанын јединетени — баштапкы темдек ле ийде-кучимнинг јаан јенгузи эмес пе? Кемнинг-кемнинг санааркаганынын ла сүүнгенинин шылтагы болорго, ого дезе бир де јакшы неме этпей, — бистинг кееркегенибистинг сыранайла тапту курсагы эмес пе? Ырыс дегени не? Куунге тийбезинен кееркегени. Мен бойымды артыксынып жарыктын јүстинде бастыразынан күчтү деп бодоп турган болзом, мен ырысту болор эдим, бастыразы мени сууп турган болзо, мен бойым да сүүринин аргазын учыкыйузы јогынан табар эдим. Коомой неме коомой немеге баштап јат; баштапкы катап кунукканы өскө кижини кыйнаар деген санаа берет; керекти чын бүдүрерге амадабайынча башка кирбес шуултени органический бүткен немелер деп кем де айткан: олардын табылганы бойларына кебер берип јат, онызы чын керекти бүдүрери; кемнинг бажында шуулте табылып тур-

ган болзо, ол оскөзинен тын керекти будурип јат; онойг улам јаан сөөк-тайакту кижн кыймыгы јок олуттаг улам апоплексический согулталу өлүп турганы чылап, сагышту кижн чиновнический столго јапшынып өлүп, эмезе санаазы чыгып калат.

Јилбуду шуултенин баштап ла табылып турган тужундагызындый неме: олор јүректин јнит тужундагызыныг ээжилери, олорло бастыра јүрүминде айрылышласка турган кижн тенек кижн: көп тымык суулар табышту чакпынла башталып јат, је бирузи де талайга јетире учуп ла көбүктөлбөй јат. Мындый тымык болгоны көп сабазында, јажытту да болзо, је јаан күчтү болгоныныг темдектери; күүн-санааныг толунгы ла теренги алгас јүрүмге тап бербөй јат: јүреги санааркап ла суунип бастыра өйдө бойына кату каруу берип јат; күкүрт јогына жаантайын күнниг изү чогы оны кургадып салар деп, ол билип јат; ол бойыныг акту јүрүмин шинжилеп. — мактап ла бойын сүүген балага түгөй адап јат. Јагыс ла бу мынайда бойын билетен кижн кудайдын јайузын билип јат. Бу страншаны каттап кычырып турала, бойымныг керегимнен туура јүре берген эмтирим... Је кандый тутак бар мында?.. Мен бу журиалды бойыма бичип јадым ипе, онойдордо нени де ого бичип салсам бир канча өйдин бажында мен оны сүрекей баалап эске алынарым.

Грушницкий келген бойынча менин мойнымга селбектене берди, — ол эмди офицер боло берген эмтир. Бис шампанский ичип ийдибис. Доктор Вернер оныг кийининен ары кирип келди.

— Мен слерди уткубай јадым — деп, ол Грушницкийге айтты.

— Ненин учун?

— Ненин учун дезе, солдатский шинель слерге артык јарап јат, мында көктөгөн армейский, пехотный кийим слерге јакшы нени де бербес... Көрзөгөр до, слер бу өйгө јетире ончозынаг башка болгоныгар, эмди дезе ончозыла түгөй болорыгар.

— Куучынданыгар, куучынданыгар, доктор! Слер меге сүунерге чаптык этпезигер. Ол билбес — деп, Грушницкий ко-

жуп мениң кулагымга айтты, — бу эполеттер! Меге канча ижемжи бергиледи... О, эполеттер, эполеттер! Слердин жылдыстарыгар, жолды баштайтан жылдыстар... жок! Мен эмди коркушту ырышту.

— Сен бисле кожо ойык кыр жаар амыраарга барып жадыг ба? — деп, мен оног сурадым.

— Мен бе? кийимим бүтпегенче, княжнага сыраңай да көрүбөзим.

— Сениң ырызың керегинде ого айдар ба?..

— *Жок, жайнап турум, айтпа... Мен оны кайкадарга жадым...

— Айла меге айтсаң, оның ла сениң керектеринг кандый?

Ол эписибей барала, сананып тура берди: ол мактанып, төгүндөп ийерге сананган, же уятту болды, бого коштой чынын айдарга уятту болгон.

— Кандый деп бодоп туруң, ол сени сууп жат не?

— Сууп туры эмеш пе? Акыр, Печорин, канайда сен сананып жадыг?.. Канайып онойдо кашагай?.. Же ол сууп те турган болзо, сагышту үй кижини онызын айтпас...

— Лакшы! Сендийинче болзо, сагышту кижини бойының амалдузы керегинде база унчукпас учурау ба?..

— Эх, карындаш! бастыра немениң кемп бар; көп немелер айдылбай, бодолып жат...

— Онызы чын... үй кижининг суугенин бис оның көзинен көрүп жадыбыс, үй кижини де карулатпай жат, оның ордына сөстөр... Чеберден, Грушницкий, ол сени ажыра салып жат.

— Ол бо? — деп, ол теңери жаар көстөрүн көдүрүп, комудалы жогынаң күлүмзиренип ийеле, айтты—сен, Печорин, меге ачу!..

Эгирде көп улустар ойдык кыр жаар баргылады.

Мынлагы учёныйлардың санаазыла болзо, бу ойдык кыр өчүп калган кратер болды; ол Машуктың жадыны жанында беристе кирези городтоң ыраак. Оноор жырааның ла каскактардың ортозынча таң аттың жолы барып жат; кырга чыгып браадала, мен колымды княжнага бердим, оны ол бастыра амырап жүргөн ойибистинг туркунына салбады.

* Эполет — парадный погон.

* Кратер — вулканический жер.

Бис эрмекти кырмакту баштадыбыс: мен бистиң мындагы ла мында жок таныштарыбысты тоолоп, озо баштап олардын каткымчылу жанын, оңоң жаманын айттым. Мен кыртыштана бердим, кокпырла баштагам — оңоң чын ла чугулду токтодым. Озо баштап бу оны соододып турган, оңоң коркытты.

— Слер коркушту кижил—деп ол меге айтты—Мен агаштың ортозында слердин тилигерге жолыкканча, кижил өлтүрөөчининг бычагына жолыгарга сананар эдим... Мен слерди сурап гурум: качан мен керегинде жаман айдарга сананзагар, торт бычак алып, мени бычактап ийигер — мыңызы слерге сүрекей куч эмес деп мен сананадым.

— Мен кижил өлтүрөөчиге түгөй бе?..

— Слер оңоң ары...

Мен бир минутка сананып, оңоң тың ачынган кижил болуп айттым:

— Мениң кичүдең ала бастыра жүрүмим мындый болгон! Бастыра мениң жүзимди көргүлөп, коомой кылыкту дежил туратандар, чынын алза, ондый эмес болгон; же оларды бодоштыргылап турарда — олар табылып келгендер. Мен жобоош болгом, же мени мекечил деп бурулагылап туратан — мен унчукпас болуп калдым. Мен жакшыны ла жаманды терен биллип туратам, же кем де мени эркелебей, бастыралары жамандагылап туратан — мен өштөңкөй болуп калдым; мен кунукчыл болгом, же арткан балдар шулмус ла куучынчы болгон; мен бойымды олардон бийиксинип туратам, же мени жабызадып тургулайтан — мен күйүнчек болуп калдым. Мен бастыра телекейди суурге белең болгом, же мени кем де оңдобогон — мен немелерди көрөр кууним жогына уренип алдым. Мениң өчөмийк ишит жүрүмим бойымла жарыктың ортозындагы тартышта өткөн; электең жалтанып, артык ла деген куун-санаамды жүрүмимде терен жажырып туратам: олар ондо өчүп калган. Мен чынын айтсам, же меге бүткилебейтен — мен төгүндөп баштадым. Обществодо аңылу улустардын жадынын, бу обществоны кем өрө көдүрүп турганын жакшы биллип алала, мен жадынның учурын жакшы биле бердим, оңоң канайда өскөлөри бу обществодо мениң јединерге амадаган амадуларымла тузалангылап турганынан улам, жадынның учурын жазап билбей де тур-

ган болзо, ырысту болгондорун көрүп жүрөтөм. Ол тужунда мен ичимде ачынып жүрөтөм, — мынызы колмылтыктын огыла эмдейтен ачыныш эмес, соок, немеге чыдап болбос, жалганчык-ла, жакшы күүндү болорго турган күлүмзиренишле бектелген ачыныш. Мен жүрүмнөн кенек болуп калдым: менин жүрегим-нин келтегей жаны жоголып кургап, өчүп калган, мен оны кезе соголю, чачып ийгем, же ол ок өйдө экинчи жаны кыймыктанып кажызына ла болуш жетиргизерге жүргөн, мыны кем де сеспеген, менин учун дезе, онын өчүп калган жанын кем де билбей турган; же слер эмди меге оны эске алындырдыгар, мен слерге онын эпитафиязын¹ кычырып бердим. Көбизине эпитафия каткымчылу болуп жат, же меге, анчада ла качан онын алдында не жатканын эске алынгамда, каткымчылу эмес. Мен слерди менин санаамга жомошин деп сурабай жадым, слерге менин кылыгым каткымчылу болуп турган болзо — каткырыгар; ол мени ачындырбас деп, слерге ажындыра айдып турум.

Бу өйдө мен онын көстөрине удур көрдим: онын көзінде жаш мелгиреп турды; колдору онын мениндейине тайанып, тыркыражып турды; жаактары күйгилеп турган, ого мен ачу болгом! Өскө кижинин коронына килейтени, мынызы бастыра үй улустарда бар килемжи, онын тазыкпаган жүрегине бойынын тырмактарын божодып ийген. Амырап жүрөр өйдүн туркунына ол алаатып калган жүрди, кемле де мындылышпады, — мынызы улу темдек!

Бис ойыкту кырга келдибис; үй улустар бойлорынын кавалерлерин таштагылап ийдилер, же ол менин колымды салбай турды. Мындагы жаранчык эр улустын сан башкаары кийингени де оны каткыртпайт; кырдын каскагы да оны коркутпай турды, ол ок өйдө өскө кыстар чынырышкылап ла көстөрүн жаба тудунгылап турган.

Ойто жанар жолдо мен бистин кунукчылду эрмегибисти каттап баштабадым: же менин куру сурактарымга ла кокпырымга ол кыскарта ла алаатып калган каруузын берип турды.

— Слер качан-качан сүүтенигер бе? — деп, мен учунда ошонг сурадым.

¹ Э п и т а ф и я — өлгөн сөөктин үстине бичип салган бичик.

Ол мен жаар кезе көрөлө, бажыла жайкады, оного катап ла нени де сананып отура берди: ол нени де айдарга турганы жарт болгон, же неден баштаарын билбей турды. Онын көкси кодурилип турган... Канайдар! Кисейный! жең коомой буудак, онын учун-менин колымнан онын колына жүрегимнин чедиргени өдө берди; сүүйтени бастыразы да мынайда башталып жат. Уй улустар бисти физический жанынаг эмезе кылык-жангыбысты көрүп сүүгилеп жат деп сананганыбыста бойыбысты сүрекей мекелеп жадыбыс; олардо бойынын тузазы база бар, же ондый да болзо, баштапкы катап тийгени керектин аайына чыгат.

— Мен бугун сүрекей жымжак болдым, чын ба? — деп, качап бис амыраарынаг жанып келерибисте, княжна меге албаданып ла каткырып айтты.

Бис айрылыштыбыс.

Ол бойын жаратпай турды; бойын соок бүдүмдү деп бурулап жат... О, мынызы эн ле баштапкы жеңу! Эртең ол мени сыйлаарга сананар. Мен мыны бастыразын жарт билип жадым — мынызы торт кунукчыл.

4-чи июньда

Мен бу кун Вераны көрдим. Ол мени бойынын кунүркеериле ангамды астырды. Княжна ого бойынын жүрегиндеги жажытту санаазын чыгара айдарга сананган ошкони; жартын айдар керек, талдаганы жастыра!

— Бу бастыразы неге баратканын мен бодол турум — деп, Вера меге айдып турды — сен оны сууп жадын деп меге торт эмди айт.

— Мен оны суубей турган болзом?

— Ондый болзо, неге онын кийининен ары базар, амыратпай, онын санаазын не түймедер? О, мен сени жакшы билерим! Бери ук, мени сеге бүтсин деп турган болзон, неделенин бажында Кисловодскка кел! Согузын бис оноор көчүп жадыбыс. Княгиня мында эмеш узак артар. Коштой жадар жер жалдап ал; бис источниктин жанында жаан турада мезонинда жадырыбыс, алдында княгиня Лиговская, коштой десе эм тургуза бош тура бар, ээзи жангыс кижиле... Келеринг бе?..

1 Кисейя — жукачак бос.

Мен сөзимди бердим — ол ло күн бу квартираны жалдап аларга кижги ийе бердим.

Грушницкий меге алты час эгирде келеле, эртенги балга баратан оның кийими белен болор деп айтты.

— Учинда мен оныла бастыра эгирди чыгара танцевать эдерим... Карын болор дегенче эрмектежип алгай эдим!—деп, ол кожуп айтты.

— Качан бал болор?

— Эртен эмей база! Сен билбезиг бе? Жаан байрам, мындагы жамылулар бойлоры оны баштагылап жат...

— Бульвар¹ жаар баралык...

— Бу мындый жаман шинелду качан да барбазым...

— Қанайып сен оны суубей бардыг?..

Мен бойым жангыскаан бардым, ондо княжна Мериге туштайла, оны мазуркага кычырдым. Ол кайкай ла сүүне берген ошкош.

— Мен бодогом, слер мындагызы чылап керек ле тужунда танцевать эдип жадыгар — деп, ол күлүмзиренип айтты...

Ол Грушницкийдин мында жогын торт сеспей турган ошкош.

— Слер эртең коркушту кайкамчыкту неме көрөригер — деп, мен ого айттым.

— Нени?

— Мынызы жажытту неме... балда болзогор бойыгар билеригер.

Мен эгирди княгиняда өткүрдим; Вера ла бир каткымчылу өбөгөннөң башка айылчылар болбоды. Менинг кууним жакшы болды, мен жүзүн-баазын учуралдар куучындап турдым; княжна меге одоштой отурып алала, менинг кейимди сүрекей тыгдап, киймык та жогынан угуп турды, керек десе меге уйатту болгон. Оның шулмузы, мындылганы, чүми, оның тыртыгдуужы, шоодулу каткызы, алаатып калган көстөри кайда баргылаган?..

Вера бу мыны ончозын биллип алды: оның оорулу жүзинде терең кунукканы билдирип турды; ол көзнөктин жанында көлөткөдө жалбак кайра жаткыш жымжак отургушта отурды... Ол меге ачу болды...

¹ Бульвар — эки жаныла койу агаш отургузып койгон ором.

Ол тужунда мен бистиг канайда танышканыбысты, суушкенибисти бастыразын өскө аттарла адап куучындадым.

Мен бойымныг жымжагымды, амыры жогымды, суушенимди коркушту кодүрп куучындадым; онын кылыгын, жагын жакшынак кеберлү эдип куучындаганымнан улам ол арга жокто мениг княжнала мындылышканымга ачынбай барды.

Ол туруп чыгала, биске жуук отуруп, кодүрпиги будумду боло берди... Онойып бис жагыс ла эки час түнде докторлор он бир часта жадып уйуктазын деп айдып жат дегенин эске алындыбыс.

5-чи июньда

Балдан жарым час озо меге Грушницкий бастыра пехотный кийимин кийип алган жалтыраган келди. Учүнчи топчызына куулы илжирме илдирип койгон эмтир, ондо эки кат лорнет болгон; сүреен жаан эполеттери, амурдын¹ канадычактары чылап, өрө буктелип калган; сапогтары онын кызыражып, сол колында күрөң жымжак тере перчатка ла фуражказын тудунып алган, он колыла быыраш чачын улам сайын сыймап турды. Бойын кодүрп турганыла ого кожо бир канча ижем-ји онын жүзүнде билдирип турды; онын жазанган тыш кебери, онын оморкогон базыды мениг кылык-жаным ондый болгон болзо, мени каткыртар эди.

Ол фуражказын ла перчатказын столго чачып ийеле, эдектерин чөйө тартып, күскуниг алдында жазанып турды; онын мойынына орогон жаан кара плат ээгинин алдына једип турган жаказыныг алдынан жарым карыш кирези чыгып калган болды; платтыг өрө чыкканы ого ас кирелү билдирди: ол оны кулактарына ретиргизе чыгара тартып алды; мындый уур иштег бе, айла жаказы сүрекей тар болуп амыратпай турган ба, — онын јүзи кызара берди.

— Сени бу күндерде мениг княжнамныг кийининег ары коркушту јүгүргөн деп айдыжат? — деп, ол чала омоксыркап, мен јаар көрбөй айтты.

— Бистий тенектер кайдан чай ичетен эдис!—деп, мен өт-

¹ А м у р — јебрен өйдөгү улгер куучындарда сууштин кудайы.

көн өйдө Пушкин чүмдеген бир окпун кей јииттиг айдарга сүйүтөн сөстөрүн айттым.

— Айтсаң, мундир меге јакшы отурып јат па?.. Ох, кулугур еврейди оны!.. Колтугымның алдын тапчы көктөгөн!.. Сенде духи¹ бар эмеш пе?

— Акырзан, сеге база не керек? Сенең тегин де куакай по-мада² јытанып јат.

— Кем јок. Бер ле бери...

Ол шилдин кабортозын галстугының кийинине, кол пладына, јендерине уруп алды.

— Сен танцевать эдерниг бе? — деп, ол сурады.

— Санабай турум.

— Мен коркып јадым, княжнала кожо мазурканы баштаарга келижер болды ба, мен бир де фигуразы³ билбезим...

— Сен оны мазуркага кычырган бедиг?

— Эм тургуза кычырбадым...

— Көр, сени озологылап ийбезим...

— Чындап па? — деп, ол бойын маңдайына согунып айтты. — Јакшы болзың... оны барып эжикке сакып аладым. — Ол фуражказын алала, југуре берди.

Јарым частыг бажында мен де бардым. Тышкаары карапуй ла ээн болгон; собраниеи⁴ эмезе трактирди⁵ эбиреде албаты каймыгыжып турды; оның көзнөктөри јарык болды; полковой музыканың унин меге эгирдеги салкын јетиргизип турды. Мен араай базып бараттым; меге кунукчылду болгон... «Мениң јерде јүрерде јангыс керегим — өскө улустың ижемдизин бузары болотон бо?» — деп мен сананып турдым. Мен јадып ла иштеп келгенимнең бери коногым мени канайда да өскө улустың тубегинин јайраларына экелип турат, мен јогыпаң кем де өлүп болбос, кууни јанбас неме ошкош! Мен бежнички керектинг кожо турушканы болдым; арга јокто мен палачтын⁶ ла предательдин⁷ ойынын ойнойдым. Конок бого

¹ Д у х и — суртунетен јыды јараш суйук суу.

² П о м а д а — суртунетен јыды јараш суркуш.

³ Ф и г у р а — бир ле танецтинг башка-башка болуктери.

⁴ С о б р а н и е — улус јуулган тура.

⁵ Т р а к т и р — озогыда аракы ичетен јер.

⁶ П а л а ч — киж и өлтүрөөчи, кыйнаачы.

⁷ П р е д а т е л ь — өштүге садынып салар киж и.

кадый амадулу болгон?.. Мен мещанский түбектердинг ле билелердинг суушкенин табатан, эмезе повестьтер жуултап кижиниг болушчызы болуп, темдектеп алза, «кычыларынын библиотеказына» жайалдым эмеш пе?.. Кайдан билер?.. Жалдынды баштап жадала, оны, Улу Александр чылап эмезе лорд Байрон чылап, божодорго сананып турган ас улустар бар болды эмеш пе, ол ортозында бастыра журуминде титулярный советник¹ болуп артып калгылайт.

Залга кирип келеле, мен эр улустын ортозына жажынып алып, бойым шинжүлей бердим. Грушницкий княжнанын жанында туруп алган та нени де изу куучындайт; ол оны керексизбей угуп, всерин эриндерине жаба салып алала, айландыра аяктап турды; жузунде онын кандый да токынап болбой турганы көрунин, көстөри айландыра кемди де бедиреп турды; мен олардын эрмегин тыгдан угарга кийин жанынап базып келдим.

— Слер мени шыраладып жадыгар, княжна, — деп Грушницкий айдып турды — слер мен көрбөгөнинеги бери коркушту кубулып калганыгар...

— Слер база кубулып калганыгар, — деп ол оноор чурче ортозына көрүп айтты, же ол онын жажытту электегенин огдон болбоды.

— Мен? Мен кубулып калгам ба?.. О, качан да! Слер билеригер, мынайда болор учуры жок! Кем слерди жагыс катап көргөн болзо, ол слердинг агару кеберигерди эр жажына бойыла кожо алып...

— Болор...

— Ненин учун бу жуукта да канча катап жакшы угуп турган эрмекти эмди не угар куунигер жок?..

— Ненин учун дезе, такып айтканын мен суубей жадым, — деп ол каткырып айтты...

— О, мен жастырган элтирим!.. Мен, санаазы жок, ого жүк бу эполеттер меге иженерге... болужар деп бодогом. Жок, мен бу јескимчилу солдатский шинелье эр жажына арткан болзом порт болор эди, айса болзо, слер көрөр эдигер.

— Чындап та, слерге шинель артык јарап јат...

¹ Титулярный советник — каан жагы тужында Россияда гражданский жамы.

Бу өйдө мен базып келеле, княжнала эзендештим: ол эмен кызара берди, оной капшагай айтты:

— Мсье Печорин, боро шинель мсье Грушницкийге артык жарал турганы чын эмес пе?..

— Мен слерле јөпсинбей јадым — деп, мен каруузын бердим — мундирди кийип аларда, ол јаш болуп көрүнип јат.

Грушницкий бу согултага чыдажып болбоды: бастыра уулчактар чылап, ол јаандай берген кижилер болорго туратаң; оның јүзиндеги терен чийүүлөр јажынын јаанын керелеп јат деп ол бодойтон. Мен јаар ол јаман көрөлө, будыла јерге тыг тең ийеле, туура база берди.

— Јартын айтсагар, — деп мен княжнага айттым, — ол туджына каткымчылу да болгон болзо, је бу ла јуукта слерге јарап турган.. боро шинельду тужунда чы?..

— Ол көстөрин өчөмүк көрүп, нени де каруузына айтпай турды.

Грушницкий бастыра эңирдин туркунына княжнаны истеп јурди, эмесе оныла танцевать эдип, эмесе *vis-a-vis*, ол оны көстөриле өткүре көрүп, ушкүрүп ле ого јайнаганыла јарбынарыла амыр бербей турды. Учүнчи кадрилидин¹ кийинде Мери оны көрөр күүни јок боло берди.

— Мен сенен мыны сакыбадым, — деп ол меге јууктай базып келеле, колымнан алып айтты.

— Нени?

— Сен оныла мазурканы танцевать эдип јадың ба? — деп, ол окоркок үндү сурады. — Ол меге јартын айткан.

— Је, не болды? Мынызы јажытту ба?

— Онызы јарт.. Мен мындый немени мындылганнаң... кызылчактан сакыйтан турум... Мен өчин аларым!

— Бойыңнын шинелиңди, эмесе эполединди бурула, оны неге бурулайтан? Сен ого база јарабай турган болзонг, ол не «бурулу»?..

— Неге кижини ижендирер?

— Сен неге иженген? Неге-неге күүизеер болзо, ого јединер керек — онызын мен ондоп јадым. кем иженетен?

— Сен маргышты јенгип алдың, — је учына јетиргизе эмес, — деп ол караганду каткырып айтты.

¹ Кадриль — бийе.

Мазурка башталды. Грушницкий жагыс ла княжнаны талдап алып турды, арткан кавалерлер улам сайын оны талдап алгылайт; бу менег туура тарткан жоп болгоны жарт болды; онын мениле эрмектежер күүни бар, ого чаптык эткилеп жат, — онызы коомой эмес, оног артык күүнзеер.

Мен бир эки катап онын колын тыг туттым; экинчи катап ол оны суура согуп, нени де айтпады.

— Бүгүниги тунди мен коомой уйуктаарым, деп ол меге мазурка божоордо айтты.

— Мында Грушницкий бурулу.

— О, жок! — Жүзи онын сырагай санааркаган ла кунукчыл боло берди, керек дезе мен бу күн энгирде онын колын кыйалтазы жогынаг окшоорым деп бойымга сөзимди бердим.

Атангылап баштадылар. Княжнаны каретага¹ отургузып жадала, мен онын кичинек колын бойымнын эрдимге кашшагай жаба туттым. Карагуй болгон, мынызын кем де көрбөдү.

Мен залга сүрекей жакшы күүндү ойто келдим.

Жаан столдын кийининде жашоокурүм ажанып отурган, олардын ортозында Грушницкий болгон. Качан мен кирип келеримде ончолоры унчукпай бардылар: байла, мен керегинде эрмектежип отургылаган ошкош. Көбизи алдындагы болгон балдан бери меге ачынгылап жат, анчадала драгунский капитан, эмди дезе, Грушницкийге баштадып, менег туура өштүлү улустар биригип турганы жарт болды. Ол сырагай ла өмөркөк ло жалтанбас будүмдү жүрөт.

Сүрекей сүүнчилү, христианский де жанынаг эмес болзо, мен өштүлөрдү сүрекей сүүп жадым. Олор мени маказыдып, мениг канымды кайнадып жат. Жаантайын арыктанып, кажы ла көрүшти, кажы ла сөстинг учурын божотпой туруп, нени эдерге тургандарын бодоштырып, туйук жөптөрдү бузуп, мекелеткен кижиге болуп кылынып, оног кенетейин жагыс тебүле сүмениг ле жөптүг бастыра жаан ла көп күчтү төзөлгөзүн антара салып ийер, — бу мыны мен жүрүм деп адап жадым.

Ужиннын туркунына Грушницкий драгунский капитанла шыбыштажып ла имдежип турды.

¹ Карета — жорыктап жүрөр кичинек абра.

Бу күн эртен тура Вера өбөгөниле эжү Кисловодск жаар атана берди. Мен качан княгиня Лиговская жаар барып жадырымда, олардын каретазына туштагам. Ол мен жаар бажыла кекип ийди: көстөринде оныг мокоду бар болды.

Кем бурулу? Нениг учун ол мениле жагыскайын гуштажарга учурал бербей жат? АЙса болзо, күңүркегени мениг сурап болбогонумды бүдүрүп салар.

Мен княгиняда час кирези отурдым. Мери чыкпады, — оору. Эгирде бульварда ол жок болгон. Жаңы бириккен өштүлөр, лорнеттерден тудунып, чындап ла кату бүдүмдү болдылар. Княжнаныг оору болгонына мен суунип жадым: олар оны ла кандый бир коомой неме эдип салгылаар эди. Грушницкийдинг чачы самтырап калган, бүдүжи чала коркубай турган болды; ол чын ла ачынган ошкош, анчада ла оныг бойын суурине тийген болгодый; же кезигинде керек десе ачынганы да каткымчылу улустар бар ине!..

Жапын келеселе, меге не де жетпей жат деп мен билип турдым. Мен оны көрбөгөм? Ол оору! Мен оны чын ла сүүй бердим эмеш пе?.. Кандый саң-башка неме!

Он бир часта эртен тура качап княгиня Лиговская Ермоловский ваннада терлеп турган часта, мен оныг туразын коштой өдүп барааткам. Княжна көзүнөктинг алдында санааркап калган отурды; мени көрүп ийеле, тужүре калды.

Мен алдындагы кыпка кирдим; кем де жок болгон, онойг мен мындагы жагныг жайымыла тузаланып, бойымныг келгенимди жетирүмбей, айылчылар отурап кыпка кирип келдим.

Княжнаныг жакшынак жүзи өчөмүк кугарып калган болды. Ол фортепяноныг жагында, бир колыла отургыштынг белине тайанып алган отурды; оныг колы эмеш-эмеш тыркырап турды; мен араай ого жууктай базыл келеле, айттым:

— Слер меге чукулданып жадыгар ба?..

Ол мен жаар жобош, чанкыр көстөрүн кодүрүп, бажын жайкады, оныг эриндери нени де айдарга турала, айдып болбоды, көстөри жашла толо берди; ол отургушка отура тужеле, жүзин колдорыла жаба тутты.

— Слерде не болуп јат? — деп, оныг колын алып айттым.

— Слердин меге күндүгөр јок!.. О! Мени артызып салдыгар!..

Мен бир канча алтам алтадым. Ол отургушта түзелип, көстөри оныг жалтыражып турды...

Мен, эжиктиг тутказынан тудунып, токтой тужуп, айттым:

— Меге ачынбагар княжна! Мен санаазы чыгып калган кижидий кылынып, бого сурагы јок келдим... база катап мындый неме болбос: мен бойымнын эбимди табарым... Бу өйгө јетире мениг јүрегимде не болгонун слерге билерге не керек! Слер оны качан да билип албазыгар, онызы слерге карын јакшы, јакшы болзын.

Барып јадала, ол ыйлап јат деп мен уктым ошкош.

Эгир киргенче Машуктыг эдегиле јойу базып јурдим, коркушту арыдым, ланып келеле, торт кыймыктанарга да болбой, тәжөккө јыгыла бердим.

Меге Вернер кирди.

— Слер княжна Лиговскаяны алып јатканыгар чын ба?— деп ол сурады.

— Не болды?

— Бастыра город айдып јат: мениг оору улустарым бастыразы бу солун табышла бош јок, ол оору улустар ондый: ончозын билгилеп турар!

«Бу Грушницкийдыг кокпыры» деп, мен санандым.

— Доктор, бу табыштын төгүнин көргүзерге, эртен Кисловодск јаар көчүп јадым деп мен слерге јажыпту айдып јадым...

— Княгиня база ба?

— Јок; ол мында база бир неделеге артып јат.

— Онойдордо, слер кижин албай јадыгар?..

— Доктор, доктор! Мен јаар көрзөгөр: мен кижин алган кижиге, эмезе ого бодолду, неге-неге тунгей бе јок по?

— Мен онойдо айтпай јадым... Је слер бойыгар билеригер, учуралдар бар... — деп, ол сүмелү күлүмзиренип, кожуп айтты, — качан јакшы кижин кижин алатан учурлу, бу мындый учуралдарды ажындыра айтпайтан да энелер бар... Онойдордо,

слерге, наҗы киж и болуп, аҗыктанып көругер деп сүмелеп турум. Мында сууда кей коркушту; мен канча кирези җакшынак җииттерди көрүп жүргем, мынаг сырагай ла тойдын алдында атангылап баргылайтан... Керек дезе, бүдеригер бе, мени киж и алдыртарга сакыгандар! Бир уездтен¹ келген куп-куу кысту энечек онойткон. Мен ого кызынын чырайы тойдын кийининде кирер деп айткам; онойдордо ло көзининг җажыла быйанын җетиргизип, бойынын кызынын база бастыра җоҗоҗозин — бежен җалчылу болгон ошкош эди, мени алзын деди. Җе мен мындай неме элер аргам җок деп карузын бергем.

Вернер мени җакарып салдым деп җарт бүдүп, сала берди.

Онын сөстөринег улам княжна ла мениг керегимде городто жүзин-башка коомой эрмектер җайылып калган деп мен бодоп турдым: мынызы Грушницкийге тегиндү өтлөс!

10-чы июньда

Мен Кисловодскта үч күн болдым. Вераны кажы ла күнде колоденте ле амырап жүрер тужувда көрүп җадым. Эртең тура ойгонып келеле, көзнөктинг җанына отурып, лорнетти онын балканы җаар тудуп көрүп җадым; ол озолодо кийип алган эрмектежи алган темдекти сакып җат; бистинг тураларыбыстан колоден җаар тужип җаткан садта бис билбес җанынан тушташкан улус болуп туштажадыбыс. Кырдын ару кейи онын чырайын ла кучин ойто кийдирип келди. Нарзан тегин җерге баатыр суу деп адалып турган эмес. Мындагы җаткан улустар Кисловодсктынг кейи суушкендерге җежежип, Машуктынг эдегинде суушкени качан-качан башталып, мында оног ары тынгыйт деп айдыжат. Чындап та болзо, мында бастыра толықтар тымык тынышла тынып җат; мында бастыра җажытту җажарыжып турган кырлардын ортозыла бойына җол кезип таштан ташка табышту ла көбүктелип тужип турган суулардын устие энчейижи калган койу липовой аллеялар болзын, бастыра җаны җаар айрыланган, өчөмүк кейлү ле табыжы җок капчалдар болзын, туштуктеги бийик өлөңнинг ле ак акациянын² чыгарган тыныжыла болгон кейдинг җараш җолы бол-

¹ Уезд — озодогы Россияда җурт җер.

² Акация — чечек.

зын, — жадынынгы учында туштажып, жарыжып ла учында Подкумокко келип киргилеп турган соок кара суучактардыг жаантайын жымжак шылырап јаткан табыжы болзын. Бу келтегейинег капчал элбек, оног ары јажыл јалаң јадат; оныла тозынду јол өдүп јат. Кажы ла катап мен оноор көргөмдө, карета келип јаткан ошкош, оның көзнөгинен јарык јүзичек көрүп тургандый. Бу јолло көп кареталар өтти, је ол карета эмдиге јетире јок. Крепостьтын ары јанында турган јурт јеричек, менин квартирампаң бир канча алтамда, төгнниг бажында турган ресторацияда эгирде эки кат турган тегенди өткүрө оттор суркуражып баштайт; стакандардыг табыжы ла шыгыты орой тунге јетире угулат.

Кахетинский аракыны ла эм сууны кайда да мындагызындый көп ичпей јат.

Је бу эки ремеслоны колыштырарга.

Тоозы јок аңчылар бар — мен олордыг тоозынан эмес

Грушницкий бойынын најыларыла трактирда күниге ле сайын аракылап јат, мениле чала эзендешпей де јат.

Ол кече де келген, је үч карыган кижиле керижип видн, олор оног озо ваннага отураарга сананган: ырызы јок учуралдар оның ачуурканганын тыгыдып јат — јарт.

11-чи июньда

Учында олор једип келдилер. Качан олордыг каретазынын табыжы угуларда, мен көзпөктин алдында отургам; менин јүрегим селт этти... Мынызы не болотон? Мен оны сууп жадым эменс пе?.. Мыны менег сакыырга да болор ло, мен тенек бүткен кижил.

Мен олардо обедать эттим. Княгиня мен јаар сүрекен жымжак көрүп, кызынан ырабайт... коомой! — Је ол ортозында Вера мени княжнага кожуп, күнүркеп јат. Мындый јыргалга јединип алдым! Уй кижил күнүркеп турган уй кижизине коомой эдерге, нени этпес? Менин санаамга кирет; бирүзи, мен өскө уй кижини сууп турган учун, мени сууген. Уй кижининг санаазындый аланзылу неме бар ба: уй улусты неге-неге бүдүндирерге күч, оларды бойын бойы бүдүндирерине јетиргизер керек; олар бойлорынынг ажындыра сананган куурмакту санаа-

ын јоголтотон эби сырагай јакипынак; олардыг шуултезине үренип аларга, бойының школдогы үренген логиканын¹ бастыра правилаларын санаазынаг чыгара чачып салар керек Темдектен илза мындып шуулте.

Бу кижиге мени сууп јат; је мен кижиге барып салгам: онойдордо оны суур учурым јок.

Ўй улустыг шуултези:

Менин оны суүйтен учурым јок, оной башка мен кижиге барып салгам; је ол мени сууп јат — онойдордо...

Мында бир канча точкалар, эмезе санаазы нени де айтпай јат, көп јанында айдып турганы: тили, көстөри, оның кийининег јүреги, онызы бар болзо.

Качан-качан бу бичик үй кижининг көстөрине көринзе не болор? — Бисти јамандап јат! — деп, ол ачынып, кыйгырып чыгар.

Поэттер бичип ле үй улустар оны кычырып башпаганынаг бери (оның учун оларго јаан быйан болзын), оларды канча катап агару деп адагылап турган, чындап та болзо, олар јым-жак кууниле бу јалганчыган сөстөргө будуп ол ок поэттер акчаныг учун Неронды² жарымтык кудай деп адагылаганын ундугылап салган...

Меге, олардон башка јердинг үстинде кемди ле суубеген, јаантайын оларго болуп, бойымның токыналду, күндүлү болорымды, јадынымды кыскапбайтан кижиге... олар керегинде мындып кату эрмектенбес керек болгон эди. Је мен тыг ачынып ла јамандатканымынаг улам олардыг көскө тийер агару јамынчазың сойо согуп турган эмезим. Јок, менин олар керегинде нени айдып турганым — бастыразы

Соок санаанын шигжузи ле
Јүректинг ачу ажарузы.

Ўй улустар бастыра эр улустар оларды, мен чылап ок, јакшы билзин деп куунизээр учурлу, ненин учун дезе, мен оларды кичинек једикпестерине јетиргизе билип алганымнаг бери, јус катап тыг сууп јадым.

¹ Логика — санаа-шуултени үрентен наука.

² Нерон — јебрен Римнинг кааны.

Чыдап: Вернер бу жуукта уй улусты Тасс бойынын «жайымдалган Иерусалимда» деген куучынында айдып турган тармалу жышка тунейлеген. «Жууктап ла келзен, — деп ол айткан, — сен жаар бастыра жанынан санг башкары немелер учар, тегин баш болзын: оморкооры, жакшы корори, бастыразынын бирлик шуултези, электегени, жаман коргони... нени де корбой, чике ле барар керек; ол тужунда эмеш-эмештен жеткер жоголып, оног сенин алдында тымык ла жарык жалан ачылып, ондо жажыл мирт чечектеп турганы коруне берер. Же, баштапкы алтамда журегин селт эдер болзо, кайра корорин!»

12-чи июньда

Бугунги эгир керектерле байлык болды. Кисловодсктан уч беристе болор, Подкумок агып жаткан капчалда, кольцо деген каскак бар; бу откушти бойы буткен жер; ол бийик тондо туруп жат, ажып бараткан; кун оны откуре калганчы жаркынын жерге тужурип жат. Коп тоолу кавалькада оноор таш кознотки откуре куннин ашканын корорго атангылаган. Чынын айтса, бистин кемибис те кунди корорго сананган. Мен княжнанын жанында жортып бараттым; ойто жанып клееделе, Подкумоктон атла кечер керек болгон. Кырдын сууларынын, сырангай ла оогы коркымчылу, анчада ла туби онын сырангай ла калейдоскоп¹ ошкош: кунин сайын чакпыннын толкузынан улам кубулып жат; кече таш болгон жерде, бу кун оро болуп калат. Мен княжнанын адынын тискинин алып, оны сууга кийдирдим, суу тизеден орo эмес болгон, бис чакпынды кыйалдыра араайынан ичкерледебис. Турген сууны кечип браадала, суу жаар корбози жарт, оног башка ол ло ойдо бажын айланыжа берер. Мен ол келтегейинен княжна Мерини жакарып саларга ундуп салгам.

Бис суунын ортозында сырангай ла турген жерине jedип ле келерибисте, ол кенетейин ээринен жайылып баратты. «Меге коомой болуп жат!»—деп, ол жымжак униле айтты... Мен оноор капшагай эгчейип, онын чичкечек белин колымла кучактай тудуп алдым.

¹ Калейдоскоп — балдардын ойнойтон ойынчыгы, канча ла эбиргенде, анча ла катап ичиндеги салып койгон кичинек жараш шилдери селинип турар.

— Орö көрүгөр! — деп, мен ого шыбыштап айттым — мынызы кем жок, жагыс ла коркыбагар; мен слерле кожо.

Ого кем жок боло берди; ол менин колымнанг божонорго сананды, же мен онын чичкечек, ээлгир белин онон тыг кабыра туттым; менин жаагым онын жаагына арай ла тийбей турган; онон жалбышла жаба согул турат.

— Слер мениле нени эдип жадыгар?.. Кудаймай!..

Мен онын куучынына ла кемзингенине килебей, менин эрдим онын жымжак жаагына барып тийди; ол селес эдип, нени де айтпады. Бис улустын кийининенг жортып баратканыбыс: бисти кем де көрбөй турган. Качан бис жарга чыгып келерибисте, ончолоры желгилей берди. Княжна адын токтодып ийди, мен онын жанында артып калдым; менин унчукпай турганым оны шыраладып турганы иле көрүнип турган, же мен бир де сөс айтпас болуп бойыма сөзим бериндим — мынызы жылбиркегенимнег улам. Ол бу күч айалгадан канайда чыгарын мен көрөргө санангам.

— Эмезе слер мени көрбөй жадыгар, эмезе сурекей сууп жадыгар! — деп, ол учында жажык униле айтты. — Айса болзо, слер мени электеп, менин жүрегимди сыстадып, онон таштап ийерге сананып жадыгар... Мынызы сырагай коомой, сырагай жабыс кылык болор эди, жагыс сананып та келзе... О, жок! Менде кижиге жарабагадый не де жогы чын эмес пе, чын эмес пе? — деп, ол жымжак, бүдүмжилү униле кожуп айтты. Слердин кату кылыгаарды мен таштап ийер учурлуум, ненин учун дезе... жопсингем. Каруузын берзегер, айтсагар, мен слердинг үнигерди угарга жадым!.. — Калганчы сөстөрдө сырагай ла үй кижининг токтодышып болбозы билдирип турды, керек дезе мен арга жокто күлүмзиренип ийдим, ырыска, бозом кирип барааткан... Мен нени де каруузына айтпадым.

— Слер унчукпай жадыгар ба? — деп, ол онон ары айтты.

— Слер, айса болзо, озо мен слерди сууп жадым деп айтсын деп жадыгар?

Мен унчукпай бараттым...

— Мыны куунзеп жадыгар ба? — деп, мен жаар капшагай баштанып, онон ары айдып турды... Онын көстөрининг ле унининг аланзузы жогында кандый да коркушту неме бар болды...

— Нениң учун? — деп, мен ийиндеримди кызынып айттым.

Ол бойының адын камчыла согуп, чичкечек, коомой жолло бар күчине мантада берди; мынызы коркушту капшагай болгонунаң, мен ого арай ла једижип алдым, анда да, качан ол арткан улустарга једижип келерде, оның айылга јетире ол туджына ла эрмектенип ле каткырып барды. Оның кылыгында кандый да калтырууш неме бар болгон; мен јаар бир де катап көрүп салбады. Бастыралары бу тегиндү эмес каткыны биллип алдылар. Княгиня да бойының кызын көрүп, ич јанында сүүнип бараткан; кызының дезе мынызы аайы јок ачынганунаң улам: ол түнди уйку јок өткүрип, ыйлаар. Бу санаа мениң макамды сүрекей кандырып јат: мен Вампирды¹ оңдоп турган ой бар... Ондый да болзо, мениң јакшы адым чыгып, бойым да ого јединип јадым!

Аттарынаң түшкилейле, уй улустар княгиняга киргиледи; мен токынап болбой, бажымдагы кайнап турган шуултелеримди чыгара согорго, кыр јаар мантаттым. Чалынду энир јилбилү серуун ле тымык турды. Ай карануй кырлардың кийининен көдүрилип келген болгон. Мениң тегиндү эмес адымның кажы ла алтамы капчалдардың тымыгында тунгак јангыланып турды, түшкиш сууның јанында мен адымды сугарып алала, ару кейди бир эки катап бойыма ачалтанып тынып ийеле, ойто кайра болдым. Мен слободканы өткүре јортып бараткам. Кезик көзнөктөрдиг отторы өчүп калган болгон; крепостьтын валдарында² айландыра каруулчыктар чөйө кыйгырыжып турдылар...

Слободкада, јардың кырында турган турада, мен оттын өткүре тың јарып турганын көрдим; ой бажында түзуун эмес эрмек ле военный улустың аракылап јатканын керелеп турган кыйгы угулып турды. Мен аттан түжеле, көзнөккө јууктап келдим; јетире јаппаган көзнөктин јабузы меге аракылап отургандарды көрүп ле олардың куучынын угарга болушты. Мен жерегинде эрмектешкилеп турган эмтир.

¹ Вампир — јебрен легенда аайынча межиктег туруп келеле, тирү улусты јип турган кижининг сөбги.

² Вал — узада, бийиктеде чогул салган јер.

Драгунский капитан, аракыдаг улам калаптанып, столды жудуруктап ийеле, оны уккулазын деп турды.

— Господа! — деп ол айтты, — бу неге де жарабас. Печоринди үредип салар керек! Бу Петербургтан келген балыктар, олардын тумчугына сокпойынча, жаантайын жакшыркап жат! Жагыс ла ол бай жаткан ла жакшы улустын ортозында өскөн деп сананып жат, онон улам жаантайын ару перчатка ла жылтырада арчып койгон сапог кийип жат.

— Каткызы да кандый оморкок! Ого коштой ол коркунчаак деп мен будуп жадым — чын коркунчаак!

— Мен бодозом база ондый — деп, Грушицкий айтты. Ол кокпырла туура жүре берерге сууп жат. Мен ого бир катап кандый немелер айткам, онын ордына өскө кижн болзо, мени ол ло жерде кезе чаап салар эди. Печорин десе бастыразын каткымчылу жанына агтарып салган. Мен оны кычырбагам, ненин учун десе, мынызы онын кереги болгон; ого коштой берижер де кууним жок болгон...

— Грушицкий ого ачынып жат, ненин учун десе ол онын княжназын блаап алган, — деп кемизи де айтты.

— База нени таптыг! Мен, чындап, княжнанын кийининен ары эмеш баскам, оног ол ло өйдө токтоп калдым, ненин учун десе, кижн аларга санапбай жадым, тегин жерге кыстын адын чыгарарга менин жаным да жок.

— Чын, мен слерди будундирип жадым, ол коркушту коркынчаак Печорин, Грушицкий эмес, — а Грушицкий кулук, оног ол менин чындык нөкөрим! — деп, база ла драгунский капитан айтты.

— Господалар! Мында оны кем де корулабай жат па? Кем де эмес пе? Онызы жакшы! Онын жалтанбазын көрөргө куунзеп жадыгар ба? Бу слерди жилбиркедер...

— Куунзеп турубус, жагыс канайда?

— Же уугар! Ол кандый-кандый кереги жок немеге кырмактанып, Печоринди дуэльге¹ кычырар... Сакуп алыгар, кокпырдын чын учуры мында... Дуэльге кычырып алар: жакшы!

¹ Дуэль — озодо ачынышкан кижини мылтык ла адыжарына кычырары.

Бу бастыразы—кычыру, белетениш, эжери, канча кирези кө-
дуринилу ле коркымчылу болор, — мынызын мен алып жадым,
мен сениң секундантыг¹ болорым, мениң кайран нөкөрим!
Жакшы! Қолмылтыктарга ок салбазыбыс: мынызында кокпыр.
Печорин коркор деп мен слерге айдып жадым — мен слерди
алты алтамның бажында тургузып саларым, көрмөс алзын!
Жөпсинип жадыгар ба, господалар?

— Жакшы шуулте, жөпсинип жадыбыс! Нениң учун жөпсин-
бейтен? — деп, бастыра жанынаг угулды.

— Сен, Грушницкий?

Мен токтодынып болбой Грушницкийдинг каруузын сакып
турдым; мындый учурал эмес болгон болзо, мен бу тенектердинг
элегине калар эдим деп сананып, кородоп турдым. Грушни-
цкий жөпсинбеген болзо, мен оның мойнына селбектене берер
эдим. Же бир канча унчукпай отурган бажында, ол бойының
жеринен туруп, капитанга колын чөйө тудуп, сүрекей бийик
бүдүмдү: «Жакшы, мен жөпсинип жадым» — деди.

Бу најылардың сүүнижип тургандарын кижиге айдып та
болбос болды.

Мен айлымга эки керектег токынап болбой жандым. Баш-
тапкызы кунукчыл болгон. «Нениң учун олар ончолоры мени
көргилебей жат?» — деп, мен сананып турдым. «Нениң учун?
Кемди-кемди мен ачындырдым эмеш пе? Жок. Канайып мен жа-
гыс тыш жанындагы бүдүжимнен улам, кижиниң ичине кирбес
улустың тоозына кирер болдым». Онойып эмеш-эмештег ачу-
корон мениң жүрегимде толып келееткенин мен сезип турдым.
«Чеберленип жүрүгөр, господин Грушницкий!—деп, мен комна-
тала ары-бери басып, айдып турдым — мениле мынайда кок-
пырлабайтан. Слер бойыгардың тенек нөкөрлөригерге жемежил
турган учун баалу төлөп чыгарыгар. Мен слерге ойынчык эме-
зим!»

Мен түниле уйуктабадым. Эртең тура мен померанецтий²
сап-сары болдым.

Оноң мен княжнага колодецтинг жанында туштадым.

¹ Секундант — дуельге чыккан улусла кожо баратан кижиге.

² Померанец — туштук Азияда өзүп турган жагына жажыл бурлу
агаштын ийлеги.

— Слер ооруп жадыгар ба? — деп, ол мен жаар кезе көрбөлө, айтты.

— Мен тунди уйуктабагам.

— Мен база... мен оморды бурулап тургам... айса болзо тегин, Же жартын айтсагар, мен энчозын таштап ийейин.

— Бастыразын ба?

— Бастыразын... жагыс чынын айдыгар... база капшагай... көрзөгөрдө, мен слердин кылыгаарды актаарга көп санагам; айса болзо слер менин төрөөндөримнег буудак болор деп коркуп жадыгар... онызы кем жок: качан омор билип ийзе... (онын уни тыркыража берди) мен оморды жөптөп аларым. Айла слердин акту жүрүмигер... же билигер, мен сууп турган кижиге болуп, бастыразын кысканбазым... О, капшай каруузын беригер, мени кородотпогор... Слер мени жаман көрбөй жадыгар, чын ба?

Ол менин колымнан ала койды.

Княгиня бистин алдыбыста Веранын өбөгөниле кожо басып жаткан, нени де көрбөй турган: же бисти амырап жүрген оору улустар коруп ийгендий болгон (бастыра жылбиркек копчылардын сыранай ла копчылары), мен колымды онын изу кабыра тутканынан капшагай айра сохтым.

— Мен слерге бастыра чынын айдайын—деп, мен княжнага каруузын бердим. — Актанбазым, бойымнын кылыгымды жартап куучындабазым. Мен слерди сүүбей жадым.

Онын эрди чала кугара берди.

— Артызып салыгар мени — деп, ол арай ла ондогодый эдип айтты.

Мен ийинимди кызынып ийеле, бурулып сала бердим.

14-чи июнда

Кезигинде мен бойымды көрөр кууним жок болуп жат... Онын учун өскө улусты көрөр кууним жок болуп турат эмеш пе?.. Менин агару амадуга аргам жок боло берди; мен бойымга бойым каткымчылу болуп көрүнер болорым деп коркодым. Менин ордымга өскө кижиге болгон болзо, княжнага бойынын жүрегин онын жөөжөзи учун берип ийер эди; же менин үстимде кижиге алар деген сөс кандый да сан-башка күчтү туруп жат: мен уй кижини кандый да тын сууп турган болзом, мен оны

алатан учурлуум деп ол меге айтканла согында сүүйтени токтозун! деп сананадым. Менин жүрегим таш боло берет. Оны катап не де жылыдып болбос. Мен мынаг өскө неге де болзо, белен болорым; жүрумимди бирме катап, керек десе уядымды көзбөргө тургузарым... же жайымымды сатпазым. Ненин учун мен оны кысканып жадым? Оңдо меге не керек?.. Мен бойымды кайдаар белетеп жадым? Келер өйдөн мен нени сагып жадым? Чынын айтса, нени де эмес. Мынызы кандый да энеден чыгардан бери, коркотонум, тартап болбос сезинчик... жарты жогынаг: жөргөмөштөн, тараканнаг, чычканнаг коркотон улустар бар ине... жартын айдатан ба?.. Качан мен кичишек бала болорымда, бир карыган эмеген мен керегинде менин энемге белгелеген; ол мени казыр үй кижинин колынаг өлөр деп айткан; мынызы мени ол тужында терег кайкаткан: менин жүрегимде кизи алатанын угар да кууним жок болуп, сындырып болбос санаа артып калды... Ол ортозында онын айтканы чын болор деп, менин жүрегимде не де айдып жат; же мен кандый да болзо, бу керек канча кирези орой болзын деп албаданарым.

15-чи июнда

Кече бого Апфельбаум деп фокусник кизи келген. Бу өрөги адалган кайкамчылу фокусник, акробат, химик, оптик кизи. Апфельбаум бугун сегис часта энгирде агылу кычырулу улустын жууны өдөтөн залда сурекей жакшы фокус көргүзөр деп залдын эжигинде күндүлү улустарды кычырып турган узун жар бичик көрүнө берди; билеттер эки салковой жарымнаг.

Бастыралары кайкамчылу фокусникти барып көрөргө шыйдынгылап жат; керек десе княгиня Лиговская, кызы оору да болзо, бойына билет садып алган.

Бу күн обедтин кийининде мен Веранын көзбөктөрүн коштой өттим; ол балкондо¹ жангыскан отурган; менин буттарымнын жапына бичигеш чачып ийди.

«Бу күн онынчы часта энгирде жаан текпишле меге кел; менин өбөгөнүм Пятигорск жаар барган, жангыс эртен тура келер,

¹ Балкон — Туранын бийикте стенизине жаба тышкары чыгып амыраар эдип салган жер.

мениг улустарым ла горничныйларым¹ уйде јок болор: мен ологро очозына билеттер үлеп бергем, княгинянын улустарына база. Мен сени сақып јадым; кыйалтазы јогынаг кел».

— Ээ! — деп мен санандым: — учында мениг сагыжымча болды.

Сегис часта мен фокусникти көрөгө бардым. Улустар тогус час божоп бараадарда јуулышкан; көргүзери башталды. Кийининдеги турган отургуштарда мен Веранын ла княгинянын жалчыларын ла горничныйларын танып ийдим. Бастыралары мында болды. Грушницкий баштапкы рядта лорнеттү отурды. Фокусник кажы ла катап тумчук арлаар плат, час, јустук ле оног до өскө немелер керек болзо, оног алып турды.

Грушницкий узак өйдөг бери мениле эзендешпей јат, бу күн эртен тура дезе бир эки катап мен јаар чала кату көрүп салды. Качан биске төлөжөргө келишсе, бу бастыразы ого једжер.

Он час божоп бараадарда, мен туруп чыктым.

Тышкары карагуй болгон, керек болзо, көзинге де кадап ий. Уур, соок булуттар айландыра кырлардыг баштарында јатты: кезигинде ле токтоп бараткан салкын ресторацияны эбиреде турган теректеринин баштарында шуулап турды. Мен кырдаг тужип келдим, оног, өткүш јаар бура соголо, базыдымды кожуп ийдим. Кенетейин мениг кийинимнен кем де келип јат деп, меге билдирди. Мен токтой тужип, ајыктап көрдим. Карануйда нени де ондоп болбос болгон; је мен чеберленип, амырап јүрген кижиге болуп, тураны эбире бастым. Княжнанын көзнөгин коштой өдүп јадала, мен кийинимнен ары катап ла базыт уктым, шинельге оронып алган кижиге мени коштой јүгүрди. Мени бу чочытты, је мен сенекке араай јууктап, капшагай карануй төкпишке чыгара јүгүрдим. Эжиг ачыла берди; кичинек колычак мениг колымды ала койды...

— Кем де сени көрбөди бе? — деп, Вера меге јапшына береле, шыбыштанып айтты.

— Кем де!

— Эмди мен сени сууп јадым деп бүдүп јадыг ба? О, мен

¹ Горничный — бай улуетын тураларында иштеп јүргөн улустар.

узак аланзып, узак шыралатам... Је сен менег нени ле эдейин дезен, оны эдип жадыг.

Оның јүреги тыг согулып, колдоры, таш ошкош, соок болгон. Мында кунуркегениниг, комудаганынын мокодузы башталды — ол менен бастыразын чын айтсын деп некеп, мениг оног өскө кижиле таныш болгонымга унчукпазым, нениг учун десе, жагыс ла мениг ырызымга күүнзеп јат деп айдып турды. Мен бого тыг да бүтпей тургам, је молјуумла, акту сөзимле оног ары оны токынадып салдым.

Онойдордо, сен Мерини албай жадыг ба? Оны суубей жадын ба?.. Ол сананып јат... билеринг бе, ол сени санаазы јок сууп јат, көөркий!

Эки час түнде мен көзнөкти ачала, эки шальды улаштырып, өрөги балконног алдындагызына колоннадаг¹ тудунып туштим. Княжнада бу өйгө јетире от күйүп турган. Мени бу көзнөккө не де ийде салды. Көжөгөзи эмеш ачык болгон, мен јилбулу көстөримле комнатанын ичи јаар ајыктадым. Мери бойынын төжөгинде колдорын тизезинде карчый салыштырып алган отурды; оның койу чачы түндеги кружевала чүмдеп салган бөрүгинин алдына сугуп салган болды; јаан јаркын кызыл плат оның ийиндерин бектеп турды, ол кичишек буттарына чоокыр персидский туфля кийип алган эмтир. Ол кыймыктанбай, бажын калагдадып алган отурды; оның алдында столдо ачылып калган бичик јатты, је кыймыктанбай ла толо кунукчылду көстөри жагыс ла страницаны јус катап көргөндий болды, је санаазы оның ыраак болгон.

Бу өйдө кем де јыраанын ары јанында кыймыктанды. Мен балконног койу өзүп калган өлөгнин ортозы јаар калып ийдим. Қаныј да кол мени ийинимнең ала койды. «Ээ! — деп, јоон үн айтты: — туттурдын ба!.. Түнде княжналарга јүрерин бе!..»

— Оны тыгыда тут! — деп, толыктын кийининег чыгып келген экинчизи айтты.

Мынызы Грушницкий ле драгунский капитан болгон.

¹ Колонна — тиргишке түней тургускан столмо.

Мен калганчызынын бажына јудурукла согуп, бут кырынан јыга соголо, јыраа јаар калып ијдим. Бистиг тураларыбыстыг одожындагы јалбакта бастыра одырак јолдорды мен билетем.

— Уурчылар! Болужыгар! — деп олар кыйгырыштылар; мылтык адылды; пыжы буруксып, менин будымнын јанына келип тушти.

Бир минуттын бажында мен бойымнын комнатада болдым, чечинип, јада бердим. Менин јалчым эжикти бектеп ле аларда, Грушницкий ле капитан токылдада бердилер.

— Печорин! Слер уйуктап јадыгар ба? Слер мында ба? — деп, капитан кыйгырды.

— Уйуктап јадым — деп, мен чугулду каруузын бердим.

— Турыгар! Уурчылар... черкестер...

— Мен јаштумулап јадым — деп, мен каруузына айттым — соокко алдырар болорым деп коркуп јадым.

Олор јургилей берди. Тегин мен ологго унчуктым: олар мени база час кирези бйгө садтан бедирегилеер эди. Ол ортозына түймеен коркушту боло берди. Крепостьтон казактар једип келген. Бастыразы каймыгыжа берди; черкестерди бастыра јыраалардаг бедирегилеген, је таап болбогондоры јарт. Көбизи: гарнизон јалтапбазынаг ла мендеп келген болзо, ас ла салза, јирме кирелу уурчы јерине јадып калар эди деп, бодогылап турган болор.

16-чы июньда

Бу күн колодецтин јанында јагыс ла черкестердин тундеги табарузы керегинде эрмек болуп турды. Кыйалта јок. Ичтен тоолу стакан нарзанды ичип алала, мен узун липовый аллеяла он катап болор базып, Веранын Пятигорсктаг жагы ла једип келген өбөгөниче туштадым. Ол мени колтыктап алды, бис ресторацияга кожо ажанарга бардыбыс; ол үй кижизининг учун тыг санааркап турды. — «Канайда ол бу күн тунде коркыды не! — деп ол айтты; — мен јок ло тужунда мындый неме болорго керек ле база». Бис толыктагы кыптын эжигиндеги столго ажанарга отуруп алдыбыс, ол кыпта он кирези јииттер бар болгон, олардын ортозында Грушницкий болды. Мере мында экинчи катап онын коногынын аайына чыгатын эрмек-

ти угарга келишти. Ол мени көрбөй турган, онойдордо өнө-төйүн айдып жат деп сананарга болбодым; же мынызы менин көзүмдүн алдына онын бурузын там ла жаандадып турды.

— Ол чын ла черкестер болды эмеш пе? — деп, кем де айтты: — кем-кем оморды көргөн бб?

— Мен слерге бастыра керекти куучындап берейин, — деп Грушницкий айтты, — жагыс мени сатпагар; бу мындый болгон: кече бир кижини, онын адын мен слерге адабазым, меге келип, Лиговскойлордын туразына кем де он часка бараадарда билдирбей кирген деп айтты. Княгиня мында болгон, а княжна десе үйдө. Бис оныла экү ырыстуны каруулдап аларга көзүмдүн алдына келдибис.

Жартын айдып жадым, менин кожо отурган кижим бойынын жагыс ажанып алары жаар тын көрүп те отурган болзо, мен коркуп отурдум: Грушницкий чынын билеп алган болзо, өббөгөн бойына коомой неме угуп алар деп: же күйүнгенине көзүнө жагыс неме көрбөй калган Грушницкий керектин чын учурын билбеген эмтир.

— Көрсөтөр — деп, Грушницкий оной ары айтты, — бис оны тегин ле коркударга куру патронло октоп салган мылтык алып алала, барганыбыс. Эки часка жетиргизе садта сакыганыбыс, учында, кудай оны билер кайдан чыгып келгенин, жагыс көзүмдүн эмес, менин учун десе ол ачылбаган, байла колоннанын кийининде шили эжиктен чыккан — учында, деп айдып жадым, көрүп турдыбыс, кем де балкондон түжүп жат... Кандый княжна, а? Же, жартын айдайын, московский кыстар! Мынын кийининде неге будер? Бис оны тудуп аларга сананганыбыс, жагыс ол суурылып, койон чылап, жыраа жаар калып ийди; мында мен онын кийининен адып ийгем.

Грушницкийди айландыра бүтпей турган табыш угулды.

— Слер бүтпей жадыгар ба? — деп, ол оной ары айдып турды: — чып ла чын деп слерге акту, агару сөзүмдү берип турум, чынын көргүзөргө, ол господиннин адын айдып берер ошкожым.

— Айт, айт, кем ол! — деп, бастыра жанынаң угулды.

— Печорин — деп, Грушницкий каруузын берди.

Бу өйдө ол көзүн көдүрөрдө, мен эжикте ого одоштой тур-

дым; ол коркушту кызара берди. Мен ого жууктай басып келе-
ле, араай ла жартап айттым:

— Мен слердин сырагайла коомой коптыг учун акту сѳ-
зигерди бергенигердинг кийининде кирип желгеним ачу болды.
Мениг мында турганым слерди мынан јескимчилу кылыктан
кыйыштырып јат.

Грушницкий бойыныг јеринег тура југуре, калаптанып
чыгарга сананган.

— Слерди сурап турум — деп, мен ол ло унимде оног ары
айттым: — эмди ле бойыгардыг сѳзигерди ойто алыгар, бу
тогун јердег сананып тапкан неме деп, слер сурекеј јакшы
билеригер. Слердин јалтыркај кеберигерди уј улустыг керек-
сибей турганы мындыј саг-башка очко баштаган деп мен са-
нанбай јадым. Јакшы сананып коругер: бойыгардыг санаагар-
га јемежип туруп, слер јакшы кижі деп адалатан учурыгарды
јылытып ла јурумигерге кысканбай јадыгар.

Грушницкий мениг алдымда кѳзин тѳмѳн кѳрѳп, тыг ты-
нарсып турды. Је ујаттыг ла бойын суурининг тартыжузы узак
болбоды. Ого коштой отурган драгунский капитан оны чан-
чагыла ийдип ийди; ол селт эдип, кѳзин кѳдѳрбей, меге кап-
шагај каруузын берди.

— Кѳндѳлу государь, качан нени айдар тужунда, мен оны
сананып јадым, такып айдарына белен... Мен слердинг кезедѳ-
гердег коркыбай јадым, бастыразына белен.

— Калганчызын слер кѳргүзип салганыгар — деп, мен ого
соок айдала, драгунский капитанды колтыктап алала, комна-
тадаг чыга бердим.

— Слерге не керек? — деп, капитан сурады.

— Слер Грушницкийдинг нѳкѳри, байла онынг секунданты
болорыгар?

Капитан сурекеј бийиксинген будѳмдѳ энчейип ийди.

— Слер чынын айттыгар — деп, ол каруузын берди: — мен
керек дезе онынг секунданты болотон учурлуум, нениг учун
дезе оны ачындырганы меге база једижип јат, мен оныла
кече кожо болгом, — деп ол чала корчок сынын тѳзелтип, ко-
жуп айтты.

— А! Онойдордо мен слерди онойдо эби жок бажыгарга соккон турум ине?

Ол кугарып, көгөрө берди; жажытту ачынганы онын жүзинде билдирип келди.

— Мен бу күн слерге бойымнын секундантымды ийе берерим, — деп мен кожуп сүрекей куунзек бүдүмдү жакшылажып, онын калжуурып турганына ажару салбай турган кижги болуп турдым.

Ресторациянын сенегинде мен Веранын өбөгөнине туштадым. Ол мени сагып турган ошкош.

Менин колымды мактаганына түней ала койды.

— Жакшынак жиит! — деп, ол көзинде жашту айтты. — Мен бастыразын уккам. Кандый кулугур! Быйаны жок!.. Мынын кийининде оларды жакшы айылга кийдир! Кудайга баш, менде кыстар жок! Же слер кемнин учун жүрүмгерди кыскабай жадыгар, ол сыйын жетиргизер. Меге бүдигер, мен керектү ойгө жетире тудум кижги — деп, ол оной ары айтты. — Мен бойым жаш болгом, военный службада болгом; бу керектерге киришпезин бойым билерим. Жакшы болзын.

Көөркий! Ондо кыстар жогына сүүнип жат.

Мен көндүрө Вернерге бардым, ол үйдө эмтир, мен ого менин Вера ла княжнала канайда жүргенимди ле тындап угуп, алган эрмектен мени куру мылтыктан аттырып, уйатка саларга турган господалардын амадузын билгенимди, ончозын куучындап бердим. Же эмди керек кокпырдын өйинен өдө берген: олар керек мынайда божоор деп байла сагыгылабаган болор.

Доктор менин секундантым болорго жөпсинди; мен ого адыштын ээжизи керегинде бир канча жакару бердим; керек канча кирези жажытту болзын деп ол эрмектежер керек болгон, менин учун десе мен качан да болзо өлүмнен коркыбай да турган болзом, же мындагы жерде бойымнын келер өйдөгү жүрүмимди эр жажына үрөп саларга сананбай жадым.

Мынын кийининде мен жана бердим. Бир частын бажында доктор бойынын жорыгынан жедип келди.

— Слерден туура чын ла жөп бар эмтир—деп ол айтты. — Мен Грушницкийде драгунский капитанды ла база бир капитанды, фамилиязы санаамга кирбейт, көрдим. Мен эжиктеги

кыпта калошымды чечип саларга кичинек ойгө токтой туштим. Олордо саң-башка табыш ла тартыш болды... «Сыраңай да жопсинбезим! — деп, Грушницкий айдып турды: — ол мени улустын ортозында жамаң айткан; ол тужунда өскө неме болгон...» — «Сениң не керегин бар? — деп, капитан айтты: — Мен бастыразын бойымга алып жадым. Мен беш дуэльде секундант болгом, мыны канайда өткүретенин билерим. Мен бастыразын шууп салгам. Баш болзын, жаңыс ла меге чаптык этпе. Коркыдары коомой эмес. Неге бойын жеткерге кийдиретен, качан онон кыйыжып калар арга барда?..» Бу өйдө мен кирип келдим. Олор кенетейин унчукпай бардылар. Бистин эрмегибис чала узак болды; учинда бис бу мынайда жөптөштибис: мынан бир беш перстедө капчалда тымык жер бар; олор оноор эртен төрт час эртен тура барар, бис десе олордын кийининен жарым часта атанарыбыс; алты алтамнын бажында адыжарыгар — мынызын Грушницкий бойы куунзеген. Өлгөн кижини черкестер өлтүрген деп айдар. Эмди менде мындый сезинчикту неме бар: олор секунданттар бойлорынын шуултезин эмеш солып, жаңыс Грушницкийдин колмылтыгын октоп саларга турган. Мынызы эмештен өлүмге түңей неме, же жуулу өйдө, анчада ла азиатский жууда, сүмеленери келижип жат: жаңыс Грушницкий бойынын нөкөрлөринен куунзек ошкош. Кандый деп слер сананып туругар? Нени билгөнибисти бис олорго айдатаныбыс па?

— Сыраңай да жок, доктор: коркыбагар, доктор; мен олорго жегдиртпезим.

— Нени слер эдерге жадыгар?

— Мынызы мениң жажытту керегим.

— Ажарыгар, жастырдыгар... алты алтамнын бажында!

— Доктор, мен слерди эртен төрт часта сакып жадым; аттар белен болор... жакшы болзын.

Мен энирге жетире бойымнын комнатамда бектенип алала отурдым. Мени княгиняга кычырарга жалчылар келип жүргендер, же мени ооруп жат деп айтсын дедим.

Эки час түнде... уйкум келбей жат... эртен кол калтырашпаска уйуктап алар керек болгон. Же алты алтамнын бажын-

да жастырып болбос. А! Господин Грушницкий! Слер мени ажира салып болбозгар... бис јерлерибисле толыжып аларыбыс: эмди меге слердин кугарып калган јүзигерде жоркыганынын јажытту темдегин бедиреерге келижер. Ненинг учун слер бойыгар јеткерлү бу алты алтамды талдап алдыгар? Мен слерге тартыжу јогынан бойымнын мандайымды тудып беррим деп туругар ба... је бис маргыш саларыбыс! Ол тужунда... ол тужунда... онын ырызы тартса не болор? Менин јылдызым учунда мененг солына берзе не болор?.. Кайкаар неме јок: ол менин кууним учун узак турушкан; теңериде солынты јердегизиненг ас эмес.

Је не? Өлөр болзо, өлүп калгай! Телекейге јаан јылыту эмес; менин бойымга да јетире кунукчыл боло берди. Мен јыргалду јерде эстеп, јангыс ла адым келгелек учун уйуктаарга јүре бербей отурган кижиде. Је ат белен... Јакшы болзын!..

Бастыра өткөн өйди санаамда сананып келеле, арга јокто сурап јадым: ненинг учун мен јүргем? Кандый амадуга мен чыккам?.. Байла ол бар болгон, байла мен јаан керектер эдерине јайаган кижиде болгом, ненинг учун дезе бойымда јаан күч барын сезип јадым... је мен бу јайуга учурап болбодым, мен тузазы јок ло коомой јилбуге тартырып туратам, олардын кийининде мен темирдий кату ла соок артып калдым, је јакшы амадунын јилбузин эр јажына јоголтып салдым — јадынынг эн артык учурын. Онон бери мен коноктын колында канча катап малта болуп јүрбедим болбогой! Көп катап јамааны јогынан, јаантайын ачынары јогынан мен түбекке түшкендердинг бажына једип туратам... Менин суугеним кемге де ырыс экелбеген, ненинг учун дезе, мен сууген кижиге нениле де болушпайтам: мен бойымга болуп, акту санаамга јакшы болзын деп сууйтем; мен ачаптанып олардын куун-санаазын, олардын эркезин, суунгенин ле ачынганын тудуп, јүрегимнинг кандый да сан-башка амадузына берип, качан да куунимге једетем. Ондый керексигенин арып калала уйуктап, бойыннын алдында байлык курсак ла шыйбыраган аракы ол көрүп јадат; ол санаазындагы көрүнип турган кей сыйды суунчилу алып турат, онойып ого јенил болуп турган ошкош; је ойгонып ла келзе — амадулу тату санаазы јоголып калат...

онон жаңыс ла тыг ачаптанары ла ачынганы артып калатан!

Айса болзо, мен эртен өлүп каларым!.. Онойып жерде мени чын оңдоп алган кем де артпас. Кезиктери мени бойымнын акту бүдүмимге көрө, коомой деп, кезиктери онон артык деп бодогылаар... Кезиктери ол жакшы уул болгон деп, кезиктери— кулугур деп айдыжар. Онызы да, мынызы да төгүн болор. Мынын кийининде жүрерге керек пе? Жүрип ле жадын — жилбүдөн улам жагы нени де сакып жадын... Каткымчылу ла ачымчылу!

*

Мен N деген шибееде бүдүн жарым ай боло бердим; Максим Максимыч андап барган... мен жагыскан; көзнөктин алдында отуруп жадым; боро булуттар кырды эдегине жетире буркеп салган; күн туманды өткүрө сары тегериктий көрунип турган. Соок салкын сыгырып ла көзнөктин жабузын жайкандырып жат.. Кунукчыл! Ондый сан-башка керектерле үзүлгөн журналымды онон ары бичийдим.

Калганчы страницаны катап кычырып жадым: каткымчылу! Мен өлөргө санангам; же мынайда болор учуры жок: мен кыйынды жетиргизе көргөлөгим «меге эмди де жадарга узак» — деп билип жадым.

Канайда бастыра өлүп калганы менин санаамда жарт ла кезе билдирип жат. Өй бир де чийүни, бир де бөлүкти жоголтпогон.

Мынын алдындагы адыштын тунинде мен бир де кичинек уйуктабагам! Мен узак бичип болбогом: жажытту токунап болбой турганым мени курчай берген. Час кирелү мен комнатала базып жүрдим: онон Вальтер Скоттын менин столымдагы жаткан романын алып, ача соктым (онызы «Шотландский Пуригане» болгон), мен баштап кичееп кычырып, онон жилбилү санаага алдыртып, ундына бердим. Шотландский кожончыга, онын бичиги берип турган сүүмжи учун ол жерде ого төлөбөй жат эмеш пе?

Учунда жер жарый берди. Менин эди-каным токунай берди. Мен күскүдөн көрүндим; жүзим уйуктабаганынан улам өчөмүк кугарып калган болды; же көстөрүм күрентир көлөткөлө

курчалып та калган болзо, омок ло жалыныжы јогынан жалтырап турдылар. Мен бойымды јарадып көрдим.

Аттарды ээртезин деп јакарала, мен јунунар јерге бардым. Нарзанын соок суузына кирип, эди-каным тынзып ла ич јанындагы күчим ойто кирип келеткени меге билдирип турды. Мен ваинадаг¹ јыргалга барарга тургандый ару ла омок чыгып келдим. Мынын кийининде кижининг куун-санаазы эди-канынан камааны јок деп айтсагар!..

Ойто келзем, менде доктор келип калтыр. Ол боро рейтузы², архалук³ ла черкесстердин бөрүгин кийип алган эптир. Мен бу јаан, јелбер бөрүк кийип алган кичинек кижини көрүп каткыра бердим: онын јүзи бир де јуучыл эмес, бу өйдө дезе, алдындагызынан узун болгон...

— Слер неден улам мындый кунукчыл, доктор? — деп, мен ого айттым. — Слер јүс катап улусты сырагай неме керекси-безинен ол јерге үйдешкен эмезигер бе? Менде кату калтыраак оору бар деп сананып көрзөгөр; мен јазыла берерим, је өлүп те каларымнаг маат јок; онызы да, мынызы да кайкалы јок неме; омор мен јаар оорузын эмди тургуза билбей турган оору кижиге тунгей көрөгө албаданыгар, — ол тужунда слердин јилбүгер бийик кемине јетире тыгып чыгар; эмди слер менин кийинимнен ары бир канча физиологический шинжү эдип көрүгер... Албанду өлүмди сакыганы чын ла оору эмес пе?

Бу шуүлте докторды сүрекей тын кайкадып, ол шулмус боло берди.

Бис аттарга минип алдыбыс; Вернер тискинди эки колдоп тудунып алды, бис мантадып ийдибис, — шибеени коштой слободканы өткүре түрче ле мантадып, койрыйышкан, бийик өлөңлө өзүп калган, тудужына ла табышту кара суу кечире агып турган јолду капчалга кирип келдибис. Кара суучактарды көчерде, доктор ачынып турган, ненин учун дезе онын ады кажыла катап сууда токтоп турган.

Мынан јараш чагкыр ла ару эртең тура менин санаамга кирбейт! Кун арайдан ла јажыл суурулердин кийининен кө-

¹ В а н н а — ичине кирип јунунар јер.

² Р е й т у з ы — јодолорына јапшынып калган сырканчакту штан.

³ А р х а л у к — көгүске кийер кыскачак, јегил тон.

рүнип келеткен, онын чогынын баштапкы жылузынын ла тун-
нинг бчүп бараткан серуунининг бириккени кижининг бастыра
эди-канын кандый да тату жымжадып турды; капчалга эм тур-
гуза жагы күннин суунчилу чогы чалыбай турган; ол жагыс
ла бистиг эки жаныбыстан энчейжиб турган каскактардын
баштарын алтынга түней чүмдеп турды; олордын жарыктарын-
да өзүп жаткан койу бурлу жыраалар салкын кичинек ле кый-
мыктатканда биске монун жаашла жаап турды. Бу тужунда
мен качандагызынан да тын ар-буткенди сууп турганым са-
наамга кирип жат. Мен виноградтын жалбак жалбырагында мы-
зылдап, күннин миллион тоолу суунчилу чогын жаркындалтып
турган кажы да чалынды жилбилу аяктап тургам! Менин көс-
төрим канайда ышту жайыла берген жалаңды өткүре көрүп
ийерге турган! Ондо жол там ла чичкерип, каскактар там ла кө-
гөрижиб ле коркуштанып, учында олар өдүп болбос стенеле
биригиб тургандый болды. Бис унчукпай жортып барааттыбыс.

— Слер бойыгардын кереес сөзигерди бичип салдыгар ба?
— деп, кенетейин менен Вернер сурады.

— Жок.

— Олүп калзагар?..

— Жөбжө алар улустар бойлоры табылар.

— Калганчы сөзигерди ийе бергедий канайып слерде нө-
көрлөр жок болгон?..

Мен бажымды жайкадым.

— Канайып жердин устинде керееске неви-нени артызып
саларга куунзегедий уй кижиге жок?..

— Мен слерге бойымнын куун-санаамды ачып берзин деп
куунзеп жадыгар ба, доктор?..—деп мен оноң сурадым,—көр-
зөгөр дө, мен, качан өлөр тужунда бойынын суугенининг адын
адап, нөкөрине болчок будуктап салган ла будуктабаган час
керееске артызып салатан жылдардан өдүп калгам. Жуукта ла
маады жок өлүм керегинде сананып турала, мен жагыс бойым
керегинде сананып жадым: өскөлөри мыны да эткилебей жат.

— Эртен мени ундуп, менин адымды жамандап айдаган
наыларды ла өскө кижини кузактанып, өлүп калган меге ол
күнүркебезин деп, мени электейтен уй улустарды, кудай
көрсин. Жадыннын куйунынан мен тоолу ла шуулте алып

чыккам, је бир де куун јок. Мен узактан бери јурегимле јатпай, бажымла јадып јадым. Мен акту бойымның куунимди ле кылыгымды кату јилбумле тундештирип ле шиндеп, је ого киришпей көрүп јадым. Менде эки киж: бирузи чын ла јурум јүрүп јат, экинчизи шууп ле оның кылык-јаңын кыракалап јат; баштапкызы, айса болзо, бир частын бажында слер ле телекейле јажына јакшылажып калар, экинчизи десе... экинчизи?.. Көрсөгөр, доктор: он јанында каскакта үч кижининг сомы карарып турганын көрүп туругар ба? Ол бистинг өштүлерибис ошкош?..

Бис јелекле бардыбыс.

Каскактыг эдегинде јыраада үч ат буулап салган турды; бис бойыбыстыг аттарыбысты мында ок буулап салала, бойыбыс чичкечек тан ат јүрер јолло ак јерге чыктыбыс, ондо бисти Грушницкий драгунский капитан ла бойының өскө сескундантыла сақып турган, калганчызын Иван Игнатьевич деп адап турган; фамилиязын оның мен качан да укпагам.

— Бис слерди узактан бери сақып јадыбыс, — деп драгунский капитан электеген будумду каткырып айтты.

Мен чазымды чыгарып ого көргүстим.

— Чазым озолоп јат, јастырдым — деп, ол айтты.

Бир канча минуттыг туркунына уур, эрмек јок ой болды; учында тымыкты доктор Грушницкий јаар болуп усти:

— Мен бодозом, — деп ол айтты, — экилегер адыжарына белен болгоныгарды көргүзип, мынызыла актанып, слер, бойыгарды ондожып бу керекти амырынча токтодып салар керек.

— Мен белен, — деп айттым.

Капитан Грушницкийге имдеп ийди, онызы мени коркып јат деп сананала, ол минутага јетиргизе јаактары өчөмүк куу да болгон болзо, омок кеберлу боло берди. Бис једип келгенинен бери, ол баштапкы ла катап мен јаар көзин көдүрди; је оның көстөринде ич јанындагы тартыжузын көргүзип турган кандый да токыналы јок неме бар болгон.

— Бойыгардыг эжигерди јартап беригер, — деп ол айтты, — слерге нени эдер аргам бар болзо, бүдигер...

— Мениг ээжилерим мындый: слер бу ла күн улустыг ор-

тозында бойыгардыг кобыгарды кайра алып, мени ачынбазын деп сураарыгар...

— Кундулу государь, канайып слер меге мындый немелер айдып турганыгарды мен кайкап жадым!

— Оног артык мен слерге нени айдарым?

— Бис адыжарыбыс.

Мен ийиндеримди кызындым.

— Же сананып коругер, бис экудинг бирубис кыйалтазы жогынаг олор.

— Мынызы слерге келишсин деп мен куунзеп турум...

— Ойго кайра болор деп мен будуп турум...

Ол эспинбей барала, кызарып, оног албаданып каткырды.

Капитан оны колтыктап алала, туура алып барды; олор узак шыбышташтылар. Мен бого чала жобоош будумду келгем болгом, же бу бастыразы мениг чугулыма тийип баштады.

Меге доктор базып келди.

— Угуп алыгар, — деп ол сырагайла токынап болбой айтты — слер, байла олордыг жажытту жоби керегинде ундуп салган болорыгар? Мен кол мылтыкты октоп билбезим, же бу учуралда... Слер кайкамчылу кижиге! Слер айтсагар, олордыг кылыгы билеригер деп, ол тужунда олор болбос... Кандый неме болгон ол! Слерди кушкашка тунгей адып салар...

— Кудайдыг учун јурексиребегер доктор, сакып алыгар... Олордыг јанында бир де јену јок эдип саларым. Олорго шыбыштажып аларга беригер...

— Господалар, мынызы кунукчыл болуп барат! — деп, мен олорго тыг айттым — согузар болзо, согузар; слер кече эрмектежил алгадый ойду болгоныгар...

— Бис белен — деп, капитан каруузын берди. — Туругар, господалар!.. Доктор, алты алтамды кемјигер...

— Туругар! — деп, Иван Игнатьевич чичкечек униле такып айтты.

— Акырыгар! — деп мен айттым — база бир јоп; бис олумге адыжатаи учун, бу керек жажытту артып калзын деп бастыра аргабысты салып, база секунданттар каруузына турбас эдетен учурлу.

— Јоп.

— Онойткожын, мен мындый неме шууп алдым. Бу каскактыг бажында, он јанында, чичкечек агычакты коруп тургар ба? Онон јерге јетире, байла, одус кулаш болор, айла онон коп. Алдында козыр таштар. Кажыбыс ла бистинг агычактыг сырагай ла кырына туруп алар учурлу; оюйып сырагай ла јегил шырка олумду болор: мынызы слердинг куунзегенигерле јопту болор учурлу, ненинг учун дезе слер бойыгар алты алтамды темдектеп алганыгар. Шыркалу болгон кижикыйалтазы јогынан томон уча берер, ондо оодо согулып калар, огын доктор суурып салар, ол тужунда бу мындый капшагай болгон олумди коомой јыгылганынан олгон деп айдарга јараар. Кем озо адатанын бис жребий тартып короликтер. Онон башка мен адышпазым—деп, слерге учунда айдып турум.

— Јараар, јараар болор!—деп, капитан Грушницкий јаар кезе короло, айтты, онызы јосинип бажын кекип ийди. Онын јузи минута бажында кубулып турды, мен оны уур ойдотургузып салдым. Алдындагызы аайынча болгон болзо, ол менин будымга шыкап, мени јегил шыркалап, бойынын уйадын чыгарбай, очин алып алар эди; эмди дезе ол, эмезе кейге адып ийер керек болгон, эмезе кижикойлгурер, эмезе учунда бойынын туйук санаазын артызып салала, мениле тунгей јеткердинг алдына турар керек болды. Бу ойдот мен онын ордында болорго јосинбес эдим. Ол капитанды туура алып барала, ого нени де изу айдып турды, мен онын когоро берген эриндери канайда калтыражып тургандарын коруп тургам; је капитан онон кыртыштанган кепту тескери корди. «Сен тенек! — деп, ол Грушницкийге чала тын айтты — нени де ондобой јадын! Је баралыктар господалар!»

Чичкечек одырак јол јыраанын ортозыла каскак јаар апарып јатты: бу бойы буткен баскыштын киймыктанышкан текпиштери таштардын оодылган оодыктарынан болгон; јыраалардан тудынып, бис тырмактанып чыктыбыс. Грушницкий алдынан барып јаткан, онын кийининен онын секунданты, олардын кийининен дезе бис докторло эку.

— Мен слерди кайкап турум—деп, доктор менин колымды тын кабыра тудуп айтты.

— Кайда каныгарды тудуп коройин!. О-го! калтырууш!..

је јузигерде не де билдирбей јат... Јаңыс ла көстөригер слер-
диг алдындагызынан тыг жалтырап јат.

Кенетейин оок таштар бистиг будыбыстыг алдына табыш-
ту тоолоныжып келди. Бу не? Грушницкий бұдүрилген; оның
тудынган будагы сына берген, оны секунданттары тутпаган
болзо, ол саг төмөн тоголоно берер эди.

— Чеберленигер! — деп, мен ого кыйгырдым. — Озолодо
жыгылбагар; мынызы коомой темдек. Юлий Цезарьды¹ эске
алынып көрзөгөр!

Је бис сүүрейип турган каскактыг бажына чыгып алды-
быс; агычак өнөтийин адыжарына бүткендий, оок кумақту
эмтир. Айландыра алтын туманга жылыып, тоозы јок уур
малдый, кырлардын баштары тыгылыжып турды, Эльбрус
колболышкан кырлардын ташту баштарын бириктирип, түштүк
јанында кажайа тенкейип турды, олордыг ортозында күн
чыгыштан келген чөйбөлишкен булуттар жылыжып турдылар.
Мен агычактыг кырына базып келете, төмөн көрдим, бажым
арай-арайдаг ла айланыжа бербеди: ондо, төмөн межиктеги-
зиндий карагуй ла соок болгон; кырлардын күкүртке ле сал-
кынга соктырган оодыктары бойынын јемин сақып јатты.

Бистиг адыжатан агычагыбыс чала чындык бұдумду уч
толыктей болгон. Қырындагы толықтан алты алтамды кем-
јип алала, кем ле озо адатан болзо, ол кижн сыраңай ла то-
лыкка арказыла каскак јаар келтегейинде туруп алар—деп
јөптөштибис; өлбөгөдий болзо, өштулер јерлериле солышкы-
лап алар.

Мен бастыра эпту аргаларды Грушницкийдин табына са-
лып берейин деп шүүндим; мен оны ченеп көрөргө санангам;
оныг јүрегинде килемјининг чедиргени кыймыктангадый бол-
гон, ол тужунда бастыра керек онду болор эди; је бойын бойы
сүүри, кылык-јаңынын арга јогы озолоп чыккан... Мени коно-
гым актап салгадый болзо, мен Грушницкийди кысқанбаска
санангам. Кем мындый ээжини бойынын уйадыла тургус-
паган?

— Жребийди чачыгар, доктор! — деп, капитан айтты.

¹ Цезарь — Римнің императоры. Ол олтуртерден озо сенаттын бо-
зогозына бұдүрилген деп айдыжат.

Доктор карманынан мөңүн акчаны суурып, өрө таштады.

— Решетказы! — деп, Грушницкий ачынбай турган кижини болуп, мендеп кыйгырды.

— Кан-кереде! — деп, мен айттым.

Акча айланыжа соголо, шыгырап келип тушти; бастыралары оноор болды.

— Слер ырысту, — деп мен Грушницкийге айттым. — Слер баштап адарыгар! Же билип туругар, слер мени өлтүрбеген согында, мен жастырбазым, слерге акту сөзимди берип жадым.

Ол кызара берди; ого мылтыгы жок кижини өлтүрерге уяту болгон; мен ого кезе көрүп турдым; бир минуттын туркунына ол менин будымга жыгылып, ачынбай таштазын деп сураар болор деп санангам; же мындый коомой кылыгын канайып жартын айдайын дезин?.. Оңдо жаңыс арга бар болгон — кейге чыгара адып ийетен; ол кейге чыгара адып ийер деп мен будуп тургам! Же бого бирүзи чаптык эдерден магат жок болгон: менин экинчи катап адыжарга некеерим болгон.

— Ой жеткен! — деп, доктор менин кулагымга шыбыштап, жеңимнег тартып айтты — бис олордын жобин билерибис деп эмдиле айтпазагар, ончозы божоп жат. Көрзөгөр, ол октоп жат... Слер нени де айтпас болзогор, мен бойым...

— Онойдо этпегер, доктор! — деп, мен оны колынан тудуп айттым — слер ончозын бузуп ийеригер; слер чаптык этпезигер деп меге сөзигерди бергенигер... Слердин кандый керегеер бар? Айса болзо, мен олуп каларга жадым...

Ол мен жаар кайкамчылу көрди.

— О! Мынзы өскө!.. Жаңыс ол жерде меге ачынбагар...

Капитан ол ортозына бойынын колмылтыктарын октоп, бирүзин Грушницкийге берип кулагына нени де шыбыштады; экинчизин меге берди.

Мен агычактын толыгына сол будымла ташка бектей тееп алып, керде-марда жеңил шыркалу болгодый болзом, кайра ашпаска, ичкери энчейип алдым.

Грушницкий меге одоштой туруп алала, берген темдек аайынча, колмылтыкты көдүрүп баштады. Онын тизелери

калтыражып турган. Ол мени сырагай ла магдайымга шыкап турды.

Жартына чыкпас ачыныш менин төжүмде кайнай берди.

Ол кенетейип колмылтыктын оозун тужурип, ак бөстий кугара береле, бойынын секундантына бурулуп:

— Болбой жадым, — деп тунгак униле айтты.

— Коркунчаак! — деп, капитан каруузына айтты.

Мылтыктын табыжы чыкты. Ок менин тиземди тырмап барды. Мен капшагай жардыг кырынаг ыраарга арга жокто бир канча алтам ичкери болдым.

— Же, карындаш Грушницкий, жастырганын ачу! — деп, капитан айтты — эмди сенин ойиң, тур! Мени озо кучактанып ал; бис база көрүшпезибис! Олор кучактажып алдылар; капитан арай ла каткырбай калды. «Коркыба,—деп ол Грушницкий жаар сумелү көрүп, кожуп айтты. — жарыктын үстинде бастыразы неме эмес!.. Кылык-жаг — тенек, конюгың—индейка, жүрүм дезе — жес акча!

Бу жеткил бийиксинип айткан сөстөрдиг бажында, ол бойынын жерине база берди; Иван Игнатьевич Грушницкийди көзинде жашту база кучактап алды, эмди ол менин алдымда жаңыскан артып калды. Ол тужунда менин бажымда кандый сагыш кайнап турганын эмдиге жетире бойымга жартап аларга жадым; онызы жамандатканыма ачынганы ла оны көрөр кууним жок болгоны болор. Бу мен жаар будүмжилу, ондый токыналу жамам көрүп, эки минут мынаг озо бойы бир де жеткердин алдына турбай, мени ийт чилеп өлтүрип саларга санагган кижини менин будымды база эмеш тын шыркалаган болзо, мен каскактаг кыйалтазы жогынаг ажа берер эдим деп санагыл, каным кайнап турган.

Мен бир канча минутка онын жүзине кезе көрүп, ол эткен керегине ачынып турганынын кичинеке те болзо темдегин таап аларга турдым. Же меге ол каткызын тудынып тургандый көрүндү.

— Менин тынымга бойыгардыйынаг тын база килебегер. Капшагай адыгар деп слерди сурап турум.

— Слер бойыгардыг кобыгардаг туура болбой жадыгар ба?

Мени ачынбазын деп сурабай жадыгар ба?... Жакшы сананып көрүгөр: уйадыгар слерге нени-нени айтпай жат па?

— Господин Печорин! — деп, драгунский капитан кыйгырып чыкты — слер мында санагарды чыгара айдарга келген эмезигер... Капшагай божодын салаактар; оног башка кем-кем капчалла барып, бисти көрүп ийер.

— Жакшы. Доктор, бери келигер.

Доктор базыл келди. Көөркий, доктор: ол Грушницкийдин он минут мынанг озо кугарганынанг куу болды.

Бу сөстөрдн мен өнөтөйин бөлүктөп, тын ла жарттап, өлөрининг бичигин кычырып тургандый айттым:

— Доктор, бу господалар, байла мендеп, мениң кол мылтыгымга ок саларга ундуп салган болор: слерди катап ла жазап октоп беригер деп сурап турум!

— Онойдо болор учуры жок!—деп, капитан кыйгырып турды: — учуры жок! Мен эки колмылтыкты экилезин октогом; слердийиненг ок тужип калды эмеш пе... Мынызы мениң буруум эмес! Же слер катап октоор учурыгар жок... бир де учурыгар жок... мынызы жаннангуура; мен жөпсинбезим...

— Жакшы! — деп, мен капитанга айттым. — Ондый болзо, бис слерле экү ол ло эжилерле адыжарыбыс...

Ол толголыжа берди.

Грушницкий бажын каландадып алган, кемзинген ле карануу будүштү турды.

— Артызып сал оморды! — деп ол учында мениң колмылтыгымды доктордын колынанг суура согуп аларга турган капитанга айтты... Олор чын айдып жат деп, сен бойың билерингине.

Тегин ле капитан ого жүзин-баазын темдектер берип турды, же Грушницкий көрбөй до турды.

Ол ортозына доктор колмыктыкты октоп, меге берди.

Мыны көрөлө, капитан тукурп ле будыла жерге тын тееп ийеле: «Тенек ле сен карындаш! — деп айтты: — арга жок тенек!.. Меге иженген болзон, бастыразында мени уккан болзон... Сеге ондый керек болзо, чымыл чылап өл!..» Ол кайра көрүп базап отурала: — «кандый да болзо, мынызы торт жаннангуура» — деп кимиректенди.

— Грушницкий! — деп мен айттым — бй эм тургуза бар; бойынныг кобыннаг туура бол, мен ончозын таштап ийерим. Сеге мени электеерге келишпеди, мен де бойымнын санаамга јединип алдым, эске алын, бис качан да нөкөрлөр болгоны-быс...

Лузи онын кызарып, көстөри јалтыражып чыктылар.

— Адыгар! — деп ол каруузын берди—мен бойымды јаман көрүп јадым, слерди дезе көрөр кууним јок. Слер мени адып салбазагар, мен слерди толыктыг кийининег бычактап сала-рым. Бис экүге јердинг устинде јүрер јер јок...

Мен адып ийдим...

Качан ыш таркай берерде, агычакта Грушницкий јок болды. Јагыс ла каскактыг кырында тоозын өрө чөйиле барып артып калды.

Ончолоры јагыс үнле кыйгырыжып ийди.

— Ойын божогон! — деп, мен докторго айттым.

Ол каруузын бербей, коркуп калган тескеери көрди.

Мен ийиндеримди кызынып ийеле, Грушницкийдиг секунданттарыла јакшылажып алдым.

Одырак јолло тужип јадала, мен јарыктардыг ортозында Грушницкийдинг кандалып калган сөбгин көрдим. Мен арга јокто көзим јумуп ийдим...

Адымды чечип алала, мен базытла јанып ийдим. Менин јүрегимде таштый уур болгон. Күн меге өчөмук билдирип, онын чоги мени жылытпай тургандый болды.

Слободкага јетпей туруп, мен он јаны јаар капчалга бура соктым. Қижининг бүдүмин көрөргө меге уур болор эди: мен јагыскаан болорго санаангам. Тискинди божодып ийеле, бажымды калаңдадып алала, мен узаак јортып бардым, учында мен торт таныш эмес јерге једип келдим; мен адымды кайра буруп, јолды бедиредим: качан мен Кисловодскакка чылап, арып калган атла једип келеримде, күн кырга отура берген болгон.

Јалчым Вернер кирип јүрген деп айдала, меге эки чаазын берди: бирүзи доктордог, экинчизи... Верадан.

Мен баштапкызын ачтым; ол мындый учурлу болды:

«Бастыразы канча арга барынча јакшы бүдүрүп салды-быс, сөбкти алып келген, көрөр аайы јок, тәжинег окты чыга-

рып салган. Бастыралары онын өлүминин шылтагы арга жок учурал деп санангылап жат; жагыс ла комендант, ого байла, слердин ачынышканыгар угулган, бажын жайкайла, нени де айтпаган. Слерди бурулаар керелер жок, слер амыр уйуктагар... Ондый аргагар бар болзо... жакшы болзын...»

Мен экинчи бичигешти узак ачарга болбой отурдым... нени ол меге бичийтен болотон?.. Кандый да уур санаа мени токынатпай турды.

Ол письмонын, кажы ла сөстөри менин санаамда ундулбас болуп артып калган:

«Мен сеге бис экү катап качан да тушташпазыбыс деп јарт бичип јадым. Кача јыл мынаг озо сениле айрылыжар тужунда, мен мынайда ок санангам; је тенери мени экинчи катап ченеп көргөн; мен бу ченештин учына чыгып болбодым, јымжак јүрегим катап ла таыш унге багынды... сен мени мынын учун јаман көрбөзин, чын ба? Бу письмо калганчы јакшылашканым ла айдар сөзимди айтканым болор: менин јүрегим сени сууп турганынаг бери ондо не јуулганын, бастыразын сеге айдатан учурлуум. Мен сени бурулабазым — сен мениле өскө кандый ла эр кижн туштажатаны чылап тушташтын: сен мени бойыннын јөөжөндий сууп јүрген, олоры јогынан јадын кунукчыл ла жагыс аай болор эди. Мен мыны эн ле баштап билип алгам... Је сен ырыс жок болгон, сен качанкачан менин сыйымды баалаар болорын деп, менин кандый да айалгадан камааны жок терен јымжагымды ондоор болорын деп иженип, мен бойымды сеге кысканбагам. Ол өйдөн бери көп өй өткөн: мен сенин јүрегинин бастыра јажыттарын биллип алып, менин ижемјим тегин болгон эмтир деп биллип алдым. Меге ачу болгон, је менин суугеним јүрегимле биригип калды: ол карара берген, је өчпөгөн.

Бис эр јажына ыражып јадыбыс; је мен качан да өскө кижини суубезим деп, сен бут: мен сеге бастыра јакшы јүрумимди, бойымнын јажымды ла ижемјимди короттым. Сени жагыс катап сууген сонгында, өскө эр улустарды эмештен көрөр куунин келбес, сен олордон артык болгон эмезин, жок! Је сенин буткен будуминде кандый да башка, жагыс сеге јарайтан кандый да омок ло јажытту неме бар; сен нени де айдып турган

болзог, унингде жегип болбос куч бар: сен чилеп кем де жаантайын суудирерге журуп болбос; кемнинг де жаманы онойдо жаба тартып болбос; кемнинг де костори ол кирези ырыс берерине ижendirбей жат; кем де бойының артык будумиле тузаланарга билбей жат, кем де сен чилеп чын ырызы жок болуп болбос, ненинг учун дезе, кем де кайразына амадап жат.

Эмди мен сеге бойымның мендешту атанып жатканымын шылтагын жартап берерге жадым; сен оны тын немеге бодобозың, ненинг учун дезе ол жагыс меге келижип жат.

Бу кун эртен тура менинг обогоним меге кирип, Грушницкий ле сенинг ачынышканыгарды куучындады. Байла, менинг чырайым кубула берген ошкош, ненинг учун дезе ол менинг козимге узак ла кезе коруп турды. Слер бу кун адыжарыгардың шылтагы мен болгонымды сананала, мен арай ла сагыш жок жыгылбадым; менинг сагыжым чыгар болор деп мен сананым... Же эмди, качан менинг сананар аргам бар да, сен туру артып каларыг деп будуп жадым: сенинг мен жогына олтон учурыг жок! Менинг обогоним комнатала узак базып журген; ол меге нени айтканын мен билбей жадым, мен ого каруузына нени айтканым санаамга кирбей жат... Чындап, мен ого сени сууп жадым деп айткам... Жагыс бистинг эрмегибистинг учында ол мени коркушту жаман айдала, чыга бергени санаамга кирип жат. Кандайда ол абраны шыйдызын деп айтканын мен уктым... Мен козноткинг алдына отурып алала, сени сакып отурганыманг бери уч час отти... Же сен тире, сенинг олор учурыг жок!.. Абра белен деп айдарга жараар... Якшы болзын, якшы болзын! Мен олгом, — кандый албан?.. Сен мени тудужына сананып журетен болзог... Якшы болзын; келгилеп жат... меге письмоны сугар керек...

Сен Мерини суубей турганын чын эмес пе? Сен оны албазың ба? Уксан, сен меге бу сыйды эдер учурлуун: мен сеге болуп жарыктыг устунде бастыразын жылытып салдым».

Мен санаазы жок кижидий сенекке чыгып, бойымның, тышканы жедингилеп турган Черкес деп адымга минип алала, Пятигорск жаар баратан жолло бар чагымла мантаттым. Мен арып калган адымды ачынары жогынанг мантадып бараткам, ол бастыра бойы кобук, мени ташту жолло учуртып баратты.

Күнбадыш жанындагы кырлардын арказында амырап турган кара булутка күн жажына берген болгон; капчалда карангуй ла чыкту боло берди. Подкумок-суу таштарла агып, тунгак ла жагыс аай шуулап турды. Мен токтодынып болбой, мантадып бараттым. Ого Пятигорскка једижип болбозым деп сананзам јүрегимге маскала согуп тургандый болды. Бир ле минута, база ла бир минута оны көрөтөн болзом, эзендежип, онын колын кабыра тудып алзам... Мен кудайга бажырып, ыйлап, каткырып турдым... јок, менин токынап болбой турганымды ла кородогонимды не де токтодып болбос болды!.. Вераны эр жажына јылыйтып саларым меге недег де баалу болды, — јадынымнан, ујадымнан, ырызымнан баалу! Кандый саг-башка, јүүлгек санаа мениг бажымда табылып турганын кудай билер... Ол ортозында мен күүн-кайрал јогынан мантадып ла бараттым, эмди мениг адымнын тыныжы уурлап баратканын мен сезип турдым; ол түс јерде бир эки катап бүдүрилген. Есентукига, казачий станцига јетире беш беристе артып калды, ондо мен өскө атка минип алар эдим.

Мениг адымнын күчи база он минутка јеткен болзо, бастыра јакшы болор эди. Је кырдан чыгып, јаан эмес јардан көдүрилип ле јадала, кенетейин ол јерге барып түшти. Мен капшууи калып, оны көдүрерге санандым, тискининен тартып јадым— темей ле неме: оны тиштенип алган тиштеринин ортозынан арайдан ла угулар онту чыкты, бир канча минуттын бажында ол өлө берди; мен јалаңда жагыскаан артып, калганчы ижем-јимди јылыйтып салдым; јойу барарга санангам, је буттарым мениг чалыжа берди; түштеги токынабай јүргеним ле уйуктабаганымга алдырып, мен улуш өлөнгө јыгылып, бала чылап ыйлай бердим.

Мен узак кыймыктанбай јадып, ачу ыйладым, јажымды ла огурыжымды тудунарга албаданбагам; менин төжим јарыла берер деп мен санангам, бастыра менин катуум, бастыра менин неме керектебезим ыш чылап јоголып калды. Јүрегим күч јок артып, санаам јоголо берди, бу өйдө мени кем-кем көргөн болзо ол көрөр күүни јок болуп, тескеери бурулар эди.

Качан түндеги чалын ла кырдын салкыны мениг куйуп

турган бажымды серүүндедип ле санаам токымай берерде өчүп калган ырыстың кийининен ары сүрүжип неме де болбос, кереги де жок. Меге база не керек? Оны көрөгө? Неге? Бистинг ортобыста ончозы божоп калган эмес пе? Жаңыс калганчы ачу ачыныш менинг эске алынарымды байлыктырбас, онын кийининде биске айрылыжарга куч болор.

Менинг ыйлаар аргам бары, меге жакшы! Айла, мынын жылтагы, айса болзо, уйе-сөөгимнинг арыганы, уйку жогынаң өткүрген тун, колмылтыктын оозына одоштой турган эки минута ла курсак жибеген куру карын болды ба?

Карын жакшы! Бу жаңы шыралаганым карын уур санаамды жайладып салды. Ыйлаары коомой эмес, онон таң аттумантадып, ойто он беш беристени жойу базарга келишпеген болзо, бу тунде мен көс жумуп болбос эдим.

Мен Кисловодскка беш час эртен турада ойто једип, төжөккө жыгылып, Ватерлооннын кийининде Наполеоннын уйкузындый уйуктап калдым.

Качан мен ойгонып келеримде, тышкары карагуй болды. Мен ачып салган көзөңктин алдына отуруп, архалугымнын топчыларын алып ийдим, кырдың салкыны менинг уур уйкудан токунагалак төжүмди серүүндедип турды. Ыраакта, сууның ол јанында, оны бектеп турган койу липалардың баштары өткүре, шибееинг ле слободканың тураларынын отторы көрүнип турды. Тышкары бастыразы тымык, княгинянын туразында от жок болгон.

Доктор кирди: онын мандайы жуурулыжып калган; азийгы чылап ол меге колын бербеди.

— Слер кайдан, доктор?

— Княгиня Лиговскаядан; онын кызы санааркаганынан улам тың ооруп јат. Керек онызында эмес бу мындый: нени де керелеп айдып болбос то болзо, јамылулар серенгилеп јат, мен слерди ајарыныгар деп јакарып турум. Княгиня бу кун меге, слер онын кызы учун адышканыгарды билер деп айткан. Ого ончозын ол өбөгөн айткан... кем эди ол? Ресторацияда Грушинский ле сенинг тартыжуунг тужунда ол ондо болгон. Мен слерди јакарып саларга келгем. Жакшы болзын. Айса болзо, бис экү көрүшпезибис: слерди кайда-кайда ије берер.

Ол бозогодо тура тўшти; ол менинг қолымды кабыра тудуп аларга күүндү болгон... Же мен, база күүнзеп, кичинек ле тап берген болзом, ол менинг мойыныма селбектене берер эди; же мен, таштый соок кеберлү артып калдым — ол чыга берди.

Кандый улустар! Бастыралары олор мындый: озолодо керекти бастыра коомой жанын билигилеп тура, болужып, жеме-жип, керек десе, жөптөл турар, ого коштой өскө аргазын билгилеп ок турар, оноң колдорын јунуп, кем јалтанбазынаң каруузына турарын бойына алган сонғында оноң ачынгылап, тескеери көргүлеп турар. Бастыралары олор ондый, керек десе сыраңай ла јакшылары, сыраңай ла сагыштулары!..

Эртенигизинде эртен тура бийиктеги јамылулардан N деген крепостыко барзын деп јакару алала, мен княгияга эзендежип аларга кирдим.

Качан ол менен ого айткадый учурлу не-не бар ба деп сураарда, мен ырысту болуп, оноң до өскөзин күүнзеп турум деп каруузын береримде, ол кайкай берген.

— Меге десе слерле сыраңай тың эрмектежер керек.

Мен унчукпазынан отура бердим.

Ол неден баштаарын билбей турганы јарт болгон: јүзи онын кызарып, јоон сабарларыла столды токылдадып турды; учында ол узукту униле мынайда баштады:

— Уксагар, мсье Печорин, мен бодозом, слер јакшы киж.

Мен бажым јабызадып ийдим.

— Мен мынызына будуп јадым — деп, ол оноң ары айтты, — слердин кылыгаар бир эмеш аланзылу да болзо, је слерде мен билбес шылтактар бар болор, олорды слер эмди ле меге айдып берер учурлу. Слер менинг кызымды коптон коруп, онын учун адыштыгар, онойдордо, јүрүмигерди јеткердин алдына тургусканыгар... Каруузын бербегер, слер мының чынын айтпазыгарды мен билип јадым, ненинг учун десе Грушницкий өлүп калган (ол крестенип ийди). Кудай оны килинчектен айрыыр деп иженип турум, слерди база!.. Онызында менинг керегим јок.. мен слерди јамандап болбозым, ненинг учун десе, менинг кызым, ол бурулу эмес те болзо, мының шылтагы болгон. Ол меге бастыразын айдып берген... бастыразы јарт деп мен сананадым: слер ого сууп турганыгарды айтканыгар.. ол

слерге бойындыын жажырбай айдып берген. (Мында княгиня уур ушкуруп ийди). Же ол оору, бу тегиндү оору эмес деп мен билип жадым! Жажытту кунукканы оны кургадып жат; ол жартын айтпай жат, же мен билип жадым, мынын шылтагы слер... Уксагар: мени жамылулар, жаан жөөжө бедиреп турган деп слер, айса болзо, сананып жадыгар — жок, мен жагыс ла кызымнын ырызына кууизеп жадым. Слердинг эмдиги жүрумигер сырагай жакшы эмес, же онын огдоло берер аргазы бар; слерде жөөжө бар; слерди менинг кызым сууп жат, ол жакшы таскаду алып өскөн, өбөгөнине ырыс жетиргизер аргазы бар. Мен бай, ол менде жагыс... Не слерди токтодып жатканын айтсагар?.. Көрзөгөрдө, мен слерге бу мыны бастыразын айдар учурым жок болгон, же мен слердинг жүрегигерге, слердинг уйадыгарга иженип жадым; сананыгар, менде жагыс кыс... жагыс...

Ол ыйлай берди.

— Княгиня, — деп мен айттым — мен слерге каруузын берип болбозым; меге слердинг кызыгарла жагыскаандыра эрмектежерге арга берзегер...

— Качан да! — деп кыйгырып ийеле, ол тын ачынып, отургуштап туруп чыкты.

—Бойыгарда — деп айдала, барарга шыйдындым.

Ол сананып турала, мени сакып алзын деп колыла темдек береле, чыга берди.

Беш минут өткөн болор; менинг жүрегим тын согулып турды, же саваам токынаалу, бажым соок болгон; канайып та мен бойымнын төжимде жакшынак Мерини сууп турганымнын кичинеке те болзо чедиргенин бедиреп турзам, менинг кичеemelim тегин ле болды.

Эжик ачылып, ол кирип келди. Кудаймай! Мен оны көрбөгөннен бери ол кандый тын кубулган, — көп ой өтти бе?

Комнатанын одожына жеделе, ол таралжый берди; мен туруп чыгып, колымды ого берип, оны отургышка жетирип салдым.

Мен онын одожында турдым. Бис узак унчугышпадыс; онын жажытту санааркаганыла толуп калган жаан көстөри менинг көстөримнен ижемжиге түнгей нени де бедиреп тургандый болды; онын кугарып калган эриндери тегин ле жерге күлүмзиди.

ренерге албаданып турды; онын тизелерине салып алган кичинекей колдору коркушту арык ла куу болгон, ол меге керек десе ачу боло берди.

— Княжна, — деп мен айттым — мен слерди очоп жүргем деп слер билеригер ине?.. Слер мени жаман көрөр учурлугар.

Онын жаактарында оорунун кызарганы көрүнүп келди.

Мен оной ары айдып турдым:

— Онойдордо, слер мени сууп болбозыгар...

Ол тескеери баштанып, столго чагчактанып алала, көзүн бектеп ийди, олардо жаш мелтирер келген деп меге көрүндү.

— Кудаймай! — деп, ол арайдагы ла угулганды айтты.

Мынызы коркушту уур болгон: база ла бир минутада мен онын будына жыгыла берер эдим.

— Эмди слер бойыгар көрүп жадыгар, — деп мен канча аргам барынча кату унимле айдып, албаданып каткырындым — бойыгар көрүп жадыгар, мен слерди алып болбозым. Эмди слердин ондый куунигер бар да болзо, удабастагы ла чөккөн берер эдигер. Слердин энегерле эрмектешкеним мени слерле мынайда ачык ла кату эрмектежерге баштады; ол жастырып жат деп мен будуп жадым: ого жартап айдып берерге слерге жеңил болор. Көрүп туругар ба, мен слердин көзигерде сыраңайла жабыс ла жаман кылыкту туруп жадым, керек десе мынызын жарт айдып жадым, слерге айтканым бастыразы бу болды. Слер мен керегинде кандый да жаман санаалу болзогор, мен жопсинип жадым... Көрүп туругар ба, мен слердин алдыгар да коомой кижин... слер мени сууген де болзогор, бу минутадан ала көрөр куунигер жок, чын эмес пе?..

— Менин слерди көрөр кууним жок... — деп ол айтты.

Ол мен жаар, кугарып калган бурулды, жаңыс ла онын көстөри жакшынак жалтырап турды.

Мен быяанымды жетиргизип, кундулу энейип ийсе, жүрө бердим.

Бир частын бажында уч атты жеккен абра мени Кисловодсктан алып баратты. Есентукидан канча километрде жолдын жанында мен бойымнын жүгүрүк адымнын сөөгүн таңып ийдим; ээри онын жок болгон, байла коштой жартун барат-

кан казак чечип алган ошкош, ээрдинг ордына онын арказында эки каргаа отурды. Мен ушкүрүп, тескеери көрдүм.

Эмди, мында, бу кунукчылду шибесде, мен жаантайып өткөн өйдү санаамда эске алынып, бойымнан сурап жадым: коногымнын ачып берген жолула барарга не күүнзобедим? Оңдо мени тымык ырыс ла амыр-энчү санаа сакып жат... Жок, мен бу жадынга чыдажып болбос эдим! Мен олжочул керептин палубазында чыгып ла өзүп калган матрос ошкош кижги; онын күүн-санаазы жоткон ло согушта темигип калган, жаратка чыгара чачтырып ийгенде, оны канайда да көлөткөлү койу агаштар тартып, канайда да ого жылу кун чалып турза, ол кунугып ла чылап жүрөт; чайбалып турган толкуунунг жангыс айы табыжып тындап, ыраактагы туманду жайымды аяктап турат: ондо көгөрүп турган түби жок талайды боро булуттардан бөлүп турган өчөмүк чийүдө, озо баштап талайдагы жүрөтөч чайканын! канадына түнгөй, же оноң эмеш-эмештен толкулардынг көбүгинең башкаланып, ээн пристаньга бир кеминде жүзүжиле жууктап келеткен, күүнзобеген парус көрүнип жат эмеш пе деп көрүп турар...

Ч а й к а — ак чарлак.

ФАТАЛИСТ

Меге канайда да бир катап казачий станицанын¹ сол жанындагы флангында эки недеге жадарга келишкен; мында бир батальон пехота турган; офицерлер бойы-бойлорында жуулжып, энгир сайын көзөр ойногылап туратан.

Бир катап бостон ойнооры куунибиске тийе берерде, көзөрдү столдын алдына чачып ийеле, бис майор С... та сүрекей узак отурдыбыс, куучын алдындагызына көрө, жаан учурлу болгон. Кижининг коногын тенгериде бичип салган деген мусульмандардын кудай жагына будуп тургандары бистинг де ортобыста христиандарда көп; кажызы ла бу бого жемешкен, эмезе жөпсинбей турган жүзүн-базын, санбашка куучындар куучындагылап турды.

— Господалар, бу мындай куучындар неге де жарабас — деп, карыган майор айтты, — бойыгардын айтканыгарды чын деп жөптөн турарыгарда, кемигер де болзо ол санбашка учуралдардын керечилдери болбогон ине?

— Чын, кем де болбогон, — деп көбизни айтты, — же бис бүдүмжилу улустан укканыбыс...

— Бу бастыразы төгүн! — деп кем де айтты.

— Бистинг өлөтөн чазыбысты бичип салган бичикти көргөн бүдүмчилу улустар кайда?.. Чын ла ажындыра улеп салган улу бар болзо, ненинг учун биске шуужерге улү, сананарга

¹ Станица — журт жер.

санаа берилген? Нениң учун бис бойыбыстың кылык-жаңгыбыс учун каруулу болор учурлу?

Бу өйдө комбатаның толығында отурган офицер туруп келеле, столго араай жууктап базып, ончозын јобош ло көдүрүгилү аҕыктады. Оның адынаг улам көрзө, оның угы серб болгон.

Поручик Вуличтиң тыш кебери оның кылык-јаңгына келилип турган. Бийик сылы ла кара-күрең чырайы, кара чачы, кара курч көзи, јаан, је чын кеберлү тумчугы, оның угы, јаантайын эриндеринде јайылып јүрер кунукчылду ла соок күлүмзиренгени — бу бастыразы, ого конок нөкөрлөр эдип берген улусла бойының санаа-шуултезин ле јилбузин айдыжып јүрбес, башка бүдүмдү кижиниң кеберин көргүзерге бириккен немедий болгон.

Ол јалтанбас болгон, ас, је кату эрмектенип туратан; кемге де бойының ич јанындагы санаазының ла билезиниң јажыттарың айтпайтан; аракыны ол ичпейтен деп айдарга јаалаар, көргөлөктө јаражын билип болбос јаш казачкалардың кийининиң ары качаң да баспайтан. Полковниктиң үй кижизи оның курч көстөрин сүүген деп айдыжатан; је мынайда айдышканда ол тың чуғулданатан болгон.

Оңдо жаңыс јилбу болгон, оны ол јажырбайтан, — ойынга јилбиркеери. Јажыл столдың кийининде ол бастыразын дунуп, јаантайын ойнотырып туратан; је тудужына ойноттыары оның өчөжине тийетен. Бир катап ол экспедицияга јүрер тужунда, тунде јастыктың үстүнде банк¹ салып ойноордо, ого ырыс болгон деп айдыжып туратан. Кенетейин мылтыктар адып, тревога көдүргилеерде, ончозы тура јүгүргилеп мылтыктары јаар болгылады.

— «Ва-банка² тургус!» — деп, Вулич өрө турбай ла ойноп отургандардың бирүзине кыйгырды. — «Јети көс келип јат» — деп каруузын берип, онызы јүгүрди. Айландыра гүймеен де болуп турза, Вулич тальяны³ јетире салды, көзөр јетире берилди.

¹ Банк — көзөр ойноору.

² Ва-банк — көзөрдө банкадагы бастыра акчага маргыжып ойноор ойын.

³ Талья — көзөрдө калганчы катап салганы.

Качан ол жергелей жадып алала, адыжып турган улуска жедип келерде, ондо тыг адыш болуп турган.

Вулич окко до, чечендердинг үлдүзине де килебей, бойынын кожо ойногон ырысту нөкөрүн бедиреп турды.

— Жети көс берилген!—деп, учында ол оны бөштүн агаштын ортозынаг чыгара сүрүп бараткан адучылардыг ортозынаг көрүп ийеле, кыйгырды; оног бойынын акчазын чыгарып, акчаны ырыстуга берип ийди, онызы мында төлөгөддй жер эмес деп жөпсинбей турды. Мындый эби жок керекти бөдүреле, ол ичкери, бойыла кожо солдаттарды алып барды, онойдо сырагай ла учына жетире чечендерле жүрексибезиннен адышкан.

Качан поручик Вулич столго жуук базып келерде, ончолоры унчукпай отура тужеле, оног кандый бир солун куучын сакыгылай бердилер.

— Господалар! — деп, ол айтты (унитегингизиненг эмеш жабыс болды) — господалар, куру тартыжулар не керек? Слер жартына чыгарга туругар ба; кижн канайда ла жүрейн дезе, онойдо жүрүп болор бо, айла бистинг кажыбыска ла ажындыра тубектү өй берилип калган ба? — слер бойыгардыг жүрүмигерде бу учуралдарды аярып көругер деп айдын турум... Кемге керек?

— Меге эмес, меге эмес! — деп, бастыра жанынаг угулды: — тенек! Багына мындый санаа кирер ле база!..

— Маргыш тургузып жадым, — деп, мен кокурлап айттым. — Кандый?

— Кижн бойынынг жүрүминг ажындыра билип болбос — деп мен айдып, столго жирмеге жуук червонецтер чыгарып салдым.

— Мен де тургузып жадым — деп, Вулич тунук уннле айтты. Майор, слер жаргычы болорыгар; бу он беш червонецтер арткан, беш червонецтерди слер меге төлүлү болгоныгар, оларды бого кожуп салыгар.

— Якшы—деп, майор айтты: жагыс кандый керек болгонунг, маргыштынг учына канайда чыгарыгарды мен билбей жадым...

Вулич унчукпазынан майордыг уйуктайтан кыбына кирди; бис онынг кийининенг бардыгыс. Ол мылтыктар илип сал-

ган стенеге жууктай базала, жүзүн-башка бүдүмдү колмылтыктардан учураганча бир мылтык алды. Бис оны эм тургуза оңдобой турганыбыс: же качан ол чактырманы кайра тартала, таарыны уруп ийерде, көбисн билбес жанынаг кыйгыра сала-ла, оны колынаг ала койдылар.

— Сен нени эдерге турун? Уксаг, бу жуулгек кылык! — деп, ого кыйгырыжып чыктылар.

— Господалар! — деп, ол бойыныг колын божодып, араай айтты — кем мениг учун ирме червонец төлөп салар?

Ончолоры унчукпай туура бастылар.

Вулич өскө кыпка чыгала, столдыг жанына отура берди, ончолоры оныг кийининег бардылар. Бисти айландыра отурып алзын деп ол темдекке көргүсти. Мичукпазынаг ого жопсиндибис: бу мишутада ол бисти кандый да жажытту күчиле жаба басып алды. Мен оныг көстөри жаар кезе көрдим: же ол жобош ло кату көстөриле мениг шигдеген ажыгымды уткуп, кугарган эриндериле күлүмзиренди; ол неме керектебей де турган болзо, мен оныг жүзінде өлүмнинг изин көрүп отурдым. Бир кайча частыг бажында өлөтөн кижинин жүзүндө кыйалтазы жок өлүмнинг кандый да темдеги бар деп мен шигдеп жүргем, база көп карыган жуучылдар мениг шигжуумди жоптоп туратандар, темиккен көскө жастыраарга күч.

— Слер бу күн өлүп каларыгар! — деп, мен ого айттым. Ол мен жаар капшагай бура согуп, же араай ла жобош каруузын берди:

— Айса болзо чын, айса болзо жок...

Оног майор жаар баштанып: «Колмылтыкты октоп салган ба?» — деп сурады. Майор манзарганынаг жакшы санаазына кирбеди.

— Же болды, Вулич! — деп, кем де кыйгырды — белендеп илип салган согында, октоп салган эмей база; ойнюорго кандый албан болгон!..

— Тенек ойын! — деп, экинчиси кожуп айтты.

— Беш салковойго удуга бежен салковой тудуп жадым, колмылтык октолбогон! — деп, үчүнчиси кыйгырды.

Жагы маргыш табылды.

Бу мындый узак чүмделиш мениг күүниме тийе берди. «Бе-

ри угугар, — деп мен айттым — эмезе адынып ийер, эмезе колмылтыкты алдындагы јерине илип салыгар, барып уйуктаактар».

— Чындап та барып уйуктаар керёк, — деп көбизи айдышты.

— Господалар, мен слерди јеригердег кыймыктабагар деп сурап турум! — деп, Вулич колмылтыгынын оозын мандайына јаба тудуп айтты. Ончолоры, таштый кыймыгы јок, отура берди.

— Господин Печорин, көзөрдү алала, өрө чачып ийигер, — деп ол кожуп айтты.

Мен столдог кајылдыг тузын алала, өрө чачып ийгеним эмди де санаама кирет; бастыралары тыныш та јок отура берди; ончолорынын көстөри коркып калган ла кандый да јарты јок јилбилү; колмылтыктаг столго элбиреп тужуп келеткен салымду туз јаар көргүлөп турдылар; качан ол столго тийер ле тужунда, Вулич маажыны базап ийди..

От албады!

— Қудайга баш! — деп, көбизи кыйгырып ийди — октолбогон..

— Ондый болзо көрөликтер. — деп, Вулич айтты. Ол катап ла мылтыктыг чактырмазын кайра тартып алды, көзнөктинг үстинде илип салган картузты адарда — мылтык адыла берди; ыш комнатага толо берди. Качан ыш таркай берерде, картузты көрзө, сырангай ла тал ортозынан ойо адып садган болды, огы стенеге терег кирип калган.

Ұч минут кирези кем де эрмек айдып болбой отурды; Вулич мениг червонецтеримди араайынанг акча кабына салып отурды.

Нениг учун колмылтык баштапкы катап адылбаганы керегинде эрмек-куучын тынгый берди; кезиги маажы чөптөлгөн болор деп айдыжып, кезиги озо баштап улуш таары болгон, кийинненг Вулич јангы таары уруп ийген дежил шыбыштажып турдылар; калганчы бодолго јастыра, нениг учун дезе, мен колмылтыктаг көзимди албай тургам деп айттым.

— Слер ойында ырысту эмтиригер! — деп, мен Вуличке айттым.

— Энедег чыгардаг ала баштапкы ла катап, — деп ол самаазына јединген кеберлү кулумзиренип айтты — бу банктаг ла штосстон артык.

— Је эмеш коркымчылу.

— Не? Слер ажиндыра айдарына будуп баштадыгар ба?

— Будуп јадым; јагыс эмди билбей јадым, ненинг де учун меге слер бу күн кыйалтазы јогынан блоригер деп билдирген...

— Бу ла јуукта бойының магдайына шыкап турган кижии кенетейин ачынып ла чугулданып чыкты.

— Је болды ошкош! — деп, ол туруп айтты — бистиг маргыжыбыс божогон, эмди слердин темдегеер кереги јок деп мен бодойдым... — ол бөрүгин алып јуре берди. Мынызы меге сан-башка немедий көрунди.

Удабай туруп ончолоры айылдары сайын таркай бердилер. Вуличтин кылыгы керегинде јүзүн-башка эрмектешкилеп, мени ончозы бойын сүйичи деп адагылап бардылар, ненинг учун дезе, адынып саларга сананган кижинин алдына маргыш тургускам, ол мен јогынан келишкедий учурал таап болбос чылап ончозы јагыс санаалу болды.

Мен станицанын ээн оромдорыла јанып келеттим; толо ло кызыл ай, кириш-чыгыш јайыла берген туралардын усти ажыра өрттин жалбыжындык көрунип келди, јылдыстар кара-көк тегериде амырынча јылтыражып турдылар. тегеринин јылдыстары бистиг бир јалбак јердин учун эмезе кандый бир сананып таап алган јагыбыс учун тартышкан тартыжубыста кожо туружып јат деп сананган улустар качан да бар болгоны санаамга киреле, каткым келди. Је не? бу омордын санаазыла болзо, јагыс ла омордын јуулашканын ла јыргаганын јарыдарга куйдүрген јылдыстар озодогы ла јаркыныла эмдиге јетире куйгилеп јат, је омордын јилбузи ле ижемјизи дезе бойлорыла кожо койу агаштын јаказында, килемјизи јок јошкынын куйдүрген оды чылап, јебрен ойдө очуп калган! Је будун тегери бойының тоозы јок јылдыстарыла оморго болушту көрүп. ун јок то болзо, је солынбазынаг туруп јат деп, будунгени омордыг куун-санаазына кандый јаан күч берип турган!.. Бис, омордыг арга јок бала-барказы, јердин устие бир аай будумјилу шуултези ле оморкооры, сунчизиле коркору јок ју-

руп жадыбыс. Кыйалтазы жогынан учы-кыйузы болор деп сананган тужунда бистинг жүрегибис сыстап, арга жогынанг коркырыбыстанг ырызыбыска туза жетиргизер аргабыс жок, ненинг учун дезе, ого јединер аргабыс жогын биллип жадыбыс, онойып бир алангэудаг база бир аланзуга неме керексизбизинег көчүп, санааданг санаага бир де ижемјизи жок жүредибис...

Бого тунгей база да коп шуултелер менинг санаамда өдүп турды; мен оморды бажымда таппай тургам, ненинг учун дезе, бир јаландагы шуултеге токтоорго суубей жадым; неге ол баштап јат?.. Мен јит тужымда коп сананып туратам; элип-селип, бирде куукчыл, бирде сууичилу кеберлерди эркелеерге сууип туратам, омор меге токуналы жок, эмезе јилбилу санаа-шуулте берип туратан. Је бу мынанг меге не артып калды? Јагыс ла согуштыг кийининдегизиндий арыганы ла ачынчилу кородоорым эске артып калды. Бу кереги жок тартыжуда мен жүрегимнинг изүзин ле чын жадынга керекту куун-санаамнын турумкайып божодып салдым; мен чын жадынга оны озо санаамда өдүп салала киргем, онынг учун дезе озодог учурын билер бичикке тунейлеш бичик кычырып тургандый меге куукчылду ла јескимчилу болгон.

Бу эгирдеги болгон керек менинг санаама чала терег артып, эди-канымды кайнатты. Эмди ажындыра билерине будүп жадым ба, айла жок по билбей турум. Је бу эгирде мен ого бек будүп тургам: керелеп көрүзери коп болгон, онойып мен бистинг јаандарыбысты ла омордыг астрологиязын¹ электеген де болзом, арга јокто омордыг јолына кире бердим; је мен коркушту јолдо бойымды ойинде токтодынып ла нени де ийде салбай. ненинг де сокоруна будунбей, метафизиканы туура таштап, будымнын алды јаар көрдим. Мынайда ајарынганым ойинде болды: мен кандый да јоон ло јымжак, байла түрү эмес, немеге илинип, арай-арай ла јыгылбадым. Энчейип көрзөм: ай сырагайла јолды јарыдып турган — не болгон? Менинг алдымда үлдүле тал ортозынанг кезе чаап салган чочко јатты... Мен оны ајыктап божоорымда ла базыттыг табыжы угулды: эки казак оромног чыгара жүгүрүп келдилер; бирүзи меге

¹ Астрология — јебренде ле орто чакта јылдыстар керегинде јастыра уреду. Кижининг жүрүминг јылдыстардаг көрүп белгелеп айдары.

жууктай басып келеле: чочконы сүрүжип бараткан эзирик казакты көрдүң бе? — деп сурады. Мен казакка туштабадым деп оларго айдала, онын токтодошып болбос жалтанбазынын арга жок жедимин жоргустим.

— Кандый кулугур! — деп, экинчи казак айтты.

— Аракыны ичип ле алза, не ле туштаза, ошозын керттип жүре берер. Онын кийининен баралык. Ерменч; оны кулуп салар керек, оног башка...

Олор ырагылай берди, мен бойымнын жолымла ошог ары сырагай ажарынып барып, квартирама ырысту жедип келдим.

Мен бир карыган урядникте жаткам, оны жакшы кылык-жагы ла анчадала жараш кызы Настянын учун сууп тургам.

Настя мени, алдындагызы чылап, тере тонго оронып алала, эжикте сакып отурган; ай онын тундеги сооктог көгөрө берген жакшынак эриндерин жарыдып турды. Мени танып ийеле, «Мү күлүмзиренип ийди, же меге ого килегедий өй эмес болгон. «Жакшы болзын, Настя!» — деп, мен коштой өдүп айттым. Ол мени де каруузума айдарга санаган, же жагыс ла ушкүрүп ийди.

Мен бойымнын комнатамнын эжигин жаап ийеле, свечини жарыдып, төжөккө жада бердим; жагыс бу тужунда уйкумды алдындагызынан узак сакып жаттым. Качан мен уйуктаарымда, кунчыгыш жагы кызарып жарып келеткен. же менин бу тунде уйкумнын жетпези тегериде бичилип калган ошкош. Эртең тура төрт часта менин көзүңгүмге эки жудурук жарылдай бердилер. Мен туруп чыктым: бу не?.. «Тур, кийин!» — деп, меге канча-канча үн кыйгырышты. Мен мендеп кийинип алала, чыктым. «Билеринг бе, не болгон?» — деп, меге келген уч офицер жагыс үнле айдыштылар, олар, өлгөн кижидий, купкуу болдылар.

— Не?

— Вулич өлүп калган.

Мен алаатый бердим.

— Чын, өлтүрүп салган! — деп, олар айдыжып турды.— Капшагай баралыктар.

— Же кайда баратан?

— Жолой билтип аларыг.

Бис бардыбыс. Олор жарым час онын өлөринен озо оны кыйалтазы жок өлүмнөн айрып алган сан-башка эрмекти кожуп туруп, не ле болгонун ончозун куучындап бердилер. Вулич карагуй оромло жагыскан базып отурган; ого чочконны кезе чаап барган казак чурап барган, же Вулич кенетейин токтой түжүп: «Сен кемди бедиреп жадын, карындаш?» — деп айтпаган болзо, ол, айса болзо оны көрбөй өдө берер эди. Казак дезе: «Сени!» — деп каруузын берип, оны жардынап ала жүрегине жетире улдузиле кезе чаап ийген... Эзирикти сүрүжип барадала, меге туштаган эки казак шыркалатканды көдүрип алгылаган, же ол калганчы тыныжын тынып жаткан, оного эки ле сөс айткан: «Ол чын айтты!» Бу сөстөрдүн карагуй учурын жагыс мен ондоп тургам — олор мен керегинде айдылган болгон: мен ол көөркийге арга жок салым айткам. Менин шигжуум мени төгүндөбеген: мен онын кубулып калган жүзүндө жууктагы өлүмнүн изин чын ла көрүп тургам.

Кижини өлтүрөөчи станицанын учындагы куру турада бектелип алган, бис оноор барып жатканыбыс. Көп эмегендер ыйлажып, оноор ок жүгурижип бараттылар; өй бажында оройтып калган казак тышкары чыга калып, мендешке улдузин тагынып, жүгурикле бисти озолоп турды. Шакпырт коркушту болгон.

Учында бис једип келдибис; көрүп турзабыс: ич жанынап эжиги ле көзнөктөринин жабузы бектелип калган тураны айландыра тыгылып калган улус турды. Офицерлер ле казактар бойы-бойларынын ортозында изү куучындажып турдылар, үй улустар шыбыраныжып, сарындагылап, ыйлажып турдылар. Олордын ортозынап менин көзимге коркушту кородоп калган эмегенинин жүзи көрүнди. Ол жоон тоормоштын үстүндө бойынын тизелерине чагчактанып, бажын колдорула тудунып алган отурды; онызы кижини өлтүрөөчинин энеси болгон. Онын эриндери өй бажында кыймыктаныжып турды... Ол кудайга бажырып турган ба, айтса каргап турган ба?

Ол ортозына керек эткенди тудуп аларга нени де эдср керек болгон. Же өлүмге баштап чурай берерге кем де тыгынбай турган.

Мен көзнөккө жууктап келеле, жабуларды өткүрө көрдим.

Ол полдо оң колында колмылтыгын тудунып алган жатты; кандалып калган улдүзи онын жанында жаткан. Курч көстөри тыг айланыжып турган; кезигинде ого кечеги кереги санаазына кирип тургандый селт эдип, бажын тудунып турды. Бу токуналы жок көстөрдө кезем ле шуулте көрөдим, оног тегин ле казактарга эжикти оодып, кирерге бербей жадыгар деп, мен майорго айттым, менин учун дезе, эмди ол ондолголокто онойдо этсе торт болор.

Бу өйдө карыган есаул эжикке жууктай басып келеле, онын адып адап кыйгырарда, онызы унчукты.

— Карындаш, Ефимыч, кинчекти эткен болзоң, эмди мени де эдип болбозың, багың! — деп есаул айтты.

— Багыңбазым! — деп, казак каруузын берди.

— Кудайдан коркы! Сен кинчектү чеченец эмес инең, акту христианин! Же кинчегин сени булгап салган болзо, эдер неме жок: бойыңныг салымыңды көндүрө өдүп болбозың.

— Багыңбазым! — деп, казак казырланып кыйгырды, оног чактырманын согулган табыжы угулды.

— Эй, эжебис! — деп, есаул эмеген жаар көрүп айтты — уулыңга эрмектешсең, айса болзо, сени угар... Мынайда жаңыс кудайды ачыңдырып жаткан неме ине... Көрзөң бу господалар да эки час сагып жат.

Эмеген ого кезе көрөлө, бажын жайкады.

— Василий Петрович, — деп, есаул майорго жууктай басып айтты — ол багыңбас, мен оны билерим: эжикти ооткон соңында ол бистин көп улустарды адып салар. Меге оны адып ийерге жоп береригер бе? Көзнөктин жабузында жарык жаан.

Бу өйдө менин бажымга сан-башка шуулте кирди: Вулицке түгөй салымымды мен ченеп көрөргө шуунип алдым.

— Сагып алыгар, — деп мен майорго айттым, — мен оны тирүге тудуп аларым. Есаулды оныла куучындажып турзын деп айдала, эжиктин жанында керектү темдек угулган тужунда, эжикти оодо соголо, меге болушсын деп үч казакты тургузып салала, мен тураны ороой басып, жеткерлү көзнөккө жууктап келдим: менин жүрегим тыг согулып турган.

— Ах, сен, кулугыр! — деп, ого есаул кыйгырды — сен не бисти электеп туруң ба? Ол эжикти бар чагыла токылдада

берди; мен көзимди жарыкка салып көрзөм, казак бу жагына иттиерин сагыбай турды, кенетейин көзүмдүгү жабуузын ача согуп, мен бажым төмөн болуп калып ийдим. Мылтык менниг сырагай ла кулагымныг устунде адылып, огы эполедимди үзе сокты. Же комнатага толо берген ыш менниг өштүүмге коштой жаткан үлдүзүн таап аларга чаптык этти. Мен оны колдорунан ала койдым, казактар кийдири калыдылар, үч минут өткөлтө, кижини өлтүрөөчү күлүттүрүп, айдада берди. Улустар таркай берген, офицерлер меге быйанып жетиргилеп турды.

Же бу болгон бастыра керектердин кийининин канайып кудай жагына будер кижини болуп калбас деп айдар керек? Же кем оны билер, ол неге-неге будуп жаткан ба, айла жок по? Айла канайда бис тудужына жастырган санаабыска чын ла будуп жадыбыс!.. Мен бастыра ла керек учун аланзыырга сууп жадым: сагыштыг мындыг киресин кылык-жагыныг турумкай болорун чаптык этпей жат; же мени алза, качан жүрүмүмде не болорун ажындыра билбей турзам, мен жалтанбай ичкери барып жадым. Олүмүмгү ырап болбозун!

Шибеге ойто жедип келеле, Максим Максимычка мениле не болгонун ла нени көргөүмдү бастыразын куучундап береле, ажындыра билери керегинде оныг шуултезин угарга куунзедим. Ол баштап бу сөсти оңдобой отурган, же мен ого аргам барынча жартан береримде, ол бажын тыг жайкап:

— Чындап ла! Бу кокпыр чала чүмдү болгон эмтир!.. Айла бу азиатский чактырмалар, качан коомой сүркүштеп, эмезе сабарыгла жетире тыг баспазанг, көп сабазында от албайтан. Жартын айдып жадым, мен онойдо ок черкесский мылтыктарды суубей жадым; озор бистерге жарабай жат: кындагы кичинекей, эмеш ле болзо, тумчугунгды куйдуруп аларын!.. Же озордын үлдүлери — торт ло менниг амадуум!

Оног ол бир канча сананып отурала, айтты:

— Чындап ла, көөркий ачу!.. Түнде эзирик кижиле эрмектежерге көрмөс оны тарткан!.. Айла, ол энедег чыгарда ондый салымду болгон туру!..

Оног артык мен неге де жединип албадым: ол тегин де метафизический! куучундарды суубей жат.

¹ Метафизический куучун — философский куучун.

БАЖАЛЫКТАР

Максим Максимыч	3
Тамань	15
Княжна Мери	28
Фаталист	115

Для старшего школьного возраста

М. Ю. ЛЕРМОНТОВ

Герой нашего времени

На алтайском языке

Редактор Л. В. Кокышев. Обложка художника
И. И. Митрофанова.

Технический редактор М. И. Тихтисков. Копректоры:
М. М. Макошева и А. М. Борбусв.

Сдано в набор 8/IV 1958 г. Подписано к печати
20/VIII 1958 г. Формат 60×92 ¹/₁₆. Печ. л. 7,875. Уч.-изд. л. 6,3.

Тираж 2000 экз. Заказ № 183.
Цена 2 р. 90 к. Баазы 2 салк. 90 акча.

Горно-Алтайское книжное издательство. Типография № 15.
г. Горно-Алтайск, проспект им. Сталина, № 29.

Тираж 2 саяк. 90 акча
Цена 2 руб. 90 коп.

М. Ю. Лермонтов
Г Е Р О И
НАШЕГО ВРЕМЕНИ
—
На алтайском языке

ГОРНО-АЛТАЙСК
1 9 6 8